

KUML 19 81

KUML 19 81

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1982

OMSLAG: Kvindefigurer fra vikingetid

Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1982 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-00-53781-0
ISSN 0454-6245

INDHOLD/CONTENTS

<i>Ole Thamdrup</i> : »...og gjorde disse mindesmærker...«	7
»...and made these monuments...«	11
<i>Flemming Bau</i> : Seler og slæb i vikingetid. Birka's kvindedragt i nyt lys	13
Straps and Trains in the Viking Age: Birka's Female Costume in a New Light ..	40
<i>Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup</i> : Runefundene fra Illerup ådal. En arkæologisk vurdering af vore ældste indskrifter	49
The Runes from Illerup River Valley	62
<i>Erik Moltke og Marie Stoklund</i> : Runeindskrifterne fra Illerup mose	67
The Runic Inscriptions from Illerup River Valley	77
<i>Lotte Hedeager og Kristian Kristiansen</i> : Bendstrup – en fyrstegrav fra den romerske jernalder, dens sociale og historiske miljø	81
Bendstrup – a Princely Grave from the Early Roman Iron Age: Its Social and Historical Context	150
<i>Christian Fischer</i> : En romersk glasskål med jagtmotiv. Fra en yngre romersk jernaldergrav	165
A Roman Glass Bowl Engraved with a Hunting Motif from a Late Roman Iron Age Grave	177
<i>Lise Bender Jørgensen</i> : Et tekstilfragment fra Dalagergårdgraven	183
A Textile Fragment from the Dalagergård Grave	185
<i>Jørgen Lund</i> : Toftinghuset. Om rekonstruktion af et jernalderhus	187
On the Reconstruction of an Iron Age House	203
<i>Ingrid Falktoft Andersen</i> : Tre midtjyske enkeltgravshøje	207
Three Battle-Axe Mounds from central Jutland	220
<i>Grethe Jørgensen</i> : Korn fra Sarup. Med nogle bemærkninger om agerbruget i yngre stenalder i Danmark	221
Cereals from Sarup. With some Remarks on Plant Husbandry in Neolithic Denmark	230

BENDSTRUP

– en fyrstegrav fra ældre romersk jernalder, dens sociale og historiske miljø

Af Lotte Hedeager og Kristian Kristiansen

Appendix I – katalog over grave med dyrehovedfibler i Danmark	138
Appendix II – katalog over grave, der er refereret i artiklen	142

VALBYGÅRDSAMLINGEN OG FYRSTEGRAVEN FRA BENDSTRUP

I det følgende skal der berettes om Valbygårdsamlingen og fyrstegraven fra Bendstrup. Disse to tilsyneladende helt forskellige temaer knyttes på mærkværdig vis sammen via en nylig genfundne brevveksling fra 1869 mellem Valbygårds daværende ejer, hofjægermester August Bech, og proprietær, senere præst, Sophus Bergsøe. Det gik til på følgende måde:

I 1971 var daværende museumsinspektør ved Nationalmuseet, Henrik Thrane, i gang med en registrering af større privatsamlinger – herunder de gamle godssamlinger, og i den anledning besøgte han Valbygård. Da Henrik Thrane imidlertid kort efter blev museumsinspektør på Fyns Stiftsmuseum i Odense, blev sagen midlertidigt henlagt og først genoptaget i 1976, hvor den ene af denne artikels forfattere (K.K.) fik til opgave at afslutte den, og i den forbindelse foretage en registrering af samlingen (1). Det viste sig, at oplysningerne om de enkelte oldsager var meget sparsomme. Der fandtes en gammel protokol, som imidlertid var yderst kortfattet. En lang række meget fine enkeltgenstande kunne således ikke stedfæstes, ligesom der manglede oplysninger om deres fundforhold; det gjaldt bl.a. nogle smukt forarbejdede genstande fra både ældre og yngre romertid, heriblandt flere som så ud til at være romerske arbejder. Da arbejdet med registreringen var ved at være tilendebragt, viste det sig at underskabene under montererne i den ene stue var pakket med sekundaoldsager – opskærpede flintdolke og økser i snesevis. Over det hele lå et tykt lag sort støv som tydeligvis fortalte, at her havde ingen været i mange årtier, måske ikke siden samlingens ejer, August Bech, havde lukket skabet for sidste gang. I det ene skab lå en stabel gamle breve, som vi fik lov at låne

Fig. 1: August Willads Bech (1815-77). (Foto: Valbygård).

August Willads Bech (1815-77). (Photo: Valbygård).

Fig. 2: Sophus Andreas Bergsøe (1838-96). (Foto: Galster 1949 s. 11).

Sophus Andreas Bergsøe (1838-96). (Photo: Galster 1949 p. 11).

til nærmere granskning. Skønt svært læselige viste de sig hurtigt at indeholde nøglen til flere af fundene i samlingen – i form af fundoplysninger til en række genstande, som nu kunne føjes sammen til sluttede fund og dermed fik deres historiske udsagnskraft tilbage efter et århundredes tavshed. Det gjaldt også genstandene fra den ældre romerske jernalder, som der i det følgende skal berettes om. Men lad os forinden kort ridse de to hovedpersoners historiske baggrund op.

August Willads Bech (1815-77) (Fig. 1), hofjægermester og ejer af Valbygård og Borupgård ved Slagelse (begge stadig i familien Bechs besiddelse), var søn af skibsreder Jørgen Peter Bech (1782-1846). Efter en grundig landbrugsuddannelse i Danmark og Mecklenburg, købte han Fredsholm på Lolland, som han var ejer af fra 1840-47. I 1846 købte han Valbygård, som tillige med Borupgård, erhvervet i 1855, blev drevet frem til mønsterlandbrug. Den nuværende Valbygårds hovedbygning er opført i årene 1853-55.

Sophus Andreas Bergsøe (1838-96) (Fig. 2), var søn af Carl Wilhelm Bergsøe (1800-61), administrator ved Den kongelige Porcelænsfabrik og bror til den kente statistiker Adolf Frederik Bergsøe (1806-54). Sophus Bergsøe's

egen bror var digteren og zoologen Jørgen Vilhelm Bergsøe (1835-1911), bl.a. kendt for bogen »Fra Piazza del Popolo« (1867). Sophus Bergsøe blev student 1857, landbrugskandidat 1862, var 1865-77 ejer af Andigård, Skørring sogn ca. 20 km sydøst for Randers. Han dyrkede samtidig numismatik og foretog studierejser til Sverige, Rusland, Tyskland og England. 1878-85 var han assistent i finansministeriets kontor for udenlandske betalinger, og studerede samtidig først jura, senere theologi. Juni 1887 blev han cand.theol., januar 1888 residerende kapellan ved Vor Frue kirke i Ålborg, marts 1888 sognepræst til Sønder Tranders og februar 1896 sognepræst til Munkebjergby og Bromme. Han døde 7. september 1896 i København (Galster 1949 s. 10).

Disse to familier knyttedes sammen gennem August Bech's søster – Lovise Sophie Bech (1810-45), som var gift med Carl W. Bergsøe, fader til Sophus Bergsøe. Og her kan vi så atter vende tilbage til samlingen på Valbygård og den genfundne brevveksling mellem Sophus Bergsøe og onklen, August Bech. Det var nemlig ikke blot familiemæssige bånd, der knyttede dem sammen. Begge nærede de en lidenskabelig interesse for arkæologi, og August Bech havde anlagt en stor privatsamling. Hvornår den påbegyndtes ved vi ikke, men flere af fundene er fra Fredsholm (1840-47). Da Valbygård opførtes, må samlingen allerede have været af en betragtelig størrelse, siden dens udstilling indgik i stuerne indretning. Brevene fra sommeren 1869 viser os da også en kræsen og veletableret samler, som via søstersønnen Sophus Bergsøe (der på dette tidspunkt drev Andigård mellem Skørring og Bendstrup) også udstrakte sine indkøb til Jylland. Brevene giver et interessant indblik i det arkæologiske marked i en dynamisk periode, præget af voldsom samlerinteresse og et stigende antal opkøbere. Sophus Bergsøe foretog nemlig en antikvarisk indkøbsrejse til Vestjylland sommeren 1869, nærmere bestemt i begyndelsen af juni, som han beskriver udførligt. Inden afrejsen afsluttede han et brev til onklen (dateret d. 2.6.) således: »En af Dagene slaar jeg et stort Slag vesterud om Oldsager da Folk flytte Høie, idet jeg husker Din Slg.« Allerede d. 7. juni er han tilbage og rapporterer straks til onklen: »Jeg er just kommen gaaende (2 3/4 Miil) hjem fra Randers, fra min store Tour til Vesten og, lad mig sige det straks, *der* er udmærket for Oldsager. Jeg har i løbet af 3 dage samlet ligesaameget som en Kjøbmand jeg traf i Struer i 3 Aar. Desværre er det snart forbi, da mange Husmænd samle og sælge det gennem Agenter til England, hvor det nu giver uhyre høit efter at Undersøgelserne om »the Mans first existence in Europe« er kommet i Mode. Det forbavsede mig saaledes midt paa Heden, Vest for Haderup at træffe en Mand der lige havde sendt 130 No. afsted og som viste mig Papirer med »Stone Implements« zirligt afbildede og sendt fra England.

Han havde faaet nyt igjen og jeg tog det bedste, en smuk Dolk og 1 Pilespids hos ham, men maatte bøde 6 Rd. Dette var nu mest for at komme i med ham, da han ikke syntes videre at agte Broncer. (c: underforstået at han så kunne få dem billigt ved anden lejlighed). Han hed Chr. Hagbro. Den anden hed Anders Peitersen og endskjønt hans Ting ikke var saa udsøgte, som den første (jeg er nemlig uhyre Kræsen i Betragtning af Din store Samling) tog jeg dog 6 No. hos ham; gode i lidt usædvanlige Former.«

Herefter følger en liste over udbyttet på ialt 25 numre, alle meget fine ting: urner, flintdolke, spyd og bronzer – bl.a. et sluttet gravfund fra den yngre bronzealders IV. periode med en ornamenteret ragekniv, pincet, lancet og syl. Om det skriver han: »Jeg kan sidde og se mig helt stille paa dette nydelige lille Fund og haaber det vil være en Pryd for dine Broncer. Jeg skal have Stykkerne i nogen Tid og se mig mæt paa dem førend jeg kan skille mig ved dem.«

Nu følger en beskrivelse af en samling hos en købmand i Struer som han anbefaler onklen at købe, heriblandt en overordentlig udsøgt dolk. Brevet slutter: »Havde jeg blot Tid skulle jeg langs Limfjorden samle uhyre meget.« Og det tilføjes: »Naar jeg nu kommer lidt i Ro igjen ... maa jeg op Vest og Syd for Struer til Gudum og Fovsing ... Næsten alle Steder hvor jeg var i Eising, Sevel, Aal og Haderup enten havde De eller havde haft noget.«

På grundlag af brevets mange stedangivelser kan vi med nogenlunde sikkerhed rekonstruere rejsen. Først er den gået direkte fra Randers til Viborg. Derfra over Haderup, Sevel til Eising ved Limfjorden. Videre ned over Aale og op til Struer og landsbyerne Gudum og Fovsing. Rejsen omfattede således Limfjorden mellem Skive, Struer og Lemvig; den varede maximalt 4 dage og gav et udbytte på 25 numre, alle førsteklasses oldsager.

Vi vil runde billedet af ved at citere en passage fra et brev dateret d. 17. juni. Sophus Bergsøe har netop været i Struer igen for at hente de oldsager han havde anbefalet onklen at købe hos købmanden deroppe, og han møder ved den lejlighed endnu en opkøber: »Jeg traf en Mand deroppe med udstrakte og gode Forbindelser ... Han havde en *stor Samling*, ca. 200 No. af Sten og Broncer (derimellem en god Fibula) som han forlangte 100 Rd. for. Denne Pris var nu ikke for høi for en nogenlunde begyndende Samler da alle Arter var smukt repræsenterede, men da No. 1 Stykkerne ikke var talrige og jeg desuden vil afvente nærmere Ordre fra Dig købte jeg intet hos ham. Han vilde nok blive bedst attachedet ved at man købte lidt dygtigt hos ham. Baronon på Bilskov – Rosenkrantz har han hidindtil svoret til, men synes ligesom at være lidt Kjød af Ham. Han havde en god Samling Urner mellem den Samling han *forlangte 100 Rd.* for. Alle meget pæne og curieuse.«

Dette og andre breve fra sommeren 1869 giver indtryk af et livligt marked for opkøbere, hvis forudsætning var de mange højsløjfninger (»Folk flytte Høie nu« og »Næsten alle Steder ... hvor jeg var havde de eller havde haft nogle«). Aftagerne var et pengestærkt klientel af samlere, især godsejere og det mere velaflagte borgerskab. Der var gået mode i oldsager, specielt efter 1850. En medvirkende årsag var Frederik d.VII's aktive interesse i de år, men også Oldskriftselskabets publikationer var begyndt at bære præg af arkæologien, ligesom krigen i 1848 havde vakt de nationalhistoriske følelser og sikkert var en medvirkende årsag til de første museumsoprettelser i provinsen: Ribe i 1855, Odense i 1860, Viborg og Århus i 1861 og Ålborg i 1863 (Kjær 1974 & 1980). På Fyn var situationen den samme, som det fremgår af den aldrende Vedel Simonsens brevveksling med vennen Werlauf, hvor han beklagede sig over de mange samlere og opkøbere, som generede hans egen virksomhed. Selv om han ansatte 4 medhjælpere til at gennemstrejfe Fyn efter oldsager, mente han at udbyttet blev stadigt mindre »fordi det nu bliver en sand Manie at samle Oldsager, idet ikke blot den hvide Doctor kører fra Huus til Huus, men også Kongen ved sine Officerer lader Alt indkøbe til sin Privat Samling; derhos Engelske Emmissærer og Hamborger-Jøder indkøber for Fode og endelig Grev Ahlefeld, begge Kammerherrer Holsteen, Blixen, Wind, Krigs Raad Theil etc. etc. anlægger private Samlinger og saaledes den ene overbyder den anden« (Wad 1916, 298 f.). På Fyn kom senere Sehested på Broholm til, ikke blot som samler, men også som udgraver, og gennem sine publikationer var han med til at lede samlermanien over i mere videnskabelig retning (Neergaard 1933, Oxenvad 1974). Også på Sjælland og Lolland-Falster skød den ene samling efter den anden op. Blandt godssamlingerne kan vi nævne Ryegård, Gavnø, Holsteinborg, Adlersborg (Dragsholm), Pederstrup slot, Corzelitze, Benzongård, Rosendal, Margrethelund, Lundbygård, Orebygård, Engestofte og Valbygård. Blandt de samtidige borgerlige storsamlere kan vi som typiske eksempler nævne grosserer Lasson, generaldirektør Holst og cand. theol. Zink.

Oldnordisk Museum optrådte yderst liberalt overfor disse privatsamlere, og man tillod dem hyppigt at beholde fund, herunder danefæ som man ellers normalt krævede ind til museet. Baggrunden herfor var dels social, idet datidens arkæologer normalt selv tilhørte det mere velaflagte borgerskab, dels pragmatisk, idet man gennem samarbejde håbede at kunne erhverve samlingerne på et senere tidspunkt ved gave eller køb (Worsaae 1877 s. 5 ff).

I dag står kun ganske få af disse samlinger i deres oprindelige skikkelse, men vi kan takke familien Bech for, at den med pietet har værnet om samlingen på Valbygård, som derfor formodentlig er den ældst bevarede privatsamling i landet. Den demonstrerer hvordan en godssamling, der

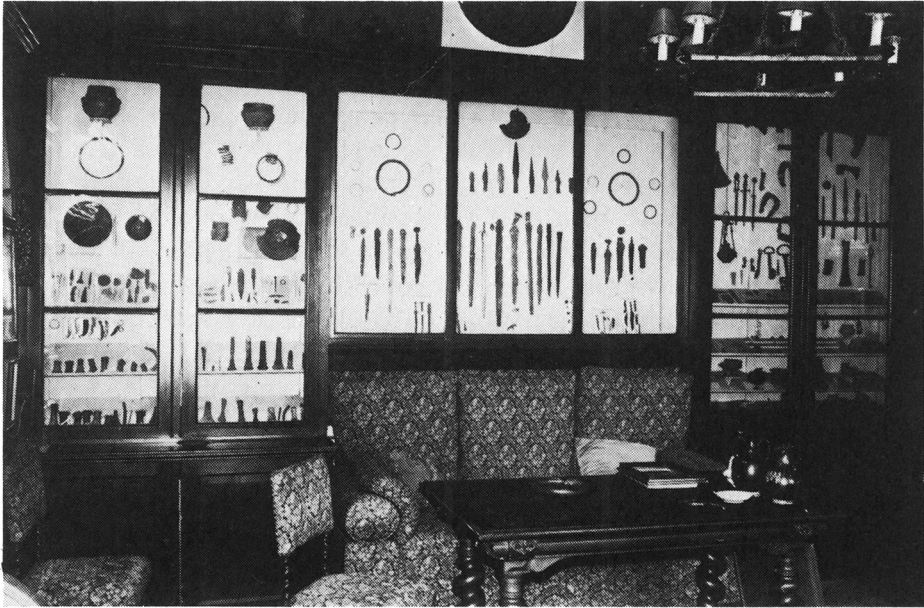

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 3,4,5: Valbygårdsamlingen anno 1981 (Foto: K. Kristiansen).

The Valbygård collection, 1981 (Photo: K. Kristiansen).

Fig. 5

Fig. 6: Valbygåprdsamlingen i slutn. af 1800-tallet. (Foto: Valbygård)
The Valbygård collection at the end of the 19th century. (Photo: Valbygård).

som regel var et lille museum, så ud i anden halvdel af det 19. århundrede. Fig. 3 og 4 giver et indtryk af samlingen og udstillingen, der optager bagvæggen i to sammenhængende stuer, hvis oprindelige interiør er tilpasset til den. Et gammelt billede fra slutningen af forrige århundrede viser den ene af stuerne og samlingen, med et kig gennem døren til stenalderensamlingen i nabostuen, og en nylig optagelse af samme motiv demonstrerer, at både samlingen og stuerne fortsat fremtræder i deres oprindelige skikkelse (fig. 5 og 6). I forhold til tidens øvrige privatsamlinger hører den ikke til de største, men kvalitativt hører den hjemme blandt de bedste, ikke mindst p g.a. de mange fine bronzealderfund. Skabene og opstillingen, de lange tætpakkede rækker af genstande, er et typisk eksempel på tidens udstillingsstil og på arkæologiens interesse for typeserier af genstande, systematisk og kronologisk ordnet, men sluttede fund, bl.a. flere bronzealderdepoter og -grave er holdt samlet. Nationalmuseets udstilling, som nyordnedes af Worsaae i 1860'erne, har tydeligvis været forbilledet (Jensen & Ebert 1979 fig. 1, 2, 4). Interessen for at opbygge en repræsentativ samling, hvilket især var vanskeligt for jernalderens vedkommende, førte endvidere til, at August Bech fik lavet afstøbninger af udvalgte genstande, bl.a. fiblerne fra Gummersmark og Galsted, samt et af de berømte bronzeskjolde. Både samlingens opbygning og indhold er således et interessant eksempel på det nære samspil mellem Oldnordisk Museum og de adelige og borgerlige privatsamleres virksomhed.

Sammenfattende kan vi karakterisere perioden 1850-1900 som de adelige og borgerlige samlings storhedstid. Allerede i slutningen af århundredet begynder de at indgå til Nationalmuseet, som regel ved ejerens død, og ofte til ganske betydelige summer, der fremskaffes ved ekstraordinære bevillinger på finansloven. Men en arkæologisk samling var også for nogle en opsparing til alderdommen; det gjaldt f.eks. den omtalte »hvide doktor« Lassen, som fik en årlig livrente ved afhændelse af sin samling til Fyns Stiftsmuseum (Oxenvad 1971). August Bech's samling på Valbygård er således en typisk repræsentant for en kulturhistorisk modestrømning hos adel og borgerskab i anden halvdel af det 19. århundrede (Kristiansen 1981). Samlingerne forsynedes gennem opkøbere, og deres grundlag var landbrugets ekspansion med deraf følgende højrydninger. Denne virksomhed nåede sit klimaks i 1880'erne og 90'erne, hvor sløjfninger og udgravninger blev sat i system og blev et bierhverv i de magre jyske hedeegne (Thorsen 1979). Men privat udgravningsvirksomhed synes i øvrigt at have været et udbredt bierhverv på landet i disse årtier blandt bønder og tjenestekarle (Thorsen 1980).

De adelige godssamlinger kom således til at spille en vigtig rolle ved at sikre arkæologiske fund fra at gå tabt forud for oprettelsen af provinsmuseerne, som for hovedpartens vedkommende er grundlagt mellem 1900 og 1935 (Kristiansen 1981 fig. 1 og 2). Mange af de fund, der i dag opbevares

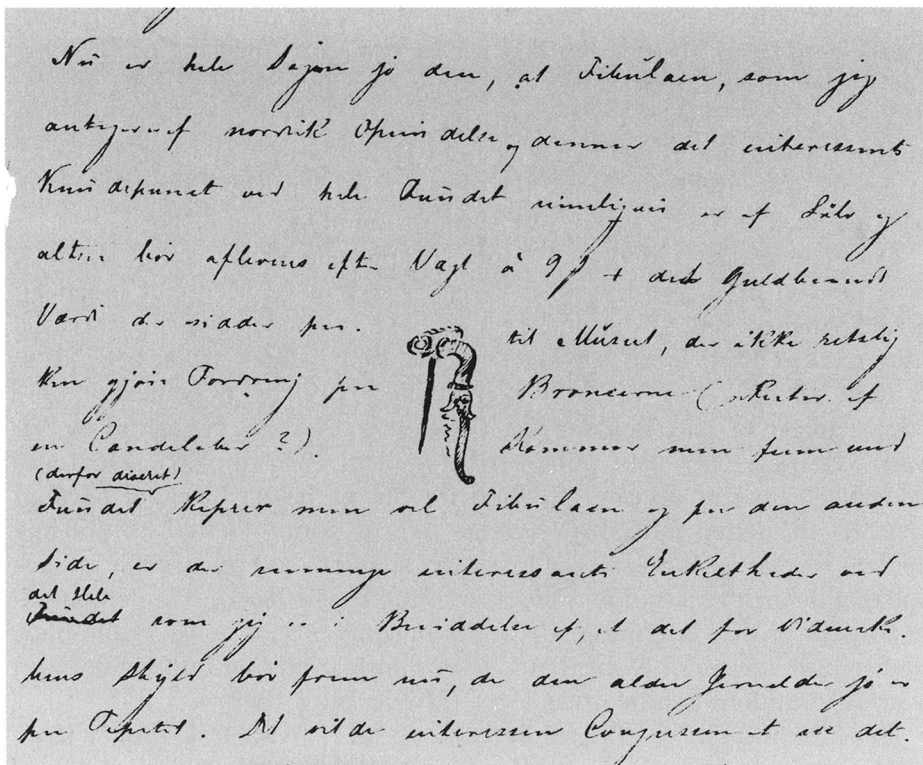

Fig. 7: Udsnit af brev fra Sophus Bergsøe til August Bech, hvor Bendstrupfiblen præsenteres (dateret Andigaard 25. Mai 1869).

Excerpt of a letter from Sophus Bergsøe to August Bech in which the Bendstrup fibula is presented. (dated Andigaard, 25th May 1869).

i vore museer, har således passeret gennem en eller flere privatsamlinger (Kristiansen 1980 b og under publ.).

Sit største kup som samler gjorde Sophus Bergsøe foråret 1869, nemlig nogle uger inden hans antikvariske rejse til Vestjylland. Det var optagelsen af Bendstrupfundet kun nogle få hundrede meter fra hans egne marker, – en fyrstegrav fra ældre romersk jernalder, som skulle forblive skjult for arkæologien indtil i dag. Hvorfor skal vi straks komme frem til. Sophus Bergsøe skriver i et brev, dateret 25.-5. 1869, til onkel August: »I Oldsagerne har jeg gjort et Coup, saa interessant som dengang Du fik dit Bildsø-Sværd (At Du ikke underrettede mig om Noget saa mærkeligt dengang har tit undret mig) (2). Mit er et interessent Fund af 19 Stk., der er skeet i en Høj her næved og det er fra den *ældre Jernalder*, med romerske Sager af høi Kunst og en Fibula.

Nu er hele Sagen jo den, at Fibulaen, som jeg antager er af nordisk Oprindelse og danner det interessante Knudepunkt ved hele Fundet rime-

ligvis er af Sølv og saaledes bør afleveres efter Vægt ... + det Guldbaands Værdi derpaa, til Museet, der ikke retslig kan gjøre Fordring på Bronzernerne (Rester af en Candelaber?). Kommer man frem med Fundet (derfor diskret) kaprer man vel Fibulaen, og paa den anden Side er der saa mange interessante Enkeltheder ved det Hele, som jeg er i Besiddelse af, at det for Videnskabens Skyld bør frem nu, da den ældre Jernalder jo er på Tapetet. Det vil da interessere Congressen at see det«. (fig. 7).

Det er jo ganske tydeligt, at Sophus Bergsøe kvier sig ved at skulle af med fundet. Men som det også fremgår, er han velorienteret inden for arkæologien og ved, at det netop nu vil have stor videnskabelig interesse. Man havde i årene forud »opdaget« den ældre jernalder og var begyndt at få hold på den. Det var især sket gennem Conrad Engelhardts store udgravninger af mosefundene fra Thorsbjerg, Nydam, Kragehul og Vimose (Ørsnes 1969) som publiceredes mellem 1863 og 1869. Men også undersøgelserne af de rige gravfund fra Stevns havde bidraget hertil. I 1866 havde denne forskningsmæssige indsats endog ført til en polemik mellem Herbst og Worsaae om hvem der skulle have æren af først at have opdaget den ældre jernalder (Worsaae 1866; Herbst 1866). Og den omtalte kongres er den internationale arkæologkongres som netop skulle finde sted samme sommer i København, hvor dansk arkæologi skulle vise flaget overfor samtidens kendte arkæologer (Hindenburg 1869).

Hvad besluttede så Sophus Bergsøe sig til – hvad trak mest i ham, samleren eller forskeren? Svaret får vi i et brev dateret d. 31. maj. Nu er al tvivl bortvejret. Vi kan kun gætte på at onkel August måske i mellemtiden har spurgt hvorfor han ikke afleverede fundet til Oldnordisk Museum, for brevet indledes således: »Grunden til at Fundet ikke for længst er afleveret til Museet, hvor det hører hjemme, er for en Del den, at jeg er lidt stødt på Worsaae, der ikke har fundet for godt, nogensinde at svare paa et Brev, jeg sendte ham kort Tid efter at jeg var blevet optaget som Medlem af Oldskriftselskabet (c: i 1867) og hvori jeg dels kom med en Forklaring af det besynderlige Tilfælde at en meget lille Urne med Laag var sat indeni en større, dels lovede at være Museets Urkjender heromkring. Naar man som jeg har fuld Interesse for de gamle Ting og smigrer mig med fra Dreng af stadig at have fulgt med ikke uden Held er det kjedeligt at blive regnet mellem almindelige Ammestuesnakberettere; Herbst er heller ikke min videre gode Ven ... da han er arrogant indtil det Latterlige ... Jeg vil derfor stritte imod med Hænder og Fødder for at de ikke skal faa noget. Gjennem Privatsamlinger kan Videnskaben fuldt saa godt beriges. Da Fibulaen er *helt* af Sølv og Guld tage de den fra Dig idet de støtte sig til den danefæiske Lov. Mig kastede de nu i Chacotten. Jeg samler nu i Grunden selv og har mange *pæne* Ting og faar mere endnu *fordi* jeg samler. Ingen tænker paa En uden man samler selv. Jeg skal imidlertid gerne sende dig Bendstrupfundet (ældre Jernalder) med fuldstændige Oplysnin-

ger og bryder mig ikke i ringeste Maade om overfor Museet eller Videnskaben at være andet end slet og ret Kjøber deraf, som enhver anden Bissekræmmer. Du kan jo nu se det, men jeg synes Du maatte kunne skrive mig en 50 Rd. paa din Creditside i min Conto hos dig. Det har nemlig *universel* Interesse og er som Høifund med urner med brændte ben fra Jernalderen, som Fund betragtet af den største Sjældenhed«.

Sophus Bergsøe er nu den afviste og forsmåede – Herbst er arrogant, og han er såret over Worsaae's manglende svar der opfattes på samme måde. Hvorfor nu dette pludselige stemningsskift? Brevvekslingen med Worsaae må ligge et par år tilbage, ligesom indtrykket af Herbst. Vi kan af brevet se, at Bendstrupfundet er gjort noget tidligere end meddelelsen d. 25.5., idet han allerede *har* korresponderet med en inspektør ved Louvremuseet om det (herom senere). Det fremgår endvidere, at han har talt med Herbst, antagelig ved et møde i Det kgl. nordiske Oldskriftselskab, og under samtalen nævnt vedkommende franske arkæolog, men er blevet mødt med et skuldertræk (hvilket i brevet får ham til at bemærke, at franskmanden har lige så meget forstand i sin lillefinger som Herbst i sin hele knop). Og når dertil lægges Worsaae's manglende svar har vi en del af baggrunden for hans heftige udfald. Men til sidst stikker det pecuniære hovedet frem og antyder, at der nok også er en del efterrationalisering involveret. I hvert fald føler han sig nu i sin gode ret til i fremtiden kun at ville være opkøber, hvad han også blev. Hvad end den dybere årsag, så var resultatet i hvert fald, at fundet mod absolut bedre vidende blev unddraget Oldnordisk Museum og dermed den arkæologiske forskning i over hundrede år (3).

BESKRIVELSE OG DATERING AF FUNDET

Fundomstændigheder

I brevet fra maj 1869 til onkelen hedder det: »Fundet på Bendstrup Mark – Bendstrup By – Hvilsager Sogn – Sønderhald Herred – Randers Amt, af Søren Trolles Tjenestedrenge, da disse flyttede Jord ud fra ... af en Høi for denne kunde bortkjøres. Selve Fundet stod i Muldjorden og med fast stampet Leer under (c: her er der en skitse i brevet); saavidt det kunde skjønnes i Høiens Midte, hvor dybt oprindeligt lader sig ikke angive, nu var der ca. 3 ... under Høiens eller Knoldens Overflade. Sten saa store som en Mand kan løfte dem var pakket uden om og saavidt kan skjønnes var Kisten eller Gravpladsen i Nord og Syd. Høien selv er meget højt beliggende ved Skjellet til Andi Mark og med storslaaet Udsigt rundt om;

der ligger flere Høie derved og den største af den undersøgtes senere dog uden synderligt Resultat, dog fandtes Levninger af et helt Lig med noget Bronze over, der medfølger.

Selve Tingene syntes at have ligget saaledes at alt »Kobbertøjet« var samlet for sig. Fibulaen for sig og de kunstige Steen for sig. Hele Jorden kastedes omhyggeligt sammen og derved fremkom endnu Ravperlen men ellers Intet uden Masser af Potteskaar hvoraf nogle særdeles blanke og nogle med en meget klæbrig fedtet Masse siddende tykt paa, saa det er klart at andet Stof end Ben og Aske har været i dem. Ravperlerne var (tilfældigvis?) i Hullet og omkring fyldt med en lignende ... Masse. Potterne havde »tippet Laag« (toppet Laag) (c: antagelig bunden af fodskåle, som forveksles med låg). Men de har næppe alle været Urner, nogle

Fig. 8: Bendstrupfundet. The Bendstrup find.

syntes mig af Skaarene at dømme at have været temmelig smaa. Bronzernerne vil Du bemærke selv og afgjøre det vanskelige Vægtspørgsmål. Jeg holder nu til den Mening at de havde siddet under Løvefødderne; om de alt tidligere har været brugt som Lodder er jo vanskeligt at afgjøre og det er de to smaa aldeles lodudseende Stykker Metal, og som utvivlsomt er *herhjemme* fabrikerede Lodder der stiller Spørgsmaalet frem. Uden dem gik jeg øjeblikkelig fra den Theori da de nok ser ud til at have været loddet på den plane side. Lysepiben, eller hvad det nu er, ser mig meget lidt romersk ud. Her er virkelig Nødder at knække og sikkert er det, at der ikke er mere af selve Fundet at skaffe tilveje da Jorden indtil den største Omhyggelighed er blevet undersøgt medens jeg med et par skarpe Brillen som en Degn har ruget over den. Ravperlen var indeni en Jordklump og ingen ville tro det var en Perle før jeg skar den ud. Altsaa et Bevis for mig selv at jeg har passet godt paa. En anden interessant Side frembyder Fundet ved de Smaating, der var medgivet Urnen eller Urnerne, saasom de forstenede Muslinger, Ravperlen, Ravet, Proberstenene (c:?) og de to mærkværdige Valnøddekjærnelygnende Stene som vistnok er tildannede og intet Naturprodukt. Det bliver noget af det haardeste at knække for de Lærde; jeg har spurgt mange om hvad det er, men ingen aner det. Om alle Smaatingene var der noget »gruelig haardt rødt noget« og om Lodderne noget »Græstøj« eller ligesom brede Blade. Ved Undersøgelsen senere mindes jeg at jeg saa som et aflangt smalt sort Blad mellem Jorden. Om det har været dette Drengene har ment, ved jeg ikke. Dog kan Græsrodde jo ofte samle sig omkring temmelig dybtliggende Gjenstande saa der maaske næppe bør lægges Vægt herpaa. Dette er vel omtrent hvad jeg har at berette og maa Sagerne iøvrigt tale for dem selv«.

Og længere nede i brevet tilføjes det: »Jeg glemte ovenfor at bemærke at Muslingerne laa samlede i Muldjorden og at der ikke i Høiens Nærhed er Grusgrave eller lignende hvorfra de tilfældigt kunne komme«. Sophus Bergsøe slutter: »Jeg skælver for Fibulaen som jeg holder saa uhyre meget af – lad mig vide dens Skjæbne« – en slutbemærkning som går igen i de følgende breve.

Vi summerer op: en grav med mange lerkar fundet i en høj under en dynge store sten, orienteret nord-syd og indeholdende fibula, romerske bronzer og en række besynderlige småting (fig. 8). Det skal dog bemærkes at Sophus Bergsøe først kom til stede efter at fundet var taget op, hvilket fremgår af beskrivelsen flere steder. Han refererer (og tolker?) således udgravernes oplysninger, selv har han eftergået den opgravede jord. Det bemærkes i øvrigt også, at der på intet tidspunkt omtales mere end een fibel, og vi ved ikke hvornår – og hvordan – den anden når frem til Valbygård. (4)

Sølvfiblerne (fig. 9-11)

To identiske fibler af sølv med en belægning af to-snoet guldtråd omkring bøjleens midterkam. Guldtråden udgør samtidig pandebåndet for et dyrehoved hvis mund åbner sig om bøjlefoden og nåleholderens udspring. Dyrehovedet er plastisk i sin udformning, såvel på bøjleens over- som underside. De trekantede ører, der ligger på bøjleens hals over guldtråden, er ligeledes plastiske. Fiblens fod, der er trekantet i tværsnit, afsluttes i en lille fodknop. Nåleholderen er lang og gennembrudt i gittermønster, ornamenteret med streger og tremolérstik langs kanten.

Fra bøjlehovedet, der fra siden er sækformet, forfra er dobbeltkonisk, udspringer spiraltrådsstrukturen. De 8 vindinger er forbundet gennem en foranliggende tværtråd, placeret i en krog hvis øverste del er stærkt udvidet og ornamenteret med cirkler og streger. På fiblens hoved findes desuden en stregornamenteret støtteplade, der dækker over spiralen.

Fiblerne er en-leddede, støbte, med en længde på 5,5 cm og vejer ca. 25 g hver (den ene vejer lidt mindre idet nålen og en del af nåleholderen mangler).

Fiblerne må typologisk placeres i Almgren's gruppe IV: kraftigt profilerede fibler, og herefter i 1. hovedserie: med støtteplade og med gennembrudt nåleholder. De kan nærmest sammenlignes med fig. 67 (Almgren 1923 p. 34 ff).

Denne fibeltype har en østlig hovedudbredelse med tyngdepunkt i det østrigske alpeområde, Böhmen og Østtyskland (Schlesien, Posen og Vestpreussen). Mod vest er den mere sjælden og i Danmark findes den iflg. Almgren ikke.

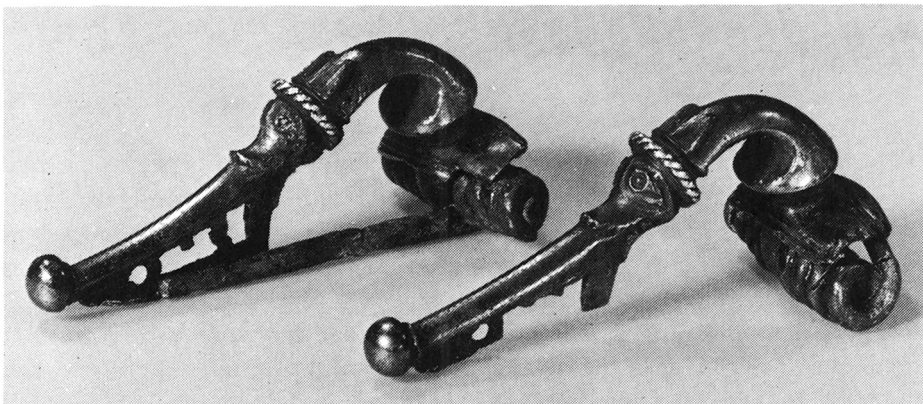

Fig. 9: Sølvfiblerne fra Bendstrup. The silver fibulae from Bendstrup.

Fig. 10: Sølvfibel fra Bendstrup. 1:1.
Silver fibula from Bendstrup.

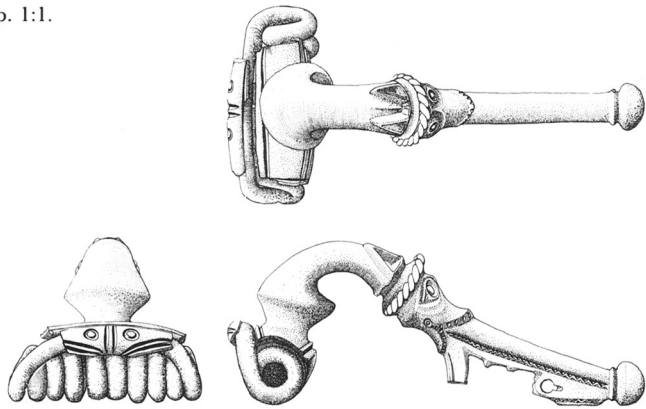
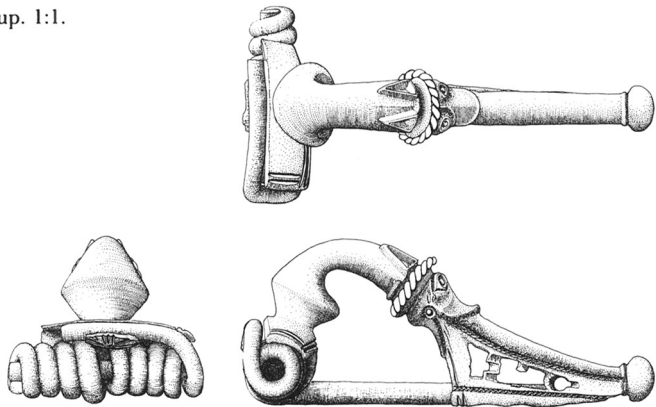

Fig. 11: Sølvfibel fra Bendstrup. 1:1.
Silver fibula from Bendstrup.

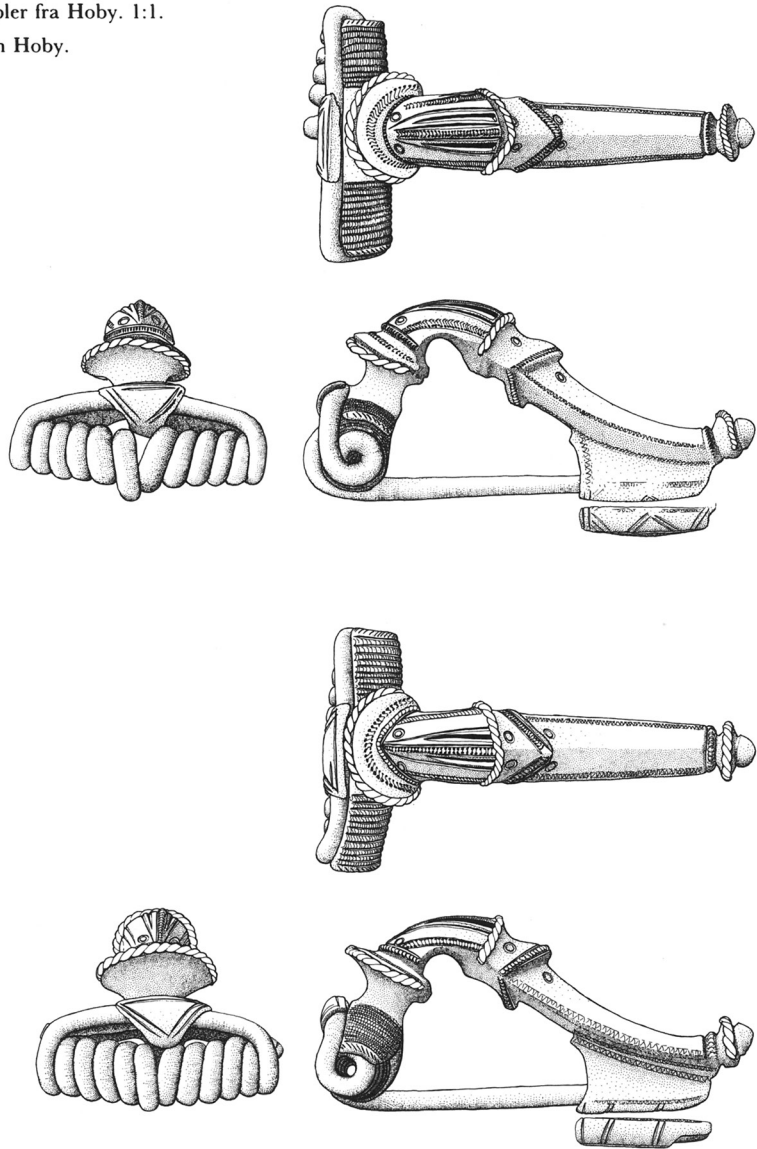

Tidsmæssigt skal den placeres ved overgangen mellem sen La Tène og ældre romersk jernalder, men med eksempler »ziemlich weit in die römische Zeit hinein« (Almgren 1923 p. 36).

Det der imidlertid placerer de to Bendstrupfibler i særklasse er dyrehovederne. Tidlig-romerske fibeltyper med plastisk udførte dyrehoveder på bøjlen kendes fra det keltisk-illyriske østalpeområde, med en udbredelse fra Adriaterhavet i syd til Böhmen og Saaleområdet i nord, men med tyngdepunktet syd for den romerske Donaugrænse (Jahn 1952, Werner 1954).

De tidligste dyrehoveder findes på fibler fra La Tène III, mens de senere oftest er placeret på fibler af Almgren's type 67 (og 68) (Klindt-Jensen 1950 p. 161).

Fig. 12a-b: Sølvfibler fra Hoby. 1:1.
Silver fibulae from Hoby.

Foruden dette sydlige tyngdepunkt findes en gruppe fra gravfund i Danmark cf. også Appendix 1. Mest kendt er de to fibler fra Hoby på Lolland (Almgren IV:71) (fig. 12), af sølv og med tosnøet guldtråd om hovedkam, bøjlekam og fodknop. I forhold til Bendstrupfiblerne er dyrehovederne mere stiliserede og ikke så plastiske i udformningen. To små indslåede kredse danner dyrets øjne, mens to langstrakte, dybt indskårne trekantede udgør ørerne (Friis-Johansen 1923 p. 153-35).

Fig. 13: Sølvfibel fra St. Grandløse, grav B. 1:1.
Silver fibula from St. Grandløse, grave B.

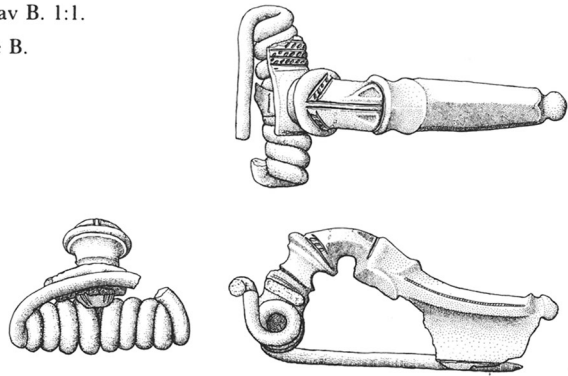

Fig. 14: Bronzefibel fra Ryomgård, grav 2. 1:1.
Bronze fibula from Ryomgård, grave 2.

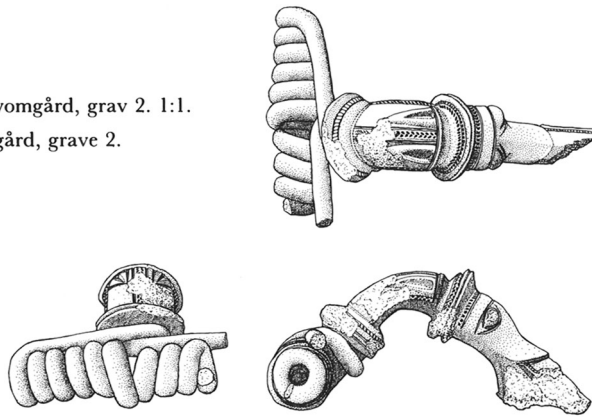
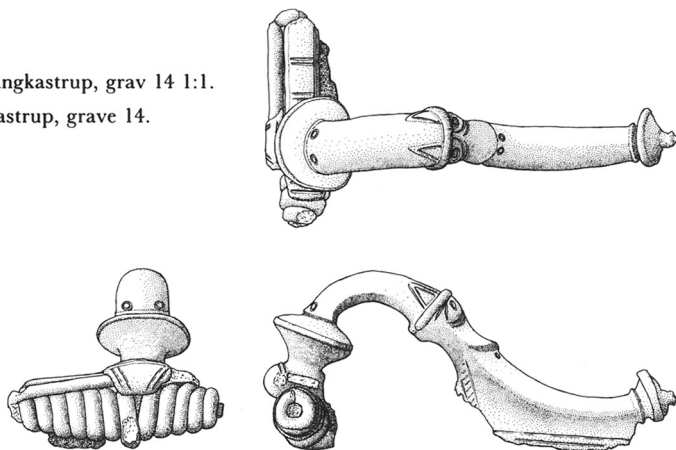

Fig. 15: Bronzefibel fra Langkastrup, grav 14 1:1.
Bronze fibula from Langkastrup, grave 14.

Fra Store Grandløse (Holbæk amt) (fig. 13) kendes en fibel af sølv (Almgren IV:71) (Liversage 1980 fig. 15 d), hvor dyrehovederne er så stiliserede, at øjnene ikke eksisterer og ørerne kun er svagt fordybede trekanter (Klindt-Jensen 19.50 p. 162).

Alle øvrige fibler med dyrehoved på bøjlen kan med en enkelt undtagelse henføres til ét herred: Sønderhald herred i Randers amt.

Fig. 16: Bronzefibel fra Langkastrup II, grav B. 1:1.
Bronze fibula from Langkastrup II, grave B.

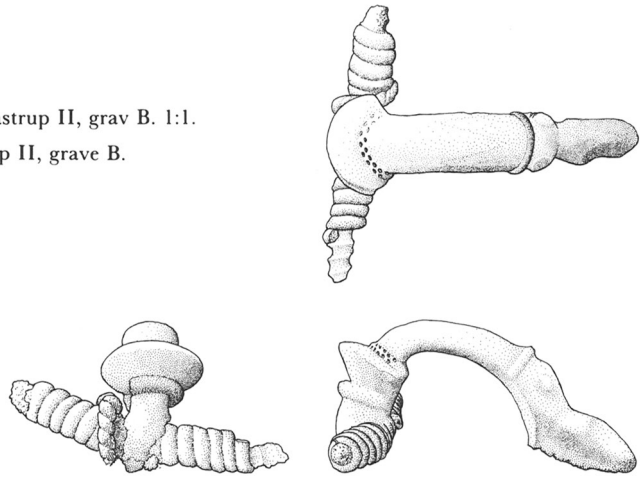

Fig. 17: Bronzefibel fra Virring, grav 22, 1:1.
Bronze fibula from Virring, grave 22.

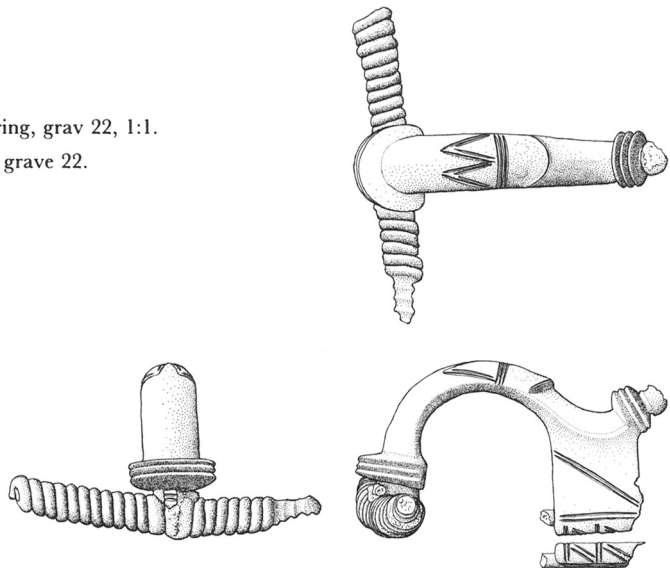
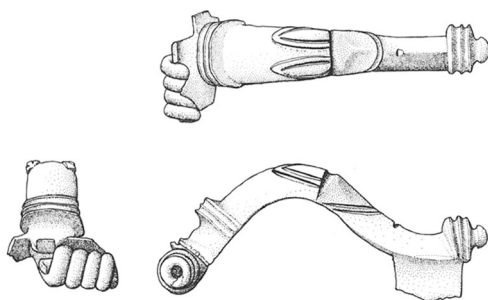

Fig. 18: Sølvfibel fra Torrild Mark, 1:1.

Silver fibula from Torrild Mark.

Ryomgård gr. 2, Lime sogn (fig. 14): bronzefibel type Almgren IV:78 med et naturalistisk dyrehoved, hvor ørerne derimod er markeret ornamentalt (Klindt-Jensen 1950 fig. 108 a).

Langkastrup grav 14, Virring sogn (fig. 15): bronzefibel type Almgren IV:74 med sølvbelægning (Klindt-Jensen 1950 fig. 108 b). Dyrehovedet er fint formet, ørerne derimod kun markeret ornamentalt ved dobbeltstreger i trekantform.

Fiblerne fra Hoby, St. Grandløse, Ryomgård og Langkastrup grav 14 kan alle i tid placeres på linie med de central- og mellemeuropæiske (Jahn 1952 p. 97).

I det danske materiale findes desuden senere fibler. Til denne gruppe hører Langkastrup II grav B, Virring sogn (fig. 16): bronzefibel type Almgren V:120 (Klindt-Jensen 1950 p. 162) med meget stiliseret dyrehoved.

Virring grav 22, Virring sogn (fig. 17): 2 bronzefibler type Almgren V:109 eller 110 (Klindt-Jensen 1950 fig. 108 c) hvor dyrehovedet er forsvundet helt på bøjle's underside, på oversiden stiliseret.

Torrild mark, Århus amt (fig. 18): sølvfibel type Almgren V:109 eller 110 (Friis-Johansen 1923 fig. 38). Hovedet er også her forsvundet på bøjle's underside. I modsætning til de to foregående er de lange, trekantede ører plastiske i udformningen idet midterpartiet er fremhævet og øjerne markeret som små amorfe knopper.

I alt kendes der således 9 fibler fra 7 fund, hvortil Bendstrups 2 fibler skal lægges.

Flere enkeltelementer er af betydning ved Bendstrupfible'ernes typologiske placering, således i særlig grad fibeltype og dyrehoved.

Fibeltyper: Den typologisk ældste fibel er Bendstrup (typ. 67) med en datering ved overgangen til ældre romersk jernalder – altså tidligste del af 1. årh. e.Kr. Herefter følger fiblen fra Langkastrup grav 14, der typologisk ligger mellem den ligeledes meget tidlige typ. 74 og den lidt yngre typ. 71. (Almgren 1923 p. 39).

Fibler med dyrehoveder fra henholdsvis Hoby og St. Grandløse er af type 71, Hoby desuden kombineret med fibler af type 26 og St. Grandløse med type 74 – altså typologisk ældre former end de to graves dyrehoved-fibler.

Fiblen fra Ryomgård tilhører type 78. Den er fundet i kombination med en ubestemmelig fibel af hovedtype II. Type 78 findes ofte i kombination med fibler af type 26, 67, 75 og 77 og betegnes af Almgren som typologisk udviklet af type 74 (Almgren 1923 p. 40).

Til den yngre gruppe hører fiblerne fra Virring grav 22 og Torrild mark, begge type 109-110, som iflg. Almgren er udviklet af type 78 (Almgren 1923 p. 56). I graven fra Torrild Mark fandtes desuden 2 fibler af type 92, og i grav 22 fra Virring en fibel af type 27.

Yngst i gruppen af danske fibler med dyrehoveder er Langkastrup II grav B. Fiblen herfra er af type 120 der af Almgren betragtes som en videreudvikling af type 110-111 (Almgren 1923 p. 58).

Typologisk kan fiblerne med dyrehoved indordnes på flg. måde: ældst er fiblerne fra Bendstrup, efterfulgt af Langkastrup gr. 14; herefter Hoby, St. Grandløse og Ryomgård – alle inden for 1. årh.e.Kr. I 2. årh. kan fiblerne fra Virring gr. 22, Torrild Mark og Langkastrup II gr. B placeres.

Med undtagelse af gravene fra Bendstrup, Torrild Mark og Ryomgård gr. 2 må resten betragtes som sluttede fund, hvor en bestemt fibelkombination er udtryk for gravens bredere kronologiske spændvidde. Det ændrer imidlertid ikke den nævnte opdeling. Det er bemærkelsesværdigt at 5 fibler fra Hoby er type 26 og 2 fibler fra St. Grandløse er type 74, begge typer placeret meget tidligt i 1. årh. og typologisk ældre end de to graves dyrehovedfibler.

Dyrehoveder: Det andet væsentlige element for Bendstrupfibernes typologiske indplacering i det hjemlige miljø er dyrehovedernes stilistiske enkeltelementer:

- 1) dyrehovederne en face
- 2) dyrehovederne en profil
- 3) øjnenes udformning
- 4) ørernes udformning

En udtegnning af disse enkeltelementer findes i fig. 19.

Med dette som udgangspunkt er det muligt at opdele dyrehovederne i 4 typologiske grupper, A, B, C og D.

Til *A-gruppen* hører Bendstrup (A 1) og Langkastrup grav 14 (A 2). Hovederne er plastisk udformede med over- og underkæbe, øjnene omhyggeligt udførte med flere koncentriske cirkler og ovaler der gør dem »seende« – og små »smilerynker« (særlig udtalt på A 1). Ørerne har form som små ligebenede trekanter. A 1 er af sølv med en to-snoet guldtråd om panden, A 2 er af bronze og om panden en glat sølvtråd.

Bendstrup	A ₁				
Langkastrup gr. 14	A ₂				
Hoby	B ₁				
St. Grandløse	B ₂				
Virring gr. 22	B ₃				
Ryomgård gr. 2	C ₁				
Langkastrup II gr. B	C ₂				
Torrild Mark	D				

Fig. 19: Dyrehovedernes enkeltlementer. Jens Kirkeby del.

Elements of the animal heads.

B-gruppen består af Hoby (B 1), St. Grandløse (B 2) og Virring (B 3). En face er hovedlinien lige (evt. svagt konkav og med skarpt markeret midterlinie). Underkæben mangler på B 3. Øjnene er ornamentale prikker på B 1 – hvor der findes 3 x 2 par på hver fibel – eller de mangler helt (B 2 og B 3). Ørerne er lange, tilnærmelsesvis retvinklede trekanter uden plastisk virkning. B 1 er af sølv med pandebånd og to-snoet guldtråd. B 2 er helt af sølv og B 3 er af bronze.

C-gruppen består af Ryomgård grav (C 1) og Langkastrup II grav B (C 2). Hovedlinien en face er lang og svunget med markerede kindben og spids overkæbe. Underkæben er svag (evt. manglende) på C 2. Øjnene er to koncentriske ovaler (C 1 og antydningvis på C 2), ørerne lange ligebedede trekanter – C 1 med plastisk virkning, C 2 svagt indridsede. Begge fibler er af bronze, C 2 ret koroderet og derfor udvisket i trækkene.

D-gruppen består af sølvfiblen fra Torrild Mark. Dyrehovedet en face har samme form som B-gruppens og underkæben mangler. Øjnene er markeret med små amorfe knopper, og ørerne langstrakte med konvekse sider og med stærk plastisk virkning.

Et forsøg på at tolke de typologiske grupper inden for relative kronologiske rammer viser følgende.: Helt isoleret står A 1 med et fuldendt pla-

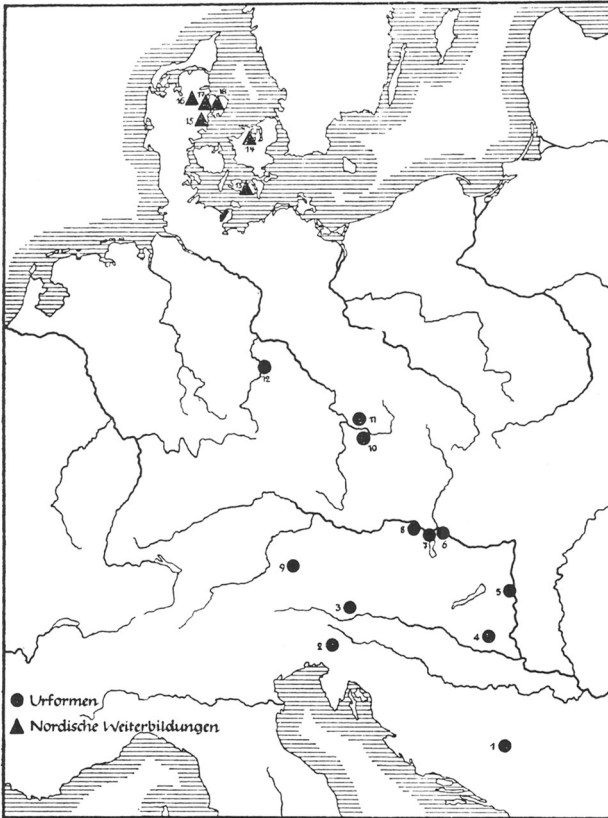

Fig. 20: Udbredelsen af tidlige romertidsfibler med dyrehoved (efter Jahn 1952 Abb. 1).

Distribution of Early Roman Iron Age animal-headed fibulae (after Jahn 1952 Abb. 1).

stisk dyrehoved. Den må opfattes som den tidligste form, A 2 som en senere efterligning, for B-gruppen er B 3 yngre end B 1 og B 2, idet dyrehovedet på samme fibel i endnu højere grad har mistet det zoomorfe præg. Det samme er tilfældet for C 2 i forhold til C 1. Ud fra samme kriterier må D stilistisk placeres sent.

Sammenfatning: Når det stilistiske resultat, baseret på analysen af enkeltelementer, sammenholdes med fiblernes typologiske indordning (efter Almgren 1923) bliver resultatet følgende 3 kronologiske grupper:

- 1) La Tène III/ældre romersk jernalder: Bendstrup
- 2) 1. årh.e.Kr./ældre romersk jernalder: Langkastrup, Hoby, St. Grandløse, Ryomgård grav 2
- 3) Første halvdel af 2. årh./ældre romersk jernalder: Virring grav 22, Langkastrup II grav, B. Torrild Mark.

De omtalte fibeltyper er – med undtagelse af type 67 – almindelige nord-europæiske former (Almgren 1923). Torrild Mark type 109/110 er dog almindeligst på Bornholm.

Bendstrupfiblerne type 67 har derimod tyngdepunktet i det østalpine område. I Nordeuropa er den kun sporadisk repræsenteret (Almgren 1923 p. 36 + kort, Klindt-Jensen 1950 fig. 122 og p. 193).

Gruppen af fibler med dyrehoved på bøjlen er som nævnt ikke et isole-ret dansk fænomen, men kendes især fra de romerske provinser Noricum og Pannonien og videre mod syd til Adriaterhavets kyst omkring Acqui-leia (Werner 1954 Abb. 3). Fibler af samme type som Bendstrup er sær-skilt markeret på kortet, ligesom de nordiske varianter er skilt ud.

I europæisk sammenhæng kan fibler med dyrehoved på bøjlen deles i to udbredelsesområder: et sydøsteuropæisk og et dansk (fig. 20). Den sydøst-europæiske gruppe placeres kronologisk fra overgangen til ældre romer-tid, altså ved begyndelsen af 1. årh. e.Kr. – den lokalt danske især i anden halvdel af 1. og begyndelsen af 2. århundrede e.Kr. (Jahn 1952 p. 97).

Bendstrupfiblerne hører således naturligt hjemme i et sydøsteuropæisk miljø fra begyndelsen af 1. årh.e.Kr. og er – i modsætning til de yngre danske eksemplarer – ikke lokalt fremstillet i Norden.

Bronzer

Fra Bendstrup kendes i alt 8 bronzegenstande: 4 løvefødder, 3 små runde standplader og en »skål« uden bund.

Løvefødderne (fig. 21-24): Fire næsten identiske løvefødder er støbt i bronze. Foruden den plastiske løvepote er hver fod forsynet med et vingepar med palmetter. Den retvinklede form viser, at løvefødderne har været fastgjort til en firkantet basis. Rester af tinlodning kan stadig ses på oversiden.

På bagsiden er hver fod forsynet med et T – formentlig et produktionstempel. Desuden er de tre af fødderne nummererede med romertal fra I til III, den fjerde er uden nummer.

Vægten er ca. 75 g for de tre af løvefødderne, den fjerde (betegnet II) vejer 65 g. Denne fod er i øvrigt identisk med de andre, men det yderste af palmetterne og det nederste af poten er senere slebet (?) væk (jf. foto fig. 21-22, nederst til højre).

Standbaser. (fig. 24-25): Tre små støbte standbaser af bronze har en identisk overfladediameter på 2,6 cm. Siderne er profilerede og nederste diameter mellem 3,2 og 3,5 cm. Vægten varierer mellem 26 og 34 g.

Uden tvivl har de tjent som standplader for løvefødderne (jf. foto fig. 24), og en fjerde må således være gået tabt.

»Bronzeskål«. (fig. 26-29): Den runde »bronzeskål« er ligeledes støbt. Dens største diameter er 14,3 cm, højden 4,3 cm og hullet i midten har en indre diameter på 6,0 cm. Ydersiden er konveks og profileret. Indersiden er med støbespor og nedløbet loddetin. Vægten er ca. 450 g.

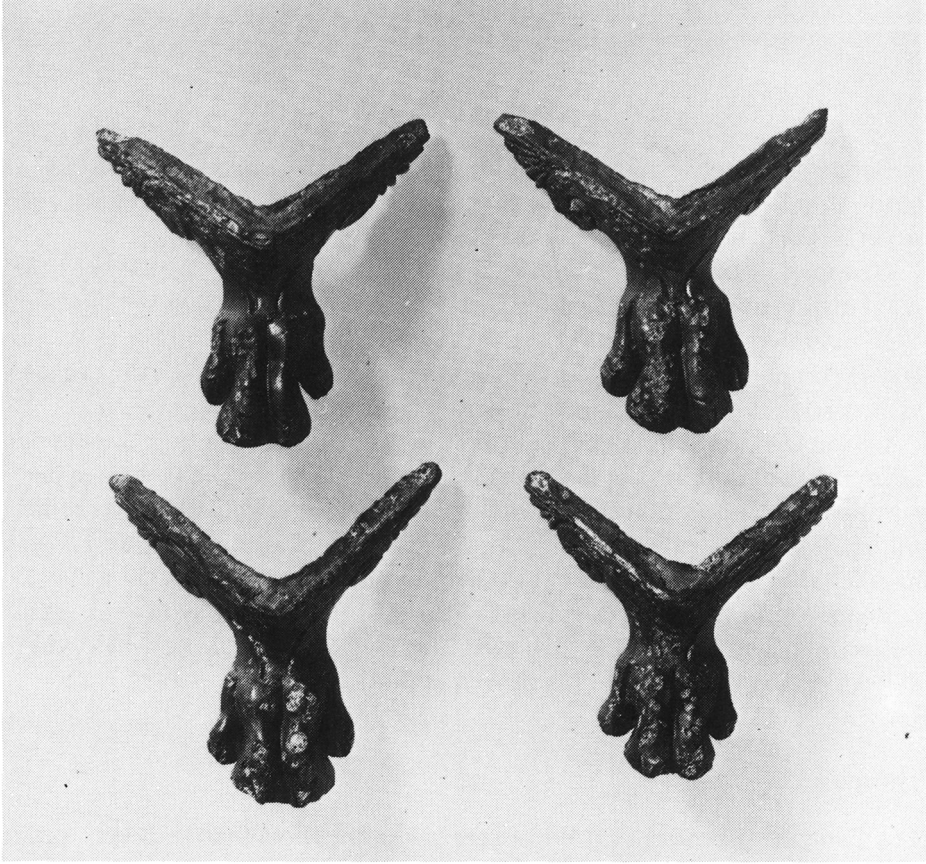

Fig. 21

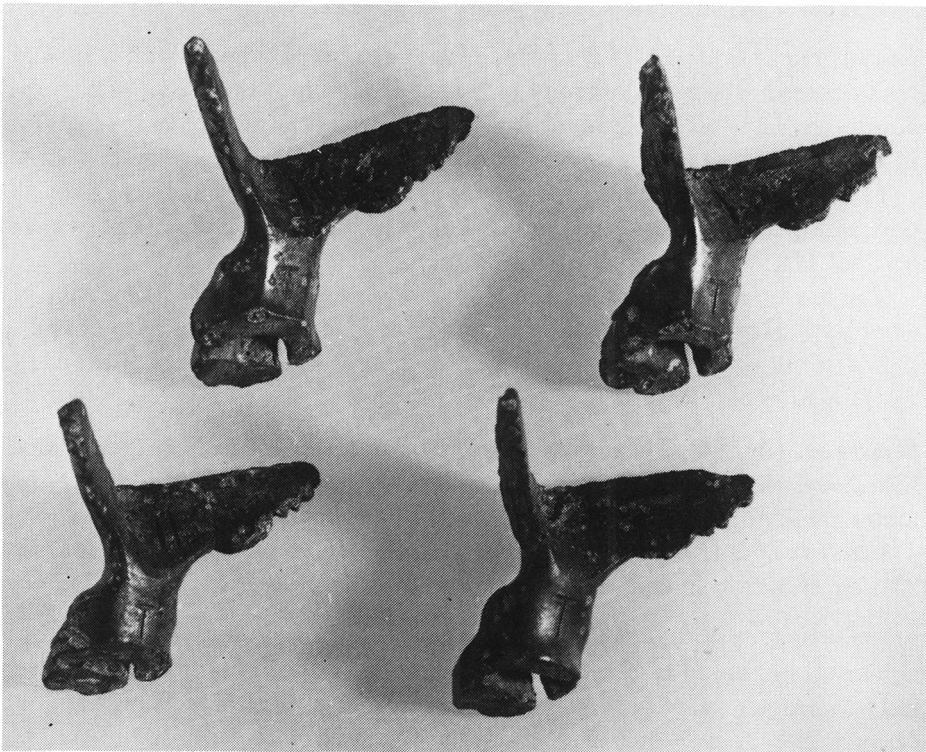

Fig. 22

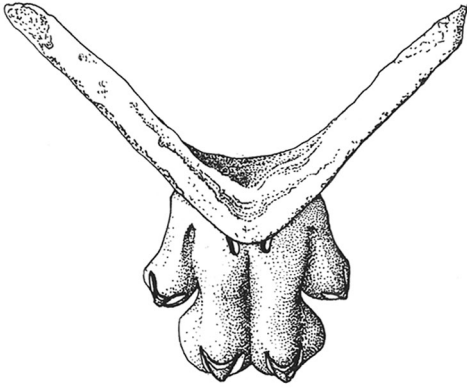

Fig. 21: Løvesødderne set forfra.
The lion's claws, seen from the front.

Fig. 22: Løvesødderne set bagfra. Bemærk T-stemplet og nummereringen III-I-II.
The lion's claws, seen from the back. Note the T-stamp and the numbering III-I-II.

Fig. 23: Løvefod. 1:1
Lion's claw.

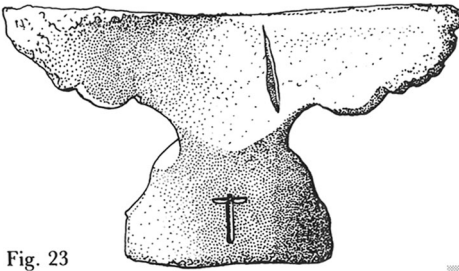
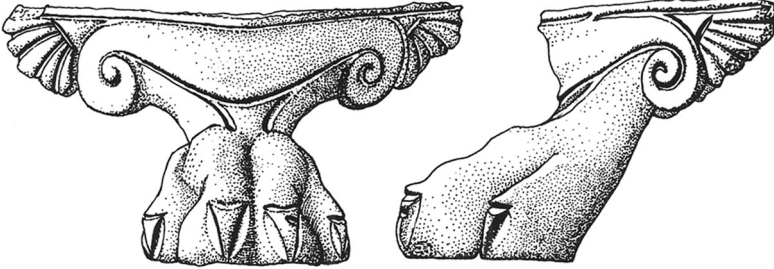

Fig. 23

Fig. 24: Løvefod på standbase.
Lion's claw on base.

Fig. 25: Standbaser i snit. 1:1.
Base, in section.

Fig. 26

Fig. 27

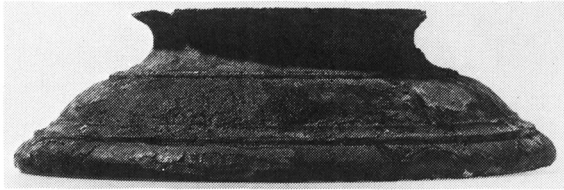

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 26: »Bronzeskål« fra oversiden. 1:2. Bronze "bowl" from above.

Fig. 27: »Bronzeskål« fra undersiden. 1:2. Bronze "bowl" from below.

Fig. 28: »Bronzeskål« fra siden. 1:2. Bronze "bowl" from the side.

Fig. 29: »Bronzeskål« i snit 1:2. Bronze "bowl" in section.

Bronzen er stærkt anløben med undtagelse af den øverste kant, hvor brudfladen står helt frisk. Ydersiden bærer desuden spor af rust der må stamme fra en større jerngenstand, som i jorden har ligget op ad bronzeskålen.

Tolkning: Der er ingen tvivl om, at bronzerne er romersk arbejde – hvad også Sophus Bergsøe var klar over. Han kontaktede således Adrien de Longperien, der i 1860'erne og 70'erne var inspektør ved Louvre museet, angående en bestemmelse af bronzerne. I en svarskrivelse, der endnu er bevaret, jævnføres løvesødderne med tilsvarende fra Pompeji og dateres til tiden før 79 e.Kr. – en sammenligning og en tidsbestemmelse, som ikke kan anfægtes. Både løvesødderne, standbaserne og den underlige skål tolkes som sammenhørende dele af et græsk influeret romersk arbejde fra

begyndelsen af 1. århundrede e.Kr., fremstillet på et værksted i det centrale Italien. Longperien kunne derimod ikke med sikkerhed afgøre hvilken type objekt bronzerne tilhørte (5). Forskellige faktorer betyder, at vi i dag kan komme videre i denne tolkning. Dels er det komparative materiale i det mellemliggende århundrede blevet væsentligt forøget, dels har det været muligt at underkaste bronzerne en mikroskopisk analyse.

At løvefødderne har været påloddet en firkantet basis er helt sikkert. Det komparative materiale kommer derfor til at bestå af romerske varmebækkener og vinkratre. I begge tilfælde har løvefødderne tillige standplader (Pernic 1925 p. 37 f, Macchioro 1913 p. 460).

En tolkning af bronzeskålen som foden til et kar af Eggers' type 94 eller

Fig. 30: Bronzekrater (Pernice 1925 tf.XIV).

Bronze crater (Pernice 1925 tf. XIV).

98 (eks. Lübsow II) (Eggers 1951) vil umiddelbart falde for. Skålen kan imidlertid også sættes i forbindelse med den førnævnte vinkrater, hvor den i så fald har været led i kraterets sammenfatning med soklen og har dækket sammenlodningen.

Hvis løvefødder, standplader og skål har tilhørt een og samme bronzegenstand, er mulighederne begrænset til de tidligromerske (pompejanske) vinkratere. (fig. 30). Det vil i så fald være første gang et sådant krater er dokumenteret i det frie Germanien. Kunsthistorisk regnes disse kratere til tidens mest betydningsfulde bronzearbejder og kan i kvalitet og tid sidestilles med bronzerne fra Hoby, omend de overgår dem i sjældenhed.

En mikroskopisk analyse af bronzerne har kastet nyt lys over problemerne. Analysen er foretaget af konservator Claus Gottlieb, Nationalmuseets afdeling for jordfund.

Det kan med sikkerhed bestemmes, at »skålen« *ikke* har været fod til et bronzekar, idet »standfladen« (den største diameter) udelukkende bærer sekundære slidspor der er opstået *efter* opholdet i jorden.

Det kan med lige så stor sikkerhed konstateres, at »skålens« udbøjede kant (dens mindste diameter) er helt uden patina – og således under opholdet i jorden har været loddet til en anden genstand (loddspor kan erkendes).

Derimod har det ikke været muligt at afgøre, om løveføddernes vinkelrette brudflader, ligeledes med loddspor, først er opstået efter opholdet i jorden.

Forholdet mellem de tre små standbaser og løvefødderne er ligeledes uklart, men loddemetal findes på oversiden af standpladerne og på undersiden af løvefødderne.

Vi kan således konkludere, at skålen *ikke* har været fod til et bronzekar, og at tolkningen som tilhørende en vinkrater stemmer overens med den helt ubeskadigede »standflade«, der må tilskrives »skålens« placering som bindeled mellem krater og sokkel.

Vi kan samtidig slutte at i hvert fald selve krateren må have været til stede da Bendstrupgraven blev fundet i 1869. (6)

Fra undersøgelsen af »skålen« har det endvidere været muligt at konstatere partielle rustdannelser omkring en del af overfladen hvor bronzens patina var borte. En større fastrustet jerngenstand må ved udgravningen være brækket af »skålen«.

Forsteninger

Fra Bendstrupgraven kendes i alt 4 forsteninger, 2 brachiopoder (jf. fig. 8) og 2 ammonitter (fig. 31-32). De er blevet undersøgt på Geologisk Museum, Københavns Universitet af Søren Floris, der giver følgende bestemmelse:

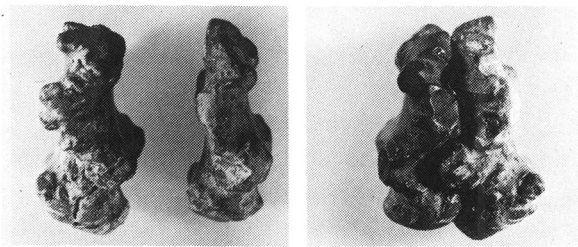

Fig. 31-32: Forstenede ammonitskaller. 1:1.

Fossilized ammonite shells.

1. »De discoslignende genstande er 2 stenkerne (indre udfyldning af flint) af kalkskaller af *brachiopoder*, begge af individer af arten *Chatwinothyris* lens. Arten har sin udbredelse i Øvre Danien-forekomsterne i Nordjylland og (især) Øresundsområdet. I de faststående forekomster er skallerne bevaret. Løse stenkerne som de foreliggende er ret almindelige fund i istidsjorden i Danmark, måske navnlig på Sjælland, samt i Nordtyskland«.

2. »De to resterende genstande er interseptaludfyldninger (kalksten eller mergelsten) af *ammonitskal* – det kan betragtes som sikkert at det er to nabofyldninger fra een og samme skal. Denne har været krum, helt eller delvis planispiral, mindst ca. 11 cm i diameter, tykkelsen mindst ca. 22 mm, uden spor af køl(e), med meget vid navle. Lobelinjen er ikke helt nøje kendt, men den tilhører *Lytoceras*-typen. Denne er kun kendt fra ordenen *Lytocerotida*. En bestemmelse af fossilerne hertil modsiges ikke af de nævnte andre egenskaber. En nærmere bestemmelse (slægt, art) kan næppe nogensinde foretages på det foreliggende fossilmateriale. Det vil sige, at man må regne med en så vid geologisk alder som Jura-Kridt.

Stykkerne synes ikke at have modstykker i skandinavisk Jura-Kridt-lag (incl. Skagerak-bunden) eller glacialblokke derfra. De kan være fundet i andre lande, forsåvidt i Tysklands tilgængelige Jura-kridt-lag med *Lytocerotida* eller i visse tyske forekomster af glacialførende materiale inklusive materiale, der antagelig er kommet fra den sydlige Østersø, men der mangler egnet sammenligningsmateriale for en nærmere udtalelse. *Lytoceras* kendes således i gulbrunt-forvitrende Nedrejura-kalk i Holsten og Mecklenburg, men sammenligningen hermed bygger kun på litteratur«.

Tolkning: Anvendelsen af de fire forsteninger er uvis, men den parvise forekomst af såvel ammonitter som brachiopoder antyder måske at der er tale om et spil. Både i Grækenland og i Romerriget var det et yndet tidsfordriv at spille terning med små regelmæssige knogler – astragaler. Sådanne kendes fra 6 grave i Jylland (4 fra Randers amt, 1 fra Århus amt og 1 fra Vejle amt).

Princippet ved spillet var, at de små knogler havde forskellig for- og bagside (ligesom stykkerne fra Bendstrup), men til visse spil kunne også nødder eller lignende anvendes.

En del taler således for, at vi kan tolke de to ammonitter som tilhørende en art spil – i hvert fald er de begge helt blanke af slid. Om brachiopoderne er del af dette spil skal være usagt. Forsteninger som vættelys og søpindsvin er i øvrigt ret almindeligt forekommende i de jyske og fynske grave, ligesom forstenede muslinger, hvorimod ammonitter ikke kendes.

Under alle omstændigheder giver de to ammonitter fra Bendstrup dette fund et interessant perspektiv. Sådanne værdiløse småting ville næppe nå op til Danmark som resultat af handel eller udveksling gennem flere led. De antyder et mere direkte forhold mellem fundets sydlige proveniens og den gravlagte person fra Bendstrup Mark, og kaster dermed nyt lys over hele fundets unike karakter.

Rav (fig. 8 og 33)

I ravperle og et stykke rav nævnes af Sophus Bergsøe som del af gravfundet. Heraf kan kun ravperlen med sikkerhed identificeres.

Den har en diameter på 2,5 cm, største tykkelse 0,6 cm og en gennem boring på 0,5 cm. Langs yderkanten løber en smal fure.

Fig. 33: Ravperlen i snit 1:1.
Amber bead in section.

Keramik

Mange lerkar og lerkarskår fandtes ved udgravningen af højen. I brevet fra Sophus Bergsøe nævnes nogle med en meget blank overflade og nogle med en klæbrig, fedtet masse på indersiden – som *ikke* stammede fra brændte ben eller aske. Ingen af de nævnte lerkar eller skår er imidlertid bevaret.

Jern

På »bronzeskålens« yderside fandtes spor af rust, der må stamme fra en større jerngenstand, evt. en kniv, som efter udgravningen er brækket af.

Datering af fundet

Bendstrupgraven kan dateres gennem de to sølvfibler og bronzekrateret. Fiblerne (Alm. IV:67) dateres til overgangen La Tène III/ældre romersk

jernalder, altså slutningen af 1.årh.f.Kr./beg. af 1.årh.e.Kr., og bronzekrateret til begyndelsen af 1.årh. e.Kr.

Gennem gravformen og det øvrige inventar er fundet tydeligt placeret i begyndelsen af ældre romertid. En vis usikkerhed er naturligvis altid forbundet med forholdet mellem genstandenes fremstillingstidspunkt og tiden for deres nedlægning. Denne usikkerhed er dog næppe særlig stor, idet fiblerne ikke bærer spor af slid.

DET SOCIALE MILJØ

Indledning

Studiet af sociale strukturer på basis af gravfund har indtaget en fremtrædende plads i den nyere arkæologiske forskning i 1970'erne. Udgangspunktet herfor har været en antagelse af, at der normalt består en relativ entydig sammenhæng mellem variationer i gravskik/gravudstyr og sociale variationer, bl.a. støttet af komparative etnografiske studier (Binford 1972, Ucko 1969, Chapman 1977). Med udgangspunkt heri er der foretaget en række kvantitative analyser af gravgods, hvor det er lykkedes at påvise forskellige grader af social differentiering i både den yngre stenalder, bronzealderens og jernalderens samfund, (f.eks. Randsborg 1974, Hedeager 1978 og 80, Mahler 1979, Hodson 1979). Forsøger man at trænge dybere ind bag disse generelle variationer bliver billedet mere nuanceret og der viser sig en række slægts- alders- og kønsbestemte variationer (Gebühr & Kunow 1976, Shennan 1975).

Andre faktorer kan imidlertid også spille ind og skabe variationer i gravudstyr og gravskik, uden at der heri nødvendigvis afspejles større ændringer i den sociale struktur. I bronzealderen har forandringer i tilførslerne af bronze f.eks. forårsaget væsentlige variationer i nedlæggelsen af gravudstyr (Kristiansen 1978 & 80a), ligesom opførelsen af de store tørveopbyggede gravhøje i ældre bronzealder og deres ophør i yngre bronzealder må ses i sammenhæng med forandringer af de økologiske og produktionsmæssige forudsætninger for bronzealderssamfundet (Kristiansen 1980a, note 27). Hertil kommer, at forholdet mellem ideologi og social realitet ofte er komplekst og modsætningsfyldt, således at ideologien i stedet for at afspejle de sociale forhold kan sløre dem eller være i direkte modsætning til dem. F.eks. kan rige personer af høj rang begravnes ydmygt med kun få symboler på deres rigdom og position, mens opstigende og konkurrerende sociale grupper måske begravnes under stor symbolsk udfoldelse af deres sociale position. Hyppigt er det kun en enkelt social gruppe eller segment af et samfund som udtrykker status ved begravelser,

mens man omvendt i nogle perioder tilsyneladende begraver et væsentligt større udsnit af befolkningen og søger at udligne forskelle fremfor at understrege dem.

Vi ved i dag kun meget lidt om, hvad det er for faktorer i samfundet som betinger disse variationer i begravelsesskikken og om der kan opstilles generelle regler herfor. Men i en række nyere studier har man søgt at nærme sig spørgsmålet gennem analyser af ideologiens – herunder de materielle symbolers – rolle i samfundets reproduktion (Højlund 1979, Blackmore et.al. 1979, Pader 1980 a & b, Pearson 1980 a & b, 1981, Ingold 1981). De efterfølgende analyser ligger i forlængelse heraf, og har som deres teoretiske udgangspunkt en opfattelse af at socialt dominerende grupper, som repræsenterer de dominerende produktionsforhold, vil søge at legitimere deres dominans gennem en ideologi for hele samfundet, hvilket bl.a. kommer til udtryk i symboler, sociale normer, regler og ritualer. Ideologien opfattes således ikke som en passiv afspejling af samfundet, men tværtimod som en aktiv faktor, der anvendes af konkurrerende individer og sociale grupper til at etablere og legitimere deres dominans ved at almengøre dens principper for samfundets organisering. Det betyder at ideologien kan rumme både modsætning og harmoni på forskellige planer – feks. mellem konkurrerende sociale grupper indbyrdes eller mellem forskellige aktiviteter i samfundet, f.eks. landbrugsproduktions anvendelse dels til den basale reproduktion og dels til etablering af politiske alliancer gennem fester, gaveudveksling m.v. Hvis produktionen eksempelvis falder under det, der er nødvendigt til den basale reproduktion, truer det de dominerende gruppers alliancepolitik, baseret på et overskud, og der opstår sociale spændinger som i sidste instans kan udløse en gradvis omstrukturering af samfundet. De sociale, økonomiske og ideologiske strukturer modificerer således hinanden i et dynamisk vekselspil, hvis drivkræfter ligger i den sociale og politisk/ideologiske struktur, men hvis potentiel og begrænsning ligger i den økonomiske struktur og i økologien.

Denne dynamik kan ideologisk bl.a. give sig udtryk i enten forstærkning eller neddæmpning af forskellige sider af samfundet, afhængig af dets kompleksitet og stabilitet. Ved et studium af begravelser er det derfor en væsentlig opgave at klarlægge forholdet mellem den sociale virkelighed og dens ideologiske fortolkning. Heri indgår mange faktorer, og vi skal i det følgende søge at opstille en systematik for nogle af dem ud fra den opfattelse, at begravelsesritualerne først og fremmest tjener formål i det levende samfund. Følgende relationer kan opstilles (efter Pearson 1981 s. 110):

1. *Forholdet mellem levende og døde.*

- a) Afgrænsningen af begravelsespladser og deres placering i forhold til bebyggelsen (marker, huse, veje)

- b) Forholdet mellem de levende og de dødes boliger: hvor meget investeres i hver i form af materiale, arbejde osv.
- 2. *Forholdet mellem de levende og fortiden.*
 - a) Bygges der nye monumenter, eller anvendes de gamle, og hvor længe er der kontinuitet.
 - b) Forandringer eller kontinuitet i ritualer.
- 3. *Forholdet mellem de levende af forskellige sociale grupper.*
 - a) Kategorisering af de døde – hvilke roller og gruppetilhørsforhold afspejler de levendes ritualer over de døde.
 - b) Hvilke materielle symboler (gravudstyr) medgiver man de døde og hvorfor: forstærker eller neddæmper man f.eks. bestemte sociale grupper ved begravelser (mænd/kvinder, børn/voksne, krigere/bønder/høvdinge etc.).

Samspelet mellem de ovennævnte faktorer (pkt. 1-3) vil ofte kunne fortælle noget væsentligt om forholdet mellem ideologien og de sociale og økonomiske forhold, om forandringer i tid og rum, og om, hvorvidt der er tale om stabile samfund præget af kontinuitet i ritualer og evt. beskeden investering i rituelle symboler, eller om samfund i forandring med skiftende og voldsomme manifestationer i begravelser.

Det vil især være den sidste af disse faktorer (pkt. 3), vi vil beskæftige os med i det følgende, og herunder igen især den dødes gravudstyr. Vi vil ligeledes indskrænke os til en enkelt periode, nemlig ældre romertid. På grund af emnets kompleksitet og den begrænsede viden, vi endnu har om det, vil vi ikke på forhånd søge at opstille og teste bestemte teorier, men i stedet gå induktivt frem – fra analyse til tolkning.

Grave med dyrehovedfibler

Efter alt at dømme tilhører graven fra Bendstrup den store gruppe sten-satte jordfæstegrave med mange lerkar, der er almindelige i Mellem- og Nordjylland i ældre romersk jernalder.

Graven er fundet ved højrydning, sandsynligvis som centralgrav, og den tilhører således endvidere en mere begrænset gruppe af højfundne romertidsgrave (300 af i alt ca. 3700 grave) (Hedeager under publ.)

Bendstrup ligger i et af de områder i landet, hvor gravkoncentrationen er størst. Alene fra Sønderhald herred kan en række store gravpladser nævnes: Hvilsager, Fløjstrup, Virring, Langkastrup og Ring med tilsammen ca. 300 grave (jf. Hedeager kort 1, under publ.). Gravformerne er en blanding af skeletgrave og brandgrave med undtagelse af Virring og Langkastrup, hvor skeletgrave er enerådende.

Fra disse store pladser skal vi finde de fleste danske paralleller til Bendstrupfiblerne: fra Ryomgård, Langkastrup I og II samt fra Virring.

Til trods for den kronologiske spredning (jvf. afsnit om fiblerne) rummer grave med dyrehovedfibler en række fællestræk, der adskiller dem fra periodens øvrige grave.

Det er alle jordfæstegrave under flad mark med stenramme og evt. stentæppe, hvis indhold af gravgaver viser påfaldende overensstemmelse (jf. appendix). (7)

	keramik	jernkniv	sølvfibler/ bronzefibler	bronzesnål	S-hægter	glasperler	stor ravperle	ravstykke
(Ryomgård g.2)	9	2	/1	1		2	1	1
Langkastrup 14	10	2	/1	4(5)	1	2	1	1
Langkastrup II, g. B	13	1	/1	1	1	2	1	
Virring gr.22	9	2	1/2	2	1	5	1	

Hvorledes stiller Bendstrup sig i forhold til denne gruppe? Foruden fiblerne med dyrehoved indeholder Bendstrup en stor ravperle. I forbindelse med fundet nævnes endvidere en hel del keramik og et lille ravstykke. En rustansamling på »bronzeskålen« kan stamme fra en kniv.

Bendstrupgraven udgør ikke et komplet (fuldstændigt) sluttet fund (8); det er opgravet i forbindelse med en højrydning, og skønt Sophus Bergsøe nævner, at han omhyggeligt gennemgik den opgravede jord, er der ikke fuld sikkerhed for, at små ting som f.eks. en perle eller en s-hægte ikke kan have undgået hans opmærksomhed.

Vi må derfor konkludere, at Bendstrupgraven indeholder genstande, der svarer til kombinationen i de øvrige grave med dyrehovedfibler, men som (p.g.a. fundomstændighederne?) ikke er komplet.

Gruppen af grave med dyrehovedfibler omfatter endnu tre, Hoby, St. Grandløse og Torrild Mark, hvoraf de to første kan betragtes som sluttede fund (jf. appendix). Foruden keramikken har inventaret i Hoby kun forekomsten af fibler til fælles med gruppen fra Randers amt, gravene fra St. Grandløse og Torrild Mark har desuden en sølvsnål. Disse grave falder således uden for den nævnte kombination.

Grave med kombinationstype ABC

Vi har nu karakteriseret de grave som indeholder dyrehovedfibler og vist at de rummer en række fællestræk i kombinationen af gravgaver. Vi vil herefter undersøge hvor hyppigt denne kombinationstype optræder blandt de øvrige grave i Danmark. (9)

Grav nr.	I	II	III	IV	V	Va
4	■	■	■	■	■	
19	■	■	■	■	■	■
44	■	■	■	■	●	■
45	■	■	■	■	●	■
46	■	■	■	■	●	■
63	■	■	■	■	●	■
65	■	■	■	■	■	■
A						
3	■	■	■	■	■	■
6	■	■	■	■	■	■
40	■	■	■	■	■	■
68	■	■	■	■	■	■
B						
5	■	■	■	■	■	■
14	■	■	■	■	■	■
17	■	■	■	■	■	■
27	■	■	■	■	■	■
38	■	■	■	■	■	■
1	■	■	■	■	▲	■
7	■	■	■	■	▲	■
28	■	■	■	■	■	■
74	■	■	■	■	■	■
75	■	■	■	■	■	■
C						
13	■	■	■	■	■	■
35	■	■	■	■	■	■
76	■	■	■	■	■	■
88	■	■	■	■	■	■
119	■	■	■	■	■	■
8	■	■	■	■	■	●
11	■	■	■	■	■	●
12	■	■	■	■	■	?
15	■	■	■	■	■	?
50	■	■	■	■	■	■
62	■	■	■	■	■	■
104	■	■	■	■	■	■
2	■	■	■	■	■	■
95	■	■	■	■	■	■
10	■	■	■	■	■	■
51	■	■	■	■	■	■
93	■	■	■	■	■	■
94	■	■	■	■	■	■
120	■	■	■	■	■	■
101	■	■	■	■	■	■
66	■	■	■	■	■	■
80	■	■	■	■	■	■

Fig. 34

- I Fibel af sølv eller bronze. ● dyrehovedfibel.
 II Nål af sølv eller bronze.
 III S-hægte.
 IV Glastperle. ● med guldfolie.
 V Ravperle. ● stor ravperle. ▲ som stor ravp., men af glas.
 Va Ravstykke, uforarbejdet.
- I Silver or bronze fibula. ● animal-head fibula.
 II Silver or bronze pin.
 III S-shaped hook.
 IV Glass bead. ● with gold foil.
 V Amber bead. ● large amber bead. ▲ as large amber b. but of glass.
 Va Piece of amber, unworked.

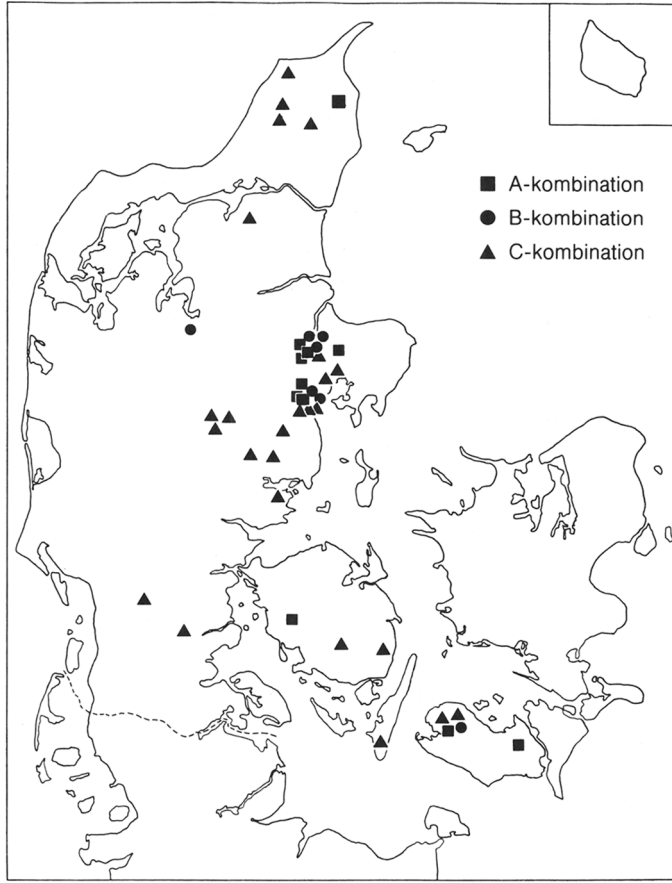

Fig. 35

Fig. 34: ABC-kombinationen i smykkeudstyr. (streg under gravnr.: Fundet betragtes som sluttet.

The ABC combination in the ornamental equipment. Grave-number underlined: the complex is regarded as uncontaminated.

Fig. 35: ABC-gravenes udbredelse.

Distribution of the ABC-graves.

Kombinationen af keramik og én eller flere jernknive er den hyppigst forekommende blandt samtlige grave fra ældre romertid i Danmark. Derimod er kombinationen af fibler (sølv eller bronze), nåle (sølv eller bronze), s-hægter (almindeligvis sølv, evt. bronze) små glassperler (oftest lysegrønne og/eller mælkehvide med guldfolie) og ravperle(r) (evt. stor per-

le/ring) meget sjælden. For Danmark som helhed findes denne kombination 7 gange (gruppe A). Kombinationer med kun 4 af elementerne kendes i 12 tilfælde (gruppe B) og med 3 i 24 tilfælde (gruppe C) (jf. fig. 34).

Elementerne i gruppe B og C kombineres frit, dog således at fibler af sølv eller bronze indgår som fast element i hver enkelt kombination. Foruden de nævnte elementer rummer denne gruppe grave også andre fællestræk. De er alle skeletgrave (eneste undtagelse er grav 204, Møllegårdsmarken), med forekomst af keramik og en eller flere knive. Desuden indeholder de ofte perler af guld eller sølv, og er således grave, der kan tolkes som kvindegrave, hvad den antropologiske bestemmelse af de 4 grave fra Juellinge understøtter (Friis-Johansen 1923). Alligevel er der i to grave (af gruppe B og C) fundet våbenudstyr og sporer (82/12 og 595/14), formodentlig p.g.a. dobbeltbegravelser.

Gravene indeholder kun i enkelte tilfælde import. Foruden de tre grave fra Juellinge er det Favrskov I, grav 2 og Espe (ikke sluttet fund).

Et sidste påfaldende element er den forholdsvis hyppige tilstedeværelse af forskellige former for »amuletter« i gravene: forstenede muslinger og søpindsvin (echenit), vættelys, raslesten og samlinger af små natursten (der opfattes som brikker til et spil).

Udbredelsen af de i alt 43 grave, der tilsammen udgør grupperne A, B og C er vist på kortet (fig. 35). Der optræder to koncentrationer, den ene i Randers amt, især herrederne Sønderhald og Øster Lisbjerg, den anden i Århus amt, Vester Lisbjerg herred, Lisbjerg sogn. Disse to koncentrationer træder endnu tydeligere frem, når grupperne A og B betragtes isoleret (10).

Vi står med andre ord over for en inventarkombination, der er karakteristisk for en lille gruppe grave på de store fladmarksgravpladser i Århus og Randers amt, og hvis udbredelse i øvrigt hovedsagelig ligger i Østjylland. Det vil derfor være naturligt at undersøge denne gruppes forhold til områdets øvrige grave.

Bendstrupgraven i lokalt miljø

Det komparative materiale omfatter alle grave fra Randers, Århus, Skanderborg og Vejle amter, samt tilstødende herreder i Ringkøbing og Viborg amter (jf. kort fig. 36) (11). Det samlede antal gravfund varierer stærkt fra amt til amt. Gravmaterialet omfatter for Viborg amt 77 grave, for Randers amt 655, for Århus 321, for Skanderborg 110, for Vejle 78 og for Ringkøbing amt 21 (jf. kort fig. 37) (12).

Inden for disse områder skal opmærksomheden koncentreres om grave med et »rigt« inventar som umiddelbart falder uden for ABC-kombinationerne, nemlig: våben og/eller sporer, import, berlokker og guldringe (13). Dette inventar vil først blive beskrevet i forhold til ABC-kombinationerne.

Fig. 36: Primære undersøgelsesområde markeret.

Primary area of investigation indicated.

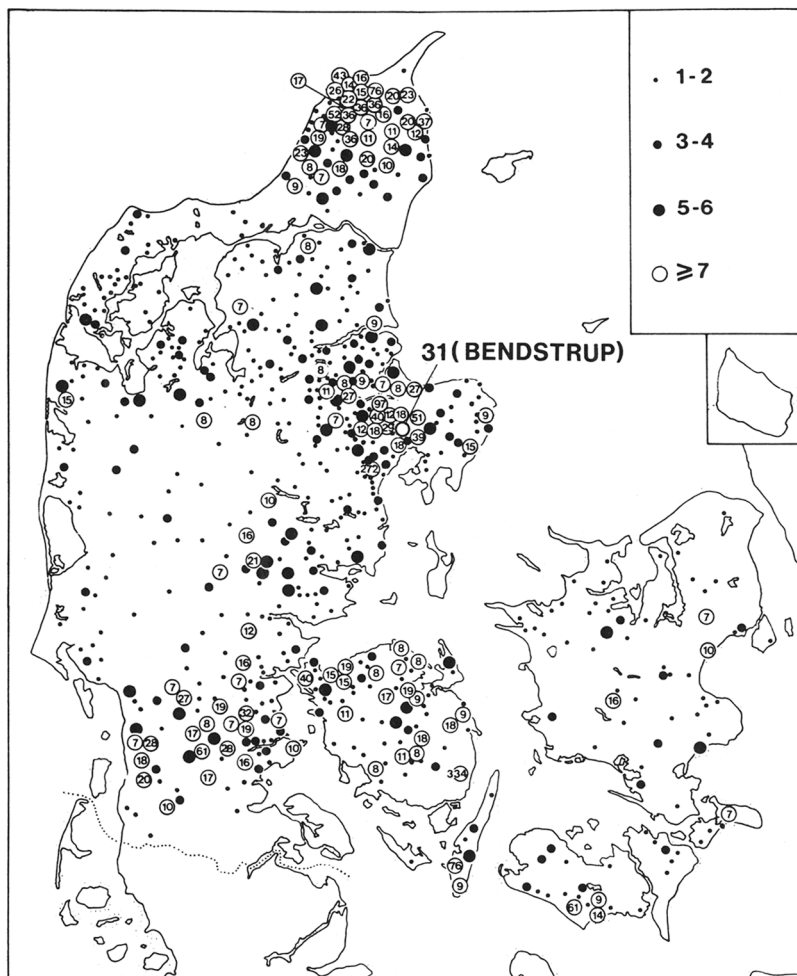

Fig. 37: Udbredelse af grave fra ældre romertid.

Distribution of graves from the Early Roman Iron Age.

Dernæst vil enkelte kombinationstyper blive søgt defineret med henblik på at placere og tolke Bendstrup og ABC-kombinationerne i forhold til denne større gruppe af mere rigt udstyrede gravfund fra ældre romertid.

Den metodiske fremgangsmåde er således baseret på kombinationer af gravgaver. En kombinationsanalyse er med det foreliggende materiale særlig velegnet for undersøgelse af lokalt betingede variationer i gravskikken, i modsætning til en rent kvantitativ analyse (eks. AOT, Hedeager 1978 & 80), der i højere grad er anvendelig for studiet af mere overordnede variationer inden for videre geografiske rammer, eller studier inden for områder, hvor gravene er rigere.

Berlokker af sølv eller guld findes i 15 grave, heraf 2 af A-gruppen og 1 af C-gruppen. Det er påfaldende, at alle berlokker fra Århus amt er af sølv,

	Grav nr.	Sværd	Skjold	Spyd	Økse	Sporer	Guldfingerring	Romersk import	Guld-berlok	Sølv-berlok	A-kombination	B-kombination	C-kombination	Skeletgrav	Brandgrav
Berlokker	20														
	23														
	31														
	44														
	47														
	53														
	59														
	63														
	64														
	88														
	89														
	90														
	93														
	95														
103															
Romersk import	24														
	25														
	26														
	30														
	54														
	77														
	78														
	80														
	81	•	•	•	•										
	86														
	91														
	99	•	•	•											
	109														
	112														

Fig. 38: Inventarkombination for berlokker og romersk import. Streg under gravnr.: Fundet betragtes som sluttet.

Combination of grave goods for berloques and Roman imports. Grave-number underlined: the complex is regarded as uncontaminated.

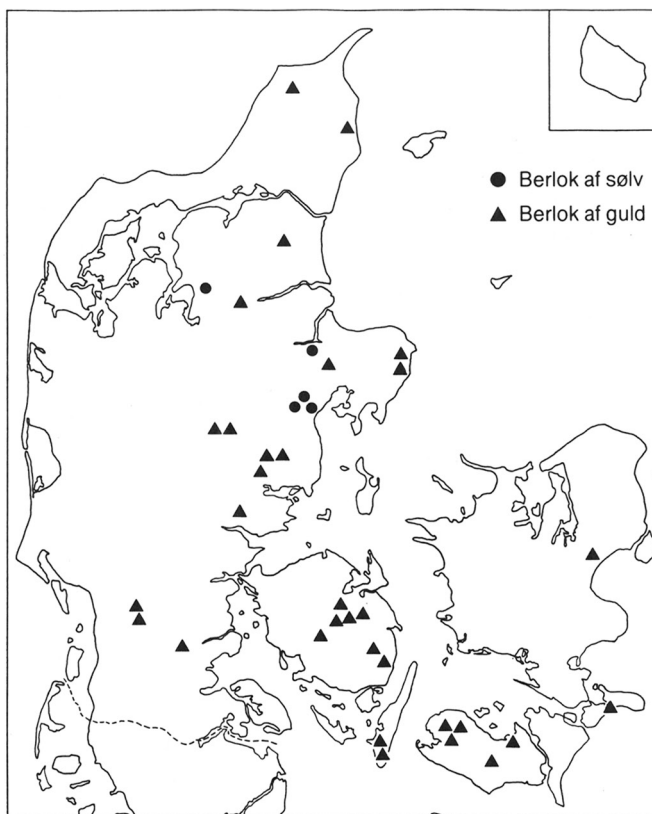

Fig. 39: Udbredelse af grave med berlokker. Distribution of graves with berloques.

mens alle fra Skanderborg er af guld, samt at berlokker aldrig findes i kombination med guldringe eller import. Derimod er det ikke overraskende, at et smykke, der traditionelt opfattes som tilhørende kvinder, ikke forekommer i våbengrave. (fig. 38 og 39).

Romersk bronzeimport kendes fra 14 grave. De fleste er uden tilstrækkelige fundoplysninger og kombinationerne er derfor tvivlsomme. I enkelte tilfælde er import fundet sammen med guldringe og/eller våben og i 1 tilfælde i en grav af C-gruppen (fig. 38).

Guldfingerringe forekommer i 25 grave hvoraf adskillige er sikre sluttede fund. Den mest karakteristiske kombination indeholder sporer og/eller våben, men aldrig berlokker. I et enkelt tilfælde findes en guldring i en grav af A-gruppen (ikke-sluttet fund) – i et andet tilfælde i en grav af C-gruppen. (fig. 40).

Grav nr.	Sværd	Skjold	Spyd	Økse	Sporer	Guldfingerring	Romersk import	Guld-berlok	Sølv-berlok	A-kombination	B-kombination	C-kombination	Skeletgrav	Brandgrav
19	•					•				•			•	
55						•							•	
56						•							•	
57						•							•	
58					•	•							•	
60						•							•	
61	•					•							•	
67						•							•	
69					•	•							•	
73					•	•							•	
78						•							•	
79						•							•	
80						•	?					•	•	?
81	•	•	•	•	•	•						•	•	
82					•	•							•	
84	•					•							•	
85						•							•	
96						•							•	
99	•	•	•		•	•							•	
107	•	•	•			•							•	
111	•	•				•	•						•	
114						•							•	
115						•							•	
117						•							•	
118						•							•	

Fig. 40: Inventarkombination for guldfingerringe. Streg under gravnr.: Fundet betragtes som sluttet.

Combination of grave goods for gold finger-rings. Grave-number underlined: the complex is regarded as uncontaminated.

Våbengravene udgør den største inventargruppe med 66 stk. Sporer findes i 4 af disse grave; alene (uden våben) desuden i 11 tilfælde. Gruppen med våben indeholder sjældent import, aldrig berlokker og aldrig inventar af grupperne A-C (14). Guldfingerringe i kombination med våben kendes fra 7 grave og af 15 grave med sporer indeholder 5 guldringe (heraf 1 desuden våben og import). (fig. 41 og 42).

Våbenkombinationerne kommer til udtryk i alt 35 gange i sikkert sluttede fund. Følgende kombinationer kan udskilles (fig. 43):

- I. Grave med sværd, skjold, spyd og eventuelt sporer eller økse (i alt 9 grave),
- II. Grave med sværd og skjold eller med spyd og skjold (11 grave)
- III. Grave med sværd, spyd eller skjold (15 grave).

Til gruppen af våbengrave associeres desuden 4 grave, der alene indeholder sporer. Der er således tale om tre kombinationer med et faldende antal våbentyper. Der kan knyttes flere interessante iagttagelser til fig. 43. For det første findes sporer enten alene eller sammen med et komplet våbenudstyr, typ. I; for det andet vil våbenkombinationstype II altid indeholde et skjold, d.v.s. at den består af enten sværd og skjold eller af spyd og skjold, men aldrig af sværd og spyd alene. Når guldfingerringe forekommer i våbengrave, indeholder disse fuldt våbenudstyr med sværd,

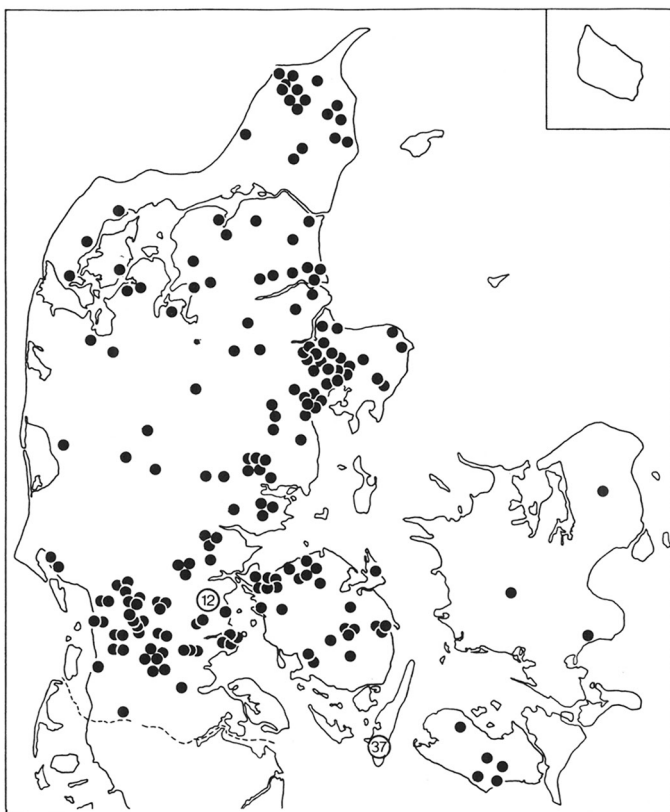

Fig. 41: Udbredelse af grave med våben fra ældre romertid.

Distribution of graves with weapons from the Early Roman Iron Age.

skjold, spyd og eventuelt økse eller sporer. Bronzeimport forekommer i et par tilfælde. Af 4 grave med sporer (uden våben) indeholder de 3 guldringe.

I forhold til de øvrige grave kan vi desuden drage følgende konklusioner: at berlokker kun findes i grave, hvis øvrige indhold peger på en tolkning som kvindegrave, at guldringe hyppigt forekommer sammen med sporer og/eller fuldt våbenudstyr, samt at bronzeimporten forekommer sammen med såvel våben som smykker.

Med udgangspunkt i dyrehovedfiblerne og inventargrupperne A-C samt kombinationsdiagrammerne er det muligt at sammenfatte de forskellige lokale udbredelser inden for undersøgelsesområdet i en geografisk model (fig. 44). De enkelte cirkler udtrykker alene observerede geografiske sammenfald, men refererer ikke til de faktiske arealstørrelser, ligesom der heller ikke ligger statistiske geografiske analyser til grund for modellen.

Grave med inventarkombination A-C og grave med våbenkombination I-III udgør de to hovedgrupper i området. Hver for sig har de to grupper

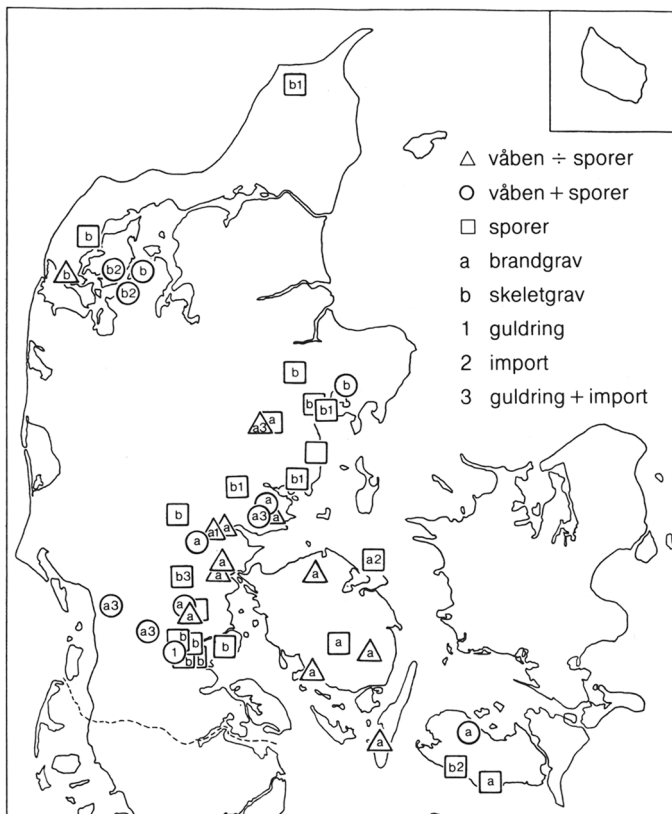

Fig. 42: Udbredelse af sluttede gravfund med våbenkombination I/+sporer, II-III.

Distribution of uncontaminated graves with weapon combination I/+ spurs, II-III.

Grav nr.	Sværd	Skjold	Spyd	Økse	Sporer	Guldfingerring	Romersk import	Fibler	Skeletgrav	Brandgrav
I										
81	•	•	•	•			•			•
50	•	•	•	•					•	
99	•	•	•	•		•				•
100	•	•	•	•					•	
108	•	•	•	•		•				•
98	•	•	•	•						
102	•	•	•	•					•	•
106	•	•	•	•					•	•
107	•	•	•	•		•			•	•
II										
92	•	•	•	•						•
97	•	•	•	•						•
33	?									
21	•	•	•	•						•
39	•	•	•	•						•
41	•	•	•	•						•
48	•	•	•	•						•
49	•	•	•	•			•			•
70	•	•	•	•						•
72	•	•	•	•						•
105	•	•	•	•						•
III										
36	•	•	•	•						•
37	•	•	•	•						•
42	•	•	•	•						•
43	•	•	•	•						•
114	•	•	•	•						•
52	•	•	•	•						•
71	•	•	•	•						•
87	•	•	•	•						•
117	•	•	•	•						•
18	•	•	•	•						•
22	•	•	•	•		•				•
29	•	•	•	•						•
34	•	•	•	•						•
111	•	•	•	•			•			•
83	•	•	•	•			•			•
Sporer										
58						•				•
73						•				•
82						•				•
110						•				•

Fig. 43: Inventarkombination i sluttede fund fra våben/sporergrave.

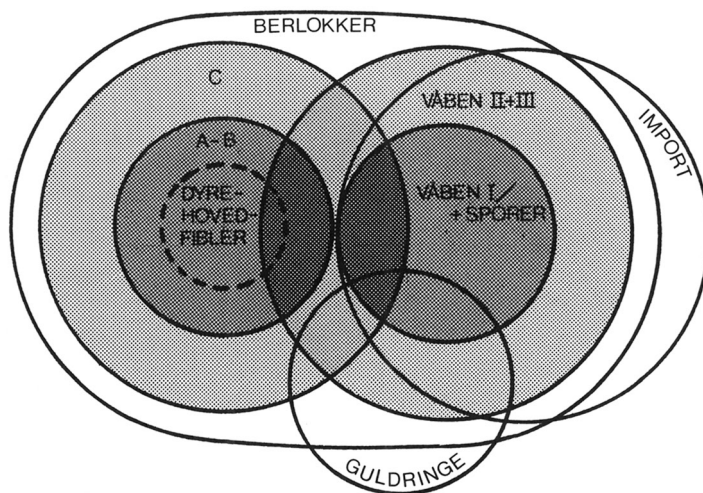
Combination of uncontaminated grave goods in weapon-spur graves.

et kærneområde; det ene består af den rige kombination i smykkeudstyret (typ. A-B), den anden af de veludstyrede våbengrave (typ. I + sporer). Hvor de to områder geografisk rører hinanden findes en (dobbel?)grav med indhold fra begge grupper. (15) Den romerske bronzeimport er især knyttet til området med våbengrave af typ. I, men findes også herudenfor. (16) Guldringenes udbredelsesområde omfatter en del af det rige våbengravsmiljø, en del af importområdet samt en del af området med smykkekombination C.

Den væsentligste observation er, at kærneområder med de rigeste kombinationer udelukker hinanden. Området med dyrehovedfibler og inven-

Fig. 44: Geografisk model for udbredelsen af ABC-smykketkombinationer, våbengrave af type I/+ sporer, II-III, samt guldringe, berlokker og romersk import. Jens Kirkeby del.

Geographical model for the distribution of ABC ornamental combinations, weapon graves of type I/+ spurs, II-III, together with gold rings, berloques, and Roman imports.

tar af gruppe A-B er komplementært til området med de rige våbengrave (typ. I + sporer), til området med guldringe og til området med import.

Udbredelsen af *inventargruppe A-B* er begrænset til et strøg over Djursland, fra Randers fjord i nord til Vester Lisbjerg herred i syd (ca. 30 km), og som tillige er det lokalområde i landet, hvor gravkoncentrationen i ældre romertid er størst. Inden for disse lokale rammer fremstår A-B gravene som den rigeste gruppe kvindegave, altid kun med en enkelt grav pr. gravplads og altid som skeletgrave. I det samme område forekommer romersk import ikke i gravene.

De rigt udstyrede våbengrave (typ. I), der foruden et komplet våbenudstyr kan indeholde guldringe, sporer og/eller import, samt sporegrave med guldringe, findes med en jævn spredning ned langs østkysten, men med tyngdepunkt i Vejle amt. De findes aldrig i mere end et enkelt sogn pr. herred, hvor til gengæld flere grave ofte findes på samme lokalitet.

Våbengrave typ. I, evt. + sporer, er altid brandgrave (med eneste undtagelse i Øster Lisbjerg herred, 1 grav), hvorimod sporegrave med guldringe altid er skeletgrave.

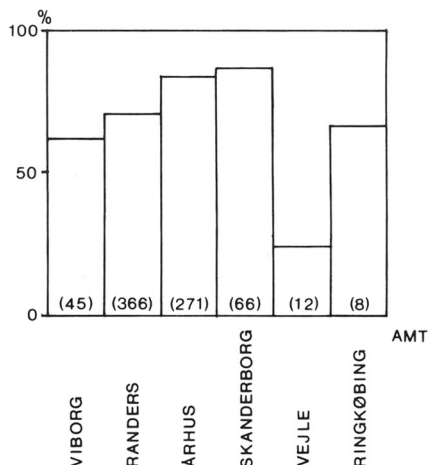
Af områdets 8 sogne med romersk import ligger de 6 i samme – eller tilgrænsende – sogn som de rige våbengrave, og kun 3 sogne med rige våbengrave er uden import i eget eller tilgrænsende sogn. Grave med inventar af C-gruppen, der findes spredt i området, synes derimod ikke at antyde noget sammenfald af hverken import, våben- eller sporegrave.

Som resultat af den forudgående række observationer, synes det muligt at fremhæve 2 dele af undersøgelsesområdet som særlig markante og indbyrdes meget forskellige.

Den sydlige gruppe er især koncentreret om de østlige og sydlige herreder i Vejle amt, d.v.s. området fra Horsens til Kolding (ca. 50 km n-s). Kon-

Fig. 45: Skeletgrave som % af samtlige grave pr. amt. Tallene i parentes angiver det totale antal grave pr. amt i undersøgelsesområdet.

Inhumation graves as percentage of total graves per county. The figures in parentheses indicate the total number of graves per county in the area investigated.

centrationen af grave er langt mindre end mod nord (jf. kort fig. 37), og som det eneste amt i undersøgelsesområdet er brandgrave dominerende (ca. 75% – jf. fig. 45). Rige våbengrave og sporegrave findes over hele området, grave med import i deres nærhed. Grave med inventarkombinationen A-B mangler derimod helt, mens grave af C-gruppen forekommer sporadisk.

Centralt i området findes en af Jyllands mere bemærkelsesværdige grave. Det er Agersbøl Hovedgård, høj 2, en skeletgrav som med sit indhold af bl.a. en fint udført sølvhank til et kar og en sølvplade med ansigtsmaske, skiller sig ud fra det almindelige gravinventar (17). Sølvhanken tilhører et bæger af samme type som de to fra Dollerup, og dermed Lübsow I (Voss & Ørsnes-Chr. 1948, Eggers 1951 nr. 3) og ansigtsmasken kan i udformning sammenlignes med et guldbelagt remlukke med mandshoved fra Uggeløse (Thrane 1967). Med sværd (?), spyd, pilespid og guldring slutter den sig til områdets øvrige rigt udstyrede våbengrave.

Den nordlige gruppe, d.v.s. området fra Sønderhald herred i Randers amt til V.Lisbjerg herred i Århus amt, er karakteristisk ved en meget stor koncentration af grave, samlet i større eller mindre gravfelter, og med skeletgrave som den hyppigste gravform (70-80%). (fig. 45). De færreste grave indeholder inventar, der kan tolkes som udtryk for status. Gravinventaret er meget ensartet med kniv og keramik som det helt dominerende. Nåle, perler, spænder og ringe af simpel konstruktion og bearbejdning er herudover de mest almindelige gravgaver. Guldringe forekommer aldrig, ej heller bronzeimport. Forekomsten af berlokker er meget beskedent. På adskillige af de store gravpladser forekommer enkeltvis grave med et mere righoldigt og ensartet smykkeudstyr (grave af gruppe A-B).

Våbengravene er derimod sparsomt udstyrede, både hvad angår våben

og andet inventar. I inventargruppe II er kombinationen af spyd/skjold dominerende, i III er det forekomsten af sværd. (18)

Centralt i dette nordlige område ligger Bendstrupgraven, der med sit indhold af to sydøsteuropæiske sølvfibler og et pompeiansk bronzekrater giver denne grav en særstilling ikke alene i Jylland, men også i videre europæisk sammenhæng. Gennem det øvrige inventar slutter graven sig til områdets rige (kvinde)grave (A-B gruppen).

I det nordlige område ser vi således, at statusmarkeringen især er knyttet til et inventar, der kan tolkes som kvindeligt (smykker og amuletter, men aldrig guldringe, import og våben), i den sydlige gruppe derimod til krigergrave (våben og sporer). Gravinventaret mod syd er mere differentieret, og de statusindicerende genstande er flere og rigere end mod nord.

Centralt i begge områder findes en enkelt grav, hvis indhold afspejler både den lokale statusmarkering (våben mod syd, smykker mod nord) og et fornemt importmiljø (Agersbøl Hovedgård med del af en sølvkop som Lübsow I; Bendstrup med sydøsteuropæiske sølvfibler og en pompeiansk bronzekrater).

Gravformen knytter den sydlige gruppe nærmere til Sønderjylland (brandgrave), den nordlige til Nordjylland (skeletgrave). Med de store stenbyggede grave markeres derimod en skarp grænse langs Randers fjord og Gudenåen (Lysdahl 1971 fig. 2).

Hvis forskelle og ligheder i gravskik og inventar kan tages til indtægt for forskelle og ligheder i kulturel identifikation, må området mellem Virring og Lisbjerg tolkes som en kulturel lokalenhed. Med fundet af Bendstrupgraven kastes nyt lys over den kulturelle – og sociale – identifikation inden for området.

Der kan næppe være tvivl om, at dyrehovedfiblerne fra de store fladmarksgravpladser er lokale efterligninger af Bendstrupfiblerne, og at deres bærere har tilhørt den lille gruppe (kvinder), hvis »rige« og ensartede gravudstyr må tolkes som udtryk for et ensartet socialt/kulturelt tilhørsforhold (gravgruppe A-B). Gennem en periode på mere end 100 år er Bendstrupfiblerne blevet efterlignet og deres symbolværdi har været intakt.

På den ene side er Bendstrupgraven stærkt forankret i det lokale miljø, på den anden side rummer den inventar, der samtidig placerer den centralt i det internationale miljø af fyrstegrave, hvori bl.a. grave som Hoby, Juellinge, Byrsted og Dollerup er at finde, et forhold vi skal komme ind på i det følgende.

Sociale symboler, social status og politisk organisation

Inden for undersøgelsesområdet har det været muligt at udskille to centrale og geografisk adskilte områder gennem forskellig kulturel/social

identifikation, som den kommer til udtryk i gravene. I områderne omkring disse centre bliver identifikationen mindre og mindre markeret ligesom grave med relation til hvert sit centrum geografisk overlapper hinanden (fig. 44).

På hvilken måde kan vi nu tolke forskellen i social/kulturel identifikation, som den kommer til udtryk gennem gravene fra ældre romertid i Østjylland? – og hvad siger det mere generelt om symbolanvendelse i social og politisk sammenhæng?

Gravmaterialet fra ældre romertid i Danmark indeholder et bredt spektrum af forskellige genstandstyper, der består af lokalt fremstillede såvel som importerede genstande. Kombinationen af gravgaver skulle synes uendelig, men er det ikke, hvad bl.a. de forudgående observationer har vist.

I *det sydlige område* er krigergrave med komplet våbenudstyr (typ. I) og/eller sporer ofte ledsaget af genstande, der må opfattes som udtryk for rigdom (guldfingerringe og import). Denne gruppe kan som nævnt underopdeles i tre strata:

1) med komplet våbenudstyr + sporer, 2) med komplet våbenudstyr, 3) med sporer. Gruppe 1 og 3, altså grave med sporer, markerer i særlig grad rigdom. Gennem en række anthropologiske undersøgelser på de nordtyske gravpladser Kemnitz og Hamfelde har det kunnet påvises, at sporer har tilhørt en begrænset gruppe ældre mænd, våben derimod de yngre (Gebühr 1975 fig. 10-12, Gebühr & Kunow 1976., Kunow 1978 p.88 ff, jf. desuden Thrane 1967, Uggeløsegraven fra tidlig yngre romertid: mand ca. 60 år). Som udgangspunkt for en tolkning af krigergravsmiljøet, socialt og politisk, kan vi sammenfatte disse observationer i følgende konklusioner:

– krigere uden sporer mister normalt våbenudstyret med alderen. Dvs. at våben især er knyttet til en funktion som aktiv kriger.

– krigere med sporer mister ligeledes våbenudstyret med alderen, men bibeholder sporer og rigdom. Dvs. de opretholder en status, som rækker ud over krigerfunktionen.

– både våben og sporer kan findes i grave med helt unge mænd. Dvs. at den status/funktion der markeres af retten til at bære henholdsvis våben og sporer næppe erhverves, men kan betragtes som medfødt.

På denne baggrund vil vi tolke sporegravene som udtryk for en magtfuld gruppe af ledende (ældre) mænd, der bl.a. gennem romersk import demonstrerer kontakt med et internationalt miljø (f.eks. Dollerup og Bjergerlide). De viser os et samfund, hvor militær og politisk ledelse er samlet og blevet et fast embede knyttet til udvalgte slægter. (19)

Tolkningen af dette »krigeraristokrati« som (lokale) politiske ledere kan underbygges af en analyse af den geografiske fordeling (fig. 46), der

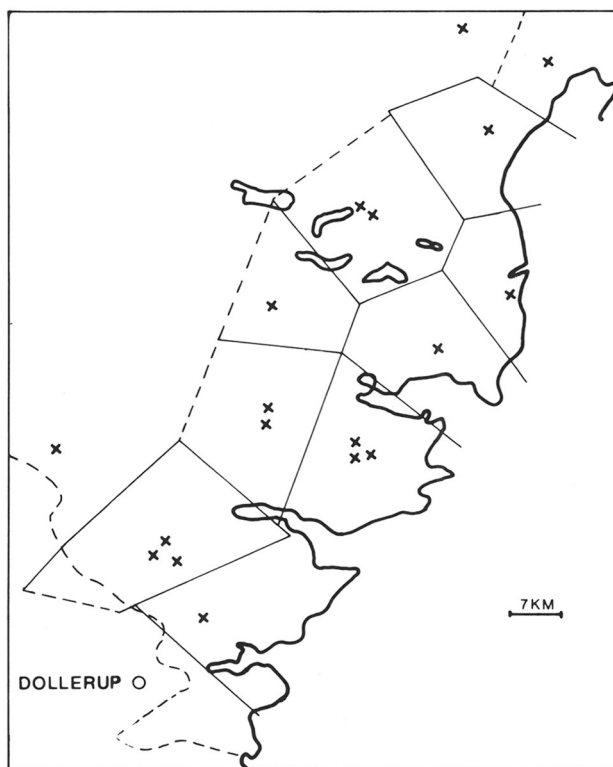

Fig. 46: Kriger/ryttergrave i Østjylland. Området er opdelt i arealenheder ved hjælp af Theissenpolygoner.

Warrior/equestrian graves in Eastern Jutland. The region is divided into areal units by means of Theissen polygons.

viser en magtpolitisk opdeling af Østjylland i ensartede »arealmoduler«, svarende omtrent til størrelsen af et herred i samme område. (20) Det rige fyrstegravsmiljø rummer ligeledes en række grave med sporer og understreger således sporenes symbolværdi inden for hele det germanske område (endv. Gebühr 1970 tab. 3-4).

Sporegrave implicerer imidlertid også på anden vis en særlig position, både militært og økonomisk, dels ved anvendelsen af heste i kamp, og dels ved udviklingen af hesteopdræt og specialiseret ridning, som fortsættes gennem yngre romertid, bl.a. afspejlet i udviklingen af nye trenstyper og et egentligt rytteri. Smedegrave følger ligeledes dette våbengravsmiljø og understreger våbenproduktionens betydning (Brøndsted 1966 fig. s. 158).

Under den forudsætning, at gravskikken i et område også afspejler elementer af den politiske struktur, må vi tolke denne sydlige gruppe som opdelt i mindre politiske og geografiske enheder, hvor en lille gruppe krigere og ældste i særlig grad udtrykker rigdom og social position og kan opfattes som politiske ledere, som via beslægtede/tributskyldige våbenføre unge mænd i området (våbengrave af type 2 og 3), kontrollerede det politisk og militært (for Nordeuropa i øvrigt – se Leube 1976 Ab.3). (21).

Det er således ikke muligt inden for disse begrænsede geografiske rammer at pege på ét overordnet center, der gennem flere slægtled har demonstreret en for området særlig påfaldende rigdom. De ledende (ældre) høvdinges kontrol over de unge krigere afspejles bl.a. i manglen på romersk import i de almindelige våbengrave. Det antyder, at krigeraristokratiet kontrollerede og regulerede adgangen til disse prestigevarer.

Anderledes er forholdene i *det nordlige område*. Her er det især af interesse at konstatere, hvorledes det kvindelige miljø kan identificeres gennem anvendelse af sociale symboler, som kun i begrænset omfang kommer til udtryk i den sydlige gruppe. Omvendt demonstreres ikke, hvad vi vil kalde rigdom, i gravene: importmaterialet mangler, ligesom de for den sydlige gruppe så karakteristiske guldfingerringe. Krigergravene er af type 2 og 3, og det sparsomme våbenudstyr er aldrig ledsaget af andre statusindicerende genstande. Sporer mangler med enkelte undtagelser i Lisbjerg.

Ved hjælp af fiblerne fra Bendstrup fik vi imidlertid indblik i anvendelsen af et socialt/kulturelt symbol, der forblev intakt gennem mere end hundrede år. Også de store fladmarksgravpladser, hvor generation efter generation er blevet begravet, vidner om den samme stabile sociale og politiske struktur.

Den geografiske placering af grave, der gennem sociale/kulturelle symboler viser stor overensstemmelse, er knyttet til to mere begrænsede områder, det ene mod nord i Sønderhald herred, det andet mod syd omkring Lisbjerg sogn og herred. Mod syd findes sporadiske elementer, der var karakteristiske delelementer for den våbenføre sydlige gruppe, men som helt mangler mod nord. Det er fremkomsten af enkelte sporer og guldringe. Det vil med andre ord sige, at gruppen omkring Lisbjerg viser begrænset indflydelse (kulturel/social kontakt) fra den sydlige gruppe, hvad området mod nord ikke gør.

De store gravfelter findes i særlig grad, hvor mange økologiske ressourcer har været tilgængelige. En lang række pladser ligger på grænsen mellem moræneler- og sand, eng, mose og flyvesandsområder (tidligere havbund). Det er f.eks. tilfældet med pladser som Virring, Fløjstrup, Ring, Hornslet, Thorsager, Marie Magdalene, Ryomgård – og Bendstrup. Det økonomiske potentiel i disse områder må have været ganske betydeligt, baseret på såvel agerbrug som kvægavl (Windelhed 1980).

Den geografiske struktur er således en anden i det nordlige område end i den sydlige gruppe. Gennem de store fladmarksgravpladser deles området i langt mindre geografiske enheder, svarende omtrent til sognestørrelse. Denne opdeling understreges yderligere gennem fordelingen af de statusindicerende kvindegrave (A-B gruppen) som findes enkeltvis på gravpladserne, derimod aldrig koncentreret på en enkelt plads.

Gravpladserne demonstrerer tilsyneladende en række veletablerede

landsbysamfund, hvor et større segment af befolkningen har fået en begravelse med erkendbare gravgaver, og med en enkelt ledende slægt i hvert lille lokalområde. Områderne har endvidere været forbundet gennem alliancer som bl.a. ABC-gravene viser.

Tilsyneladende er der tale om et mere egalitært samfund, såfremt man ikke vil opfatte Bendstrup- og Lisbjerg-områderne som centre for alliancer med et væsentligt større omkringliggende område – evt. omfattende de øvrige ABC-grave i en radius på 50-60 km omkring Bendstrup. Da vi ikke med sikkerhed kan udpege de grave, som på mands- og kvindeside modsvarer sporegravene, må vi foreløbig nøjes med at konstatere, at der i det nordlige område kan udskilles en række små lokalenheder, svarende til et eller nogle få landsbysamfund, hver med en lokal leder. (Disse lokale enheder har til gengæld ikke kunnet udskilles i Sydøstjylland). Vi ved derfor endnu ikke om den nordlige struktur har haft en overbygning af politiske ledere med kontrol over større områder som i Sydøstjylland. I resten af landet ligger de rige kvindegrave væsentlig mere spredt end sporegravene og kan måske antyde tilstedeværelsen af større politiske enheder. Besvarelsen af dette spørgsmål fordrer dog mere omfattende analyser som falder uden for rammerne af denne artikel.

Hvorledes de her analyserede forskelle mellem den nordlige og den sydlige gruppe skal forklares, kan bedst vurderes i en større geografisk sammenhæng. Vi skal derfor kort undersøge de to gravmiljøer i regional og international sammenhæng.

Regionale og internationale miljøer

Modsætningen i gravenes sociale identifikation inden for undersøgelsesområdet er karakteristisk for større områder i Danmark i ældre romertid. På den ene side findes krigergravsmiljøet, der udtrykker en rig og magtfuld social gruppe, på den anden side det kvindelige miljø, der gennem symboler i smykkeudstyret viser ensartede træk.

Det rige krigergravsmiljø er i særlig grad knyttet til Sønderjylland og Vejle amt, og findes desuden sporadisk på Mors/Salling, på Fyn og på Lolland. Statusmarkering med guld og import i våbengravene er derimod begrænset til Jylland, sporegravene ligeså (med enkelte undtagelser på Lolland). (fig. 42). For kvindegravene med smykkeudstyret A-B findes tyngdepunktet på Djursland. C-gruppen har derimod en større spredning. På Lolland er alle grupper repræsenteret gennem gravene fra Juellinge, (Friis Johansen, 1923), på Fyn med Favrskov I gr.2, Espe, Nordenbrogård gr.3 og Møllegårdsmarken gr.204 (Albrechtsen 1956 nr. 37, 81, 105, 75) (fig. 35).

Denne opdeling i rige grave med sporer (mandsgrave) og med smykkeudstyr (kvindegrave) kommer også til udtryk inden for de fællesgerman-

ske fyrstegrave. (22) Som tilfældet var for Danmark ligger de to grupper også her i forskellige områder: sporegravene mod syd og vest, kvindegravene derimod i et nordvestgående strøg fra Weichel til Fyn. Områdets øvrige fyrstegrave lader sig ikke kønsbestemme på gravinventaret (23) (Gebühr 1974 Abb.1.). (Fig. 47).

De sociale implikationer, der er forbundet med ryttere – krigere – kommer således især til udtryk i de områder, hvor kontakten med de romerske hære har fundet sted. Den nordligste af disse rigt udstyrede ryttergrave er Dollerup (grav A2), og den eneste af sin art i Danmark. Den ligger umiddelbart syd for vort primære undersøgelsesområde i Østjylland, hvor den samtidig indgår i det lokale miljø af veludstyrede kriger- og ryttergrave. Til fyrstegravene med rigt smykkeudstyr i Danmark hører Juellinge 1 & 4, Nr. Broby samt evt. Skrøbeshave (Eggers 1949/50 s. 108 ff.). Til denne gruppe grave må Byrsted i Himmerland imidlertid også henregnes (Eggers 1951 nr. 15). (24) Det rige kvindelige miljø kommer i sin *lokale* form til udtryk gennem gravene, der alene indeholder smykker, men som mangler den romerske import. Denne gruppe er særlig tydelig mod nord i vort primære undersøgelsesområde.

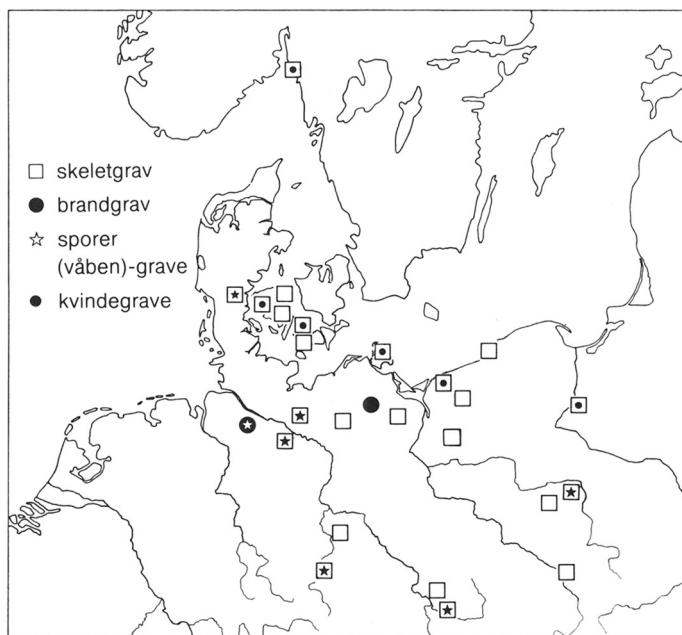
Fyrstelige ryttergrave og fyrtelige kvinde- (og evt. mands)grave afspejler således henholdsvis den østlige og den vestlige del af det frie Germanien, og det må antages, at der heri også afspejles dybereliggende sociale – og måske også politiske – forskelle områderne imellem, som vi vil forsøge at tolke.

I en tidligere undersøgelse over den romerske imports fordeling inden for det germanske område arbejdedes med flere geografiske og politisk/økonomiske zoner, bestemt af afstanden til den romerske grænse (Hedegaard 1978). Området op til 200 km fra den romerske grænse blev opfattet som en *stødpudezone* mellem Romerriget og Germanien som var karakteriseret af en egen politisk- og økonomisk struktur, baseret på det tidligere keltiske system. Her manglede fyrstegravene, og her var den romerske indflydelse stærk nok til at få kontrol over områdernes politiske ledelse, f.eks. marcomannerne og quaderne. Derimod er det mere tvivlsomt hvor stærk den romerske dominans af – og kontrol over – de sydvestgermanske stammer har været. Stærke stammeforbund var her i stand til at tage kampen op mod romerhæren og sikre, at den romerske grænse ikke rykkes frem til Elben-Saale (Herrmann 1976). For den romerske hær fik dette katastrofale følger, idet den i år 9 e.Kr. under ledelse af Varus blev totalt udsløttet i Teutoburgerskoven. Efter denne katastrofe sendte romerne en straffeekspedition ind i området, men opgav efter år 16 al videre ekspansion i Germanien (Herrmann 1976 Abb. 62).

Fra skriftlige kilder ved vi, at romerske luksusvarer i disse områder blev betragtet som en trussel mod den kulturelle barriere, som de germanske stammer havde opbygget for at sikre sig mod romersk indflydelse. De

Fig. 47: Udbredelse af fyrstegrave (efter Eggers 1949/50 ab. 11). På kortet er grave med sporer (våben) og rigt smykkeudstyr markeret særskilt.

Distribution of princely graves (after Eggers 1949/50 ab. 11). On the map, graves with spurs (weapons) and rich ornamental equipment are specially marked.

skriftlige udsagn stemmer godt overens med de arkæologiske, hvor romersk import så godt som aldrig findes i gravene (von Uslar 1938, Redlich 1980).

Anderledes var forholdene for de germanske stammer, der ikke var i direkte kontakt med romerne. Her kom den romerske import til at indgå som et vigtigt led i den lokale politisk/socialt reproduktion (Hedeager 1978 & 1980). Gennem skriftlige kilder ved vi hvordan romerne søgte at splitte de germanske stammeforbund ved hjælp af bestikkelse (»diplomatisk gaver«), der favoriserede romervenlige germanske ledere (Tacitus 5, Thompson 1965, 72-108). I det arkæologiske materiale tolker vi *fyrstegravene* fra 1. årh. (f.eks. Hoby) som direkte udtryk for denne romerske politik.

De foreliggende undersøgelser har imidlertid gjort det muligt at gå et skridt videre og skelne mellem to store geografiske grupper blandt fyrstegravene. I den ene gruppe er fyrstegravsinventaret knyttet til grave med sporer (evt. våben), i den anden kan mænd og kvinder ikke adskilles, dog med undtagelse af en række grave hvis indhold af bestemte smykkeformer (eks. berlokker, s-hægter, mange hårnåle) entydigt peger mod en tolkning som kvindegrave (og som understøttes af de antropologiske bestemmelser af f.eks. Juellinge X, 1-3).

Den geografiske placering af den første gruppe er knyttet til de områder i det frie Germanien, der ligger mod vest nærmest den førromtalte stødepudefone; den anden gruppe derimod til de fjernereliggende nordøstlige dele

(fig. 47). Spørgsmålet er nu, om disse geografiske forskelle også afspejler mere omfattende forskelle i det sociale/politiske system de to områder imellem.

Gennem de militære ledes funktion mod vest får vi indtryk af et samfund, hvor krig og konflikt indtager en væsentlig rolle. Samfund af denne type vil ofte være stærkt patrilineære, et forhold der stemmer godt overens med den almindelige opfattelse af det germanske slægtskabssystem (Klejnstrup-Jensen 1974 s. 303), og som understreges af den manglende sociale signalering for gruppens kvinder.

Importens anvendelse som gravudstyr i rige mands- og kvindegrave mod øst (men aldrig i våbengrave), kan derimod afspejle en slægtskabstruktur af mere bilateral karakter. Kvinderne er her et vigtigt led i politiske alliancer, men optages ikke i mandens slægtslinie. Denne gruppe kvinder vil derfor f.eks. kunne overføre og bevare sociale symboler fra den ene slægtskabsgruppe til den anden. Rækken af rige kvindegrave med et ret ensartet udstyr af lokalt fremstillede smykker (og amuletter) kan måske forklares på denne måde.

Vi kan konkludere, at de vestlige områder gennem en mere direkte kontakt med romerne og de romerske hære udviklede en politisk struktur, hvor den militære ledelse antager en permanent karakter, og hvor importen ikke spillede en dominerende rolle i etablering af interne alliancer og i statusmarkering. I de nordlige områder derimod har krig og konflikt ikke været af samme omfang (eller på samme militære organisationsniveau) og den militære ledelse har ikke domineret den politiske ledelse. Det kan enten betyde, at den har været af mere temporær karakter (Thompson 1965 s. 48), eller være helt underlagt den politiske ledelse (jf. Tacitus 44:3. »Våben er ikke her, som hos de andre germanere almindelig udbredte, men de er låst inde og under bevogtning af en slave!« Kvinder indtog høj social status og indgik i politiske ægteskabsalliancer mellem områdets høvdinge- eller småkongedømmer. Den romerske import spillede en væsentlig rolle i dette system, som bliver dominerende i yngre romertid.

Vi kan således knytte importens spredning til tre forskellige sociale systemer, hvor den indgik med forskellig vægt i den sociale og politiske reproduktion: 1) stødpudezonen (romerske lydstaten mod syd og områder med kulturel barriere mod vest), 2) det sydvestlige krigeraristokrati og 3) den nordøstlige våbenløse fyrstegravshorisont.

Konklusion

Med udgangspunkt i Østjylland har det været muligt at udskille to miljøer med væsentlig forskel i social/kulturel identifikation gennem gravene. Hver for sig må vi tolke dem som lokale udtryk for forskellige sociale og kulturelle identifikationsmiljøer af fællesgermansk karakter. Gennem

gravformer og symboler, der er knyttet hertil, får vi indblik i et kompliceret samspil mellem den sociale/kulturelle identifikation på lokalt plan (Østjylland), på regionalt plan (Danmark) og på et videre internationalt plan (Germanien).

Skønt våbengrave er almindeligt udbredt over store dele af Danmark (fig. 41.) findes de i kombination med statusindicerende gravgaver næsten udelukkende i Syd- og Sønderjylland, hvortil også sporegravene er knyttet (fig. 42). Gennem deres jævne geografiske spredning på ensartede arealmoduler har vi tolket denne gruppe som et lokalt krigeraristokrati, hvis magtsfære har dækket et område, der omtrent svarer til størrelsen af et herred. Kvindegravene er svagt repræsenteret både hvad angår berlokker og ABC-smykkekombinationen og understøtter således opfattelsen af slægtskabsstrukturen som stærkt patrilineær. Den romerske import findes kun sparsomt i området, hvad vi vil tage til indtægt for dets manglende anvendelse i politiske alliancer og som brudepris.

Kvindegravene, som de kommer til udtryk gennem grave med berlokker og smykkekombinationen ABC, er knyttet til andre dele af Danmark. På Fyn og Lolland kan dette gravudstyr være suppleret med romersk import og guldringe, og flere af gravene indgår desuden i det internationale fyrstegravsmiljø. Her ser vi, hvordan importen er knyttet til kvindegrave – og til mandsgrave uden våben. Dens mere almindelige udbredelse på øerne peger mod en begyndende anvendelse som led i politiske alliancer (bl.a. som medgift). Gennem det undersøgte lokalområde på Djursland fik vi indtryk af en stabil social og politisk struktur inden for små geografiske enheder (»sognestørrelse«), og de ensartede og veludstyrede kvindegraves geografiske placering vidner om en lokal udveksling af kvinder over ganske korte afstande (A-B gruppe, tydeligst markeret gennem dyrehovedfiblernes spredning). Udvekslingen af kvinder afspejles regionalt og internationalt i de få rige grave af ABC-gruppen som f.eks. Bendstrup.

Den politiske og sociale struktur på øerne (Fyn og Lolland) kan dog ikke umiddelbart parallelliseres med Djursland, dertil er de regionale forskelle – på trods af mange lighedstræk – for store.

Udvekslingen af kvinder og brudepris foregår som vi har set på forskellige niveauer og med forskellig grad af geografisk mobilitet. I det lokale område vil bevægeligheden være meget begrænset og karakteristiske elementer ved symbolanvendelse eller inventar vil i det arkæologiske materiale blive tolket som »lokale særtræk« (eks. de lokalt fremstillede dyrehovedfibler).

Kvindernes geografiske mobilitet vokser med graden af deres sociale status, og en række mere *regionalt* betonedede særtræk i det arkæologiske materiale kan tilskrives dette forhold, som f.eks. ensartede smykkekombinationer og -typer, keramiske grupper osv. Gennemslagskraften i det arkæologiske materiale er bl.a. afhængig af slægtskabsstrukturen, som et

arkæologisk materiale imidlertid ikke alene kan skaffe tilfredsstillende indblik i.

Cirkulationen af kvinder og prestigevarer (brudepris/medgift) kan endelig finde sted over betydelige afstande og omfatter især politiske alliancer indgået mellem forskellige »småkongedømmer«. Denne udveksling kan vi bl.a. se afspejlet i *det internationale* fyrstegravsmiljø. Her er lighederne større end forskellene inden for såvel rytter/krigergrave som kvindegrave (Gebühr 1974).

Forholdet mellem internationale, regionale og lokale »fyrstegrave« afspejler antagelig ikke et fast struktureret politisk hierarki eller en centraliseret politisk magtstruktur med permanent kontrol over store områder. De lokale fyrster må indtil videre opfattes som eksponenter for selvstændige politiske enheder af beskeden størrelse (som i Østjylland), men knyttet sammen i indbyrdes alliancer. I sådanne alliancesystemer fik enkelte høvdinge eller fyrsteslægter fra tid til anden en særlig magtfuld position, afspejlet i de »internationale fyrstegrave«. Hvis sådanne individuelle magtpositioner kunne befæstes, var grunden imidlertid lagt til en mere centraliseret politisk struktur – en udvikling vi allerede ser afspejlet i yngre romertid (Hedeager 1980).

DET HISTORISKE MILJØ

Vi skal til slut forsøge at placere Bendstrup historisk inden for rammerne af det internationale-, det regionale- og det lokale miljø, vel vidende at en del af fundets kontekst mangler.

Til det internationale miljø må vi først og fremmest henregne det – for det germanske område – unikke romerske vinkrater, men desuden en række af fundets andre genstande, der peger mod en meget direkte personlig kontakt over store afstande. Det drejer sig om de to sydøsteuropæiske dyrehovedfibler og de to forstenede ammonitter, hvis oprindelse skal søges uden for Danmark, i Mecklenburg eller i området omkring Teutoburg. Men også ravringen forekommer i visse af fyrstegravene, f.eks. Lüb-sow grav 1/1925 og grav 2/1925. (25)

Bendstrups relation til det regionale miljø er svagere markeret. Heri indgår en del af gravinventaret, der nu mangler. Det drejer sig om keramikken (som vi ved har været der i store mængder) og om en eventuel kniv (kun rustspor tilbage). Gravskikken afspejler tilhørsforholdet til områdets lerkargrave – her som skeletgrav i høj. Som led i de regionale forbindelser må vi desuden se dyrehovedfiblerne, der har paralleller i Hoby-graven (Friis-Johansen 1923 s. 153 fig. 35). Hvor fiblerne fra Bendstrup var sydøsteuropæisk fremstillede, er de to fibler fra Hoby lokale efterligninger. Det samme er tilfældet for fiblen fra St. Grandløse. Hoby rummer desuden en lang række fornemme romerske genstande, St.

Grandløse indeholder en del særprægede bronzer, der eventuelt har hørt til et bælte (Liversage 1980 fig. 15). Endelig indgår de forstenede muslinger sammen med en række andre forsteninger (eks. søpindsvin, forstenet musling i sølvtråd osv.) i flere af de rige kvindegrave i Danmark (eks. Espe, Albrechtsen 1956, nr. 81).

Dyrehovedfiblerne indtager også i det lokale miljø en central stilling. De er lokalt blevet efterlavet og indgår i en række grave, der også på andre områder viser fællestræk, bl.a. gennem den store ravperle og tilstedeværelsen af et stykke uforarbejdet rav (der har været i Bendstrup).

Bendstrupgraven afspejler, i modsætning til de øvrige grave fra Djursland, kontakten med alle tre miljøer. De genstande, der placerer den i det internationale miljø er imidlertid af en sådan karakter, at dens nærmeste parallel må opfattes som graven fra Hoby. Det er derfor fristende at sammenkæde forsøget på en historisk tolkning af Hoby- og Bendstrupgraven, idet de også i tid er sammenfaldende.

Hoby-fundet repræsenterer et næsten komplet romersk drikkeservice fra begyndelsen af 1. årh. e.Kr. At dette drikkeservice er nået til Lolland i komplet stand, i modsætning til alle senere fyrstegrave fra ældre romertid, der kun indeholder dele af et sæt, viser, at der må være tale om en meget direkte kontakt mellem giver og modtager («køber» og «sælger»). Friis Johansen sammenfatter sine iagttagelser herover i Hoby-publikationen på følgende måde: »Naar alt, hvad der her er fremført, tages i Betragtning, – det romerske Services usædvanlige Fuldstændighed, dets Rigdom og Skønhed, der hæver det op over de ordinære Handelsvarers Niveau, dets hurtige og direkte Overførsel til Norden og det tidlige Tidspunkt, paa hvilket det her er nedlagt i Graven ved Hoby, – da maa det vist erkendes, at der er Grunde nok til at søge en anden forklaring på dets Fremkomst her end den almindelige Udveksling af Varer mod Varer, der uden tvivl har ført Hovedmassen af de romerske Importsager til Landet«. (Friis-Johansen 1923 p. 157 f.). Og denne forklaring kommer bl.a. til at bygge på en tolkning af det ejernavn, der var prentet under bunden af sølvbægrene: Silius.

I årene 14-21 e.Kr. vides det, at en C. Silius var legat for Øvregermanien med sæde i Mainz. Hans embedsperiode falder delvis sammen med nogle væsentlige ændringer i den romerske politik over for de vestlige germanerstammer, hvis forudsætning kort skal beskrives.

Den romerske hær og flåde under Tiberius' kommando når i 4 e.Kr. frem til Elbmundingen efter at have besejret de derboende germanske stammer, d.v.s. at romerne har underlagt sig området mellem Rhinen og Elben/Saale. I år 6 e.Kr. besluttet det at udstrække imperiets nordgrænse til linien Elben-Moldau og hermed knuse Marbods stærke stammeforbund, der omfattede store dele af det øst- og mellemgermanske område (Bolin 1927 s. 84 f.). Under Tiberius' ledelse var det hensigten at foretage

en »knibtangsbevægelse« mod Böhmen fra vest og syd. Denne militære operation var formodentlig lykkedes hvis ikke Tiberius pludselig havde måttet forlade Böhmen på grund af et oprør blandt de pannoniske legioner.

Resultatet blev, at Rom måtte opgive at gøre Böhmen til romersk provins. Derimod blev det nordvestgermanske område allerede opfattet som en provins, og den nyudnævnte statholder, Varus Quinctilius, optrådte i overensstemmelse hermed: I sommeren år 9 e.Kr. opholdt han sig langt inde i Øvregermanien, hvor han bl.a. dømte mellem germanerne på romersk retsgrundlag, byggede veje, befæstede nye lejre og desuden opkrævede skatter (Bolin 1927 s. 85, Rostovtzeff 1960 s. 150).

Mens romerne betragtede området som overvundet og underlagt romersk kontrol, dannedes i hemmelighed et stammeforbund med det formål at slå den romerske hær tilbage og frigøre Øvregermanien fra romersk overhøjhed. Lederen af dette stammeforbund var cherusker »høvdingen« Arminius, selv romersk statsborger og uddannet i den romerske hær, hvor han havde opnået rang af ridder.

I slaget ved Teutoburg lykkes det som bekendt den germanske hær at omringe og udslette det meste af Varus' feltarme, der bestod af 3 legioner, et antal kohorter af hjælpetropper samt rytteri.

Selve lokaliteten Teutoburg kendes ikke. Den bjergkæde, der i dag hedder Teutoburgerwald, fik først i 1700-tallet sit navn (Bolin 1927 s. 86). At slaget har stået i cherskernes stammeområde mellem floderne Leine og Aller (biflod til Weser) må anses for sandsynligt. Med udgangspunkt i topografiske og arkivalske studier er det sandsynliggjort, at slaget har fundet sted nær Hildesheim, øst for den nuværende Teutoburgerwald, og på samme sted, hvor Hildesheim-fundet er gjort (Lindemann 1967).

Hildesheim-fundet omfatter ca. 60 sølvkar, -skåle, -bakker osv. og har udgjort et romersk taffelservice til 3 personer. Med en vægt på 54 kg udgør dette fund, sammen med et fund fra Bernay i Normandiet og Bosco Reale ved Pompei, de tre største og mest betydningsfulde fund af antikke sølvkar. Fundet fra Bernay vides at stamme fra en keltisk helligdom, og fundet fra Bosco Reale var udstyret til en rig romersk villa. Endelig opfattes Hildesheimfundet som taffelservicet for en højerestående romersk officer – vel Varus selv – og som blev skjult i jorden i løbet af de tre dage, som slaget stod på (Lindemann 1967 s. 20-21 og 66-67).

Med Varus' nederlag opgav Augustus at holde grænsen langs Elben, og Tiberius vendte tilbage fra øst for at sikre Rhingrænsen. I år 14 dør Augustus, Tiberius bliver kejser, Germanicus får overdraget den øverste militære myndighed – og C. Silius udnævnes til legat med sæde i Mainz.

I årene 14-16 e.Kr. fører Germanicus gentagne felttog mod de germaniske stammer nord for Rhingrænsen. Disse togt fører til dels mod Tiberius' ønske og resultatet af straffeekspeditionerne opvejes ikke af de betyde-

lige romerske tab. Efter år 16 ændres den romerske politik fra militær til politisk intervention (Bolin 1927 s. 87).

Samtidig med modsætningsforholdet mellem på den ene side den romerske statsmagt, på den anden side de germanske stammer, opstår et andet og lige så betydningsfuldt modsætningsforhold – mellem germanerne indbyrdes: de, der støtter den romerske politik og de, der går imod. Som eksponent for den første står Segeste (Arminius' svigerfar), der bl.a. uden held havde advaret Varus mod sammensværgelsen i år 9; og for den anden står Arminius, der efter slaget ved Teutoburg forsøger at bibeholde sin fremtrædende placering som leder af et vestgermansk stammeforbund. Vi ser altså, at modsætningsforholdet rakte ind i de enkelte stammer, hvor den ene gruppe ledende mænd kommer til at bekæmpe den anden – en udvikling, som romerne kunne udnytte – og understøtte. Når romerne ikke kunne slå germanerne militært kunne de i hvert fald gøre deres til, at germanerne bekæmpede og udslettede hinanden (Bolin 1927 s. 90-100, Thompson 1965 s. 72-108).

Mens Arminius forsøgte at holde sammen på et vestgermansk stammeforbund, havde Marbod i Böhmen etableret et omfattende forbund af stammer fra Øst- og Mellemtyskland, bestående af alle større folkeslag, der ikke var berørt af Drusus' og Tiberius' felttog mod vest.

Efter år 9 ser det en kort overgang ud til, at det germanske område deles i to store enheder – et nordvestgermansk og et sydøstgermansk; det ene under ledelse af Arminius, det andet under Marbod. I år 17 ved vi, at Marbod og Arminius kæmpede mod hinanden. Udfaldet af kampen omtales som uafgjort, men det vides at Marbod trak sig tilbage (Bolin 1927 s. 88).

De to stammeforbund var af karakter meget forskellige og af varighed meget begrænsede, men de kan måske alligevel opfattes som eksponenter for en politisk udvikling, der blev sat i gang af den romerske ekspansionspolitik under Augustus og som formodentlig prægede udviklingen i henholdsvis øst og vest i tiden frem til Marcomannerkrigene (161-180).

Mod øst var Marbod konge over marcomannerne. Han havde kommando over en stående hær på ca. 75.000 mand, opbygget efter romersk forbillede. Mange stammer deltog i marcomannerens forbund, og mange var tributpligtige til Marbod (Schlette 1972 s. 26). Mod vest opnåede Arminius sin fremtrædende placering gennem kampene mod romerne. Hans lederskab var begrænset til perioder med krig, og andre stammer blev aldrig tributpligtige over for ham.

I år 19 lokkes Marbod til Italien af Tiberius, og en romersk lyd-konge indsættes i hans sted (Bolin 1927 s. 90). År 21 myrdes Arminius af sine politiske modstandere blandt cheruskerne. Efter år 21 har romerne således etableret en massiv politisk kontrol over store dele af imperiets nordlige randområder.

Vest og øst har således demonstreret to delvist forskellige politiske systemer. Den væsentlige forskel ligger i graden af ekstern kontrol over andre stammer og lederskabets permanente karakter. Mod vest kommer ingen stamme – hverken cheruskere, chattere eller andre – til at beherske hinanden, og ingen politisk ledelse får permanent karakter. Mod øst er forholdene anderledes. Marbods lederskab over marcomannerne og det østlige stammeforbund er af permanent karakter og ikke betinget af perioder med krig (Hachmann et.al. 1962 s. 67). Forudsætningen for disse to forskellige systemer kan evt. forklares ud fra den vestgermanske befolknings keltisk-germanske blandingskarakter i modsætning til de mellemste – og østlige områder med rene germanske stammer (Hachmann et.al. 1962 s. 129 ff.).

Forskellen i de to politiske systemer og deres grænseområde afspejler den forskel, der kunne erkendes i det arkæologiske materiale, og som vi tidligere har omtalt: Et nordvestgermansk område uden fyrstegrave, et østgermansk med rige kvinde- og mandsgrave (uden våben/sporer) samt et mellemgermansk område – grænseområdet mellem de to systemer – hvor de rige krigergrave er dominerende.

Vi har hermed i korte træk redegjort for de politiske forhold nord for romergrænsen i perioden 4-21 e.Kr., og vi har understreget de to politiske modsætningsforhold, der dominerer udviklingen i beg. af 1. årh.: mellem romerne og germanerne og mellem germanerne indbyrdes. Et vigtigt element udgjorde den ændrede romerske politik efter Varus og Germanicus.

Hvis vi accepterer, at Hobybægrene har tilhørt legat C. Silius i Mainz, må de være afhændet i perioden mellem år 14 og 21 e.Kr., altså efter romernes militære nederlag og den ændrede romerske politik. Sammen med sølvbægrene fulgte et næsten komplet romersk taffelservice, fremstillet i det centrale Italien under Augustus, og tilhørende en fornem romer.

Hobyfundets helt særlige – og komplette – karakter vidner om en personlig gave fra Silius til den mand, der senere skulle få tingene med sig i graven på Lolland.

Der er imidlertid så mange sammenknytningspunkter mellem Hoby-graven og Bendstrupgraven, at de næppe kan adskilles rent tolkningsmæssigt: dateringen, de unique bronzer, dyrehovedfiblerne, der i Hoby er lokale efterligninger, mens Bendstrups er originale sydøsteuropæiske. Krateren og de to fibler fra Bendstrup er i virkeligheden de eneste ting, som Hobygraven mangler for at være helt komplet (jf. det rige taffelservice fra Bosco Reale, hvor der indgår et vinkrater som Bendstrup (Villefosse 1895)), og ammonitterne understreger den helt personlige kontakt til det sydvestgermanske område.

På samme måde som Arminius har høvdingen i Hoby antagelig gjort tjeneste i den romerske hær på højt niveau. Vi må forestille os, at romer-

venlige germanske høvdinge kunne sende deres sønner i romersk tjeneste og at dette indgik i den romerske politik over for germanerne. Denne alliancepolitik må have været særlig vigtig i tiden umiddelbart efter det romerske nederlag i Teutoburg.

Vi vil aldrig kunne rekonstruere den egentlige historiske relation mellem Hoby og Bendstrup – det ligger normalt uden for arkæologiens rækkevidde – men Bendstrupgraven støtter på afgørende vis Hobyfundets historiske udsagnskraft og bekræfter den ændrede romerske politik over for germanerne i tiden umiddelbart efter tilbagetrækningen til Rhingrænsen.

Det er således ikke utænkeligt, at grænsen mellem våbengravsmiljøet og de rige kvindegrave i Jylland viser os grænsen mellem det gamle nordvestgermanske stammeforbund og de stammer, der stod udenfor og var mål for den romerske alliancepolitik. (26) Det skal imidlertid ikke forstås således, at det var disse historiske begivenheder, der blev bestemmende for den videre sociale og politiske udvikling i Germanien, som den kan aflæses i gravfundene. Snarere var det således, at allerede eksisterende regionale forskelle i sociale og politiske strukturer med rødder tilbage i førromersk jernalder (bl.a. afspejlet i det sene førromerske våbengravsmiljø) udgjorde forudsætningerne for forløbet af de historiske begivenheder og blev bestemmende for alliancer og krig både mellem romere og germanere og germanere indbyrdes i ældre romersk jernalder. Gennem alliancer og krig – først med keltere, derefter med romerne – var der skabt basis for en mere dynamisk politisk-militær udvikling i det germanske område, bl.a. baseret på kontrol over handel med prestigevarer og den deraf nødvendige kontrol over den lokale økonomi. Der etableres et permanent politisk lederskab over større områder, og gennem vekslende alliancer og krig, eksemplificeret af det vest- og østgermanske forbunds etablering og opløsning under henholdsvis Arminius og Marbod, udvikledes et politisk system, som vi finder afspejlet i den såkaldte fyrstegravshorisont, og som i sig rummede kimen til de sociale omvæltninger og den fortsatte politiske centralisering, som slog igennem i yngre romertid.

APPENDIKS I

Katalog over grave med dyrehovedfibler i Danmark

Hoby, Gloslunde sogn, Lolland Sdr. herred, Maribo amt.
7.05.04.

NM C 17946-64, Df. 2-11/20/1920

Skeletgrav fundet på et sted, hvor der tidligere har været gravet grus (0,9-1,2 m grus var fjernet).

Orientering: NØ-SV. Køn: mand. Alder: midaldrende.

Oldsagernes placering oplyst. Efterundersøgt af Nationalmuseet.

Indhold:

bronze-fad
bronze-spand
bronze-kasserolle
bronze-kande med kløverbladsmunding
bronze-bakke
bronze-beslag til 2 drikkehorn
lang, smal bronzekniv
ben-nål med profileret hoved
bronze-beslag med nagler
bronze-blik med hul ved den ene side
to-leddet remspænde af bronze
lille fire-sidet spids jerngenstand og 2 små stk. jernblik
4 lerkar
2 guld-fingerringe
sølv-fibel med guldsnor (Alm. II:26)
2 sølv-fibler (Alm. II:26)
2 bronze-fibler (Alm. II:26)
2 sølv-fibler med guldsnor og dyrehoveder (Alm. IV:71)
2 sølv-drikkekar
øsekop af sølv med plastisk dyrehoved på hanken.

litt.: Friis-Johansen (1923), Klindt-Jensen (1950) p. 35 & fig. 7a, p. 209-10, Eggertsen (1951) nr. 246, Broholm (1952) fig. 9, Raddatz (1957) kort 3, nr. 2, Hedeager (1980) nr. 238.

St. Grandløse gr. B, Grandløse sogn, Merløse herred, Holbæk amt.
3.03.02.

NM C 11856-72/1903

Skeletgrav fundet i grusbanke, 1,8 m under overfladen sammen med to andre skeletgrave.
Orientering: N-S.

Oldsagernes placering oplyst. Efterundersøgt af Nationalmuseet.

Indhold:

guld-perle med filigran og granulation
2 sølv-fibler (Alm. IV:74)
sølv-fibel med dyrehoved (Alm. IV:71)
bronze-nål med sølvrester
2 svære bronze-ringe, herom slutter bredt, fladt øsken med nagler
3 hængedopper af bronze, form som stor berlok
jern-nål med grebspids (syl)
bronze-nål (muligt fra fibel)
bronze-fragment af dobbeltknap
ubestemmeligt jern-fragment
lerkar
(knogler af ungt får)

litt.: Klindt-Jensen (1950) p. 162, Hedeager (1980) nr. 49, Liversage (1980) nr. A59 og fig. 15.

Bendstrup Mark, Hvilsager sogn, Sønderhald herred, Randers amt.
14.10.05.

Valbygård privatsamling, u.nr./1869
Fundet ved rydning af høj

Fundet stod i muldjord med fast stampet ler under, formodentlig i højmidten. Dybden usikker. Store sten var pakket om kisten.

Orientering: N-S?

Sagkyndigt efterundersøgt; fundet kan ikke betragtes som komplet.

Indhold:

2 sølv-fibler med guldsnor og dyrehoveder (Alm. IV:67)

4 romerske løvefødder af bronze

3 standplader af bronze, sammenhørende med løvefødderne,

støbt »bronze-skål« med hul i bunden

stor rav-perle

2 forstenede muslinger (brachiopoder)

2 ammonitter (forstenet blæksprutteskal)

Desuden:

keramik

jern

utildannet ravstykke.

Ryomgård gr. 2, Marie Magdalene sogn, Sønderhald herred, Randers amt.

14.10.11.

NM C 25800-20/1922 (lærer Andersens samling nr. 13)

Fra skeletgrav under flad mark.

Formodentlig sagkyndigt undersøgt.

Indhold:

9 lerkar

bronze-fibel med dyrehoved (Alm. IV:78)

2 jern-fibler (Alm. II:?)

halvmåneformet ragekniv af jern

jern-kniv

jern-kniv?

bronze-synål

guld-perle af guldsnor

2 små grønne glasperler

stor rav-perle

utildannet ravstykke

litt.: Klindt-Jensen (1950) p. 161 og fig. 108a.

Langkastrup gr. 14, Virring sogn, Sønderhald herred, Randers amt. 14.10.19.

NM C 12219-49/1903

Skeletgrav under flad mark med stenramme og stentæppe.

Dimensioner: 195 x 160 cm. Dybde: 90-95 cm u. overfladen.

Orientering: Ø-V.

Sagkyndigt undersøgt.

Indhold:

10 lerkar

remspænde af jern,

jern-kniv,

jern-kniv?

jern-syl?

jern-nål

stor rav-perle

utildannet ravstykke
s-formet sølv-hægte
2 små grønne glasperler
glas-perle med guldbladsindlægning
bronze-fibel med dyrehoved (Alm. IV:74)
jern-fibel (ubestemmelig)
2 bronze-nåle med hvælvet hoved
bronze-nål med profileret hoved
2 bronze-nåle med sølvbelægning på hovedet
bronze-synål
ad: 2 knusesten, hvæssesten og små natursten.

litt.: Friis-Johansen (1923) fig. 37 p. 153, Klindt-Jensen (1950) p. 162 og fig. 108 b

Langkastrup II gr. B, Virring sogn, Sønderhald herred, Randers amt.
14.10.19.

NM C 12659-81/1904

Skeletgrav under flad mark med stenramme og delvist stentæppe.

Dimensioner: 180 x 160 cm. Dybde: 85 cm u. overfladen.

Orientering: ØNØ-VSV.

Sagkyndigt undersøgt.

Indhold:

13 lerkar

jern-kniv

bronze-nål

bronze-fibel med dyrehoved (Alm. V:120)

2 små grønne glas-perler

s-formet sølv-hægte

spinkel sølv-fingerring

stor rav-perle

ad: knusesten og tandrester

litt.: Klindt-Jensen (1950) p. 162

Virring gr. 22, Virring sogn, Sønderhald herred, Randers amt.

14.10.19.

NM C 10404-25/1901

Skeletgrav under flad mark med stentæppe og delvis stenramme.

Dimensioner: 235 x 160/175 cm. Dybde: 130 cm u. overfladen.

Orientering: Ø-V.

Sagkyndigt undersøgt.

Indhold:

9 lerkar

2 jern-knive

2 bronze-fibler med dyrehoveder (Alm. V:109-10)

bronze-nål

sølv-fibel med guldblik (Alm. II:27)

5 glas-perler

2 glas-perler med guldbladsindlægning

s-formet sølv-hægte

bronze-nål

litt.: Klindt-Jensen (1950) p. 162 & fig. 108c

Torrild Mark, Torrild sogn, Hads herred, Århus amt.
15.02.13.

NM C 1524-28/1873

Fundet i høj.

Genstandene er fundet sammen.

Indhold:

sølv-fibel med dyrehoved (Alm. V:109-10)

2 bronze-fibler med sølvtråd (Alm. IV:92)

bronze-nål med dobbeltkonisk hoved

skår af 5 lerkar

ad: hvæssesten af skifer

litt.: Friis-Johansen (1923) fig. 18 p. 153.

APPENDIKS II

Katalog over grave, der er refereret i artiklen

<i>Grav-nr.</i>	<i>Sted-nr.</i>	<i>Museums-nr.</i>
1	7.04.03.	NM C 13835-53, C 14968, Df. 22-29/08
2	7.04.03.	NM C 13854-72, Df. 33-39/09
3	7.04.03.	NM C 13873-80, Df. 40-42/09
4	7.04.03.	NM C 13881-99, Df. 43-52/09
5	7.06.17.	NM C 13905-14, Df. 20-25/09
6	8.02.10.	NM C 22388-406
7	9.01.04.	FS D 886-99
8	9.04.05.	NM C 1307-31 (evt. C 1791-93)
9	9.04.18.	NM 5224-40
10	9.03.06.	LM C 605-20
11	10.01.05.	VHM 1953/780-96
12	10.01.05.	VHM 1953/719-29
13	10.01.06.	VHM 21215-20
14	10.03.03.	NM C 6548-61
15	10.06.15.	VHM 1977/257-77
16	12.05.13.	NM 9370-74, 9816
17	12.05.15.	NM C 11731-44
18	13.07.10.	NM C 15252-61
19	13.08.11.	NM C 3518-70
20	13.09.12.	NM C 20556-67
21	13.12.12.	KMR 5435
22	14.01.04.	NM C 6883-94 a (C 7143)
23	14.01.08.	NM C 700-03
24	14.01.13.	NM MDCCCLXXII-LXXXV
25	14.02.03.	NM C 17582-86
26	14.03.08.	KMR 8151

<i>Grav-nr.</i>	<i>Sted-nr.</i>	<i>Museums-nr.</i>
27	14.03.09.	NM C 16499-516
28	14.03.09.	NM C 17490-515
29	14.04.09.	KMR 5811
30	14.07.03.	NM C 6327
31	14.07.04.	NM C 27295-310, Df. 7/58
32	14.10.05.	u.nr. Bendstrup
33	14.10.05.	NM C 15906-19
34	14.10.06.	KMR u. nr. Fløjstrup gr. 7
35	14.10.06.	KMR u. nr. Fløjstrup gr. 22
36	14.10.06.	KMR u. nr. Fløjstrup gr. 35
37	14.10.10.	NM C 20108-21
38	14.10.10.	NM C 25800-20
39	14.10.19.	NM C 10300-15
40	14.10.19.	NM C 10404-25
41	14.10.19.	NM C 10444-58
42	14.10.19.	NM C 13459-75
43	14.10.19.	NM C 11542-54
44	14.10.19.	NM C 12190-216
45	14.10.19.	NM C 12219-49
46	14.10.19.	NM C 12659-81
47	14.10.21.	NM C 16942-56, Df. 1/16
48	14.10.21.	NM C 16958-69
49	14.11.01.	NM C 22253-65
50	14.11.04.	KMR 5868
51	14.11.04.	KMR 5870
52	14.11.09.	NM C 9554-64
53	15.01.01.	ÅM 2393, 2401-05
54	15.01.05.	ÅM jour. 340
55	15.01.10.	ÅM 261
56	15.02.02.	NM C 3905-15
57	15.02.07.	NM C 19939-49, Df. 4/26
58	15.02.07.	ÅM 7689-7703, Df. 29/38
59	15.04.03.	NM 11787-96
60	15.04.03.	NM C 18676-94, Df. 2/22
61	15.04.09.	NM C 16533-34, Df. 1/15
62	15.06.04.	NM C 11439-50
63	15.06.04.	NM C 12420-51
64	15.06.04.	NM C 12962-76
65	15.06.04.	NM C 13139-67
66	15.06.04.	NM C 13168-83
67	15.06.04.	NM C 14325-40, Df. 28/09
68	15.06.04.	NM C 17171-91
69	15.06.04.	NM C 18419-27, Df. 10/23
70	15.06.04.	NM C 19759-62 a
71	15.06.04.	NM C 21488-93
72	15.06.04.	NM C 15590-94
73	15.06.04.	NM C 15623-39, Df. 8/12
74	15.06.04.	NM C 17625-45
75	15.06.04.	NM C 21770-85
76	15.06.04.	NM C 15106-28

<i>Grav-nr.</i>	<i>Sted-nr.</i>	<i>Museums-nr.</i>
77	16.01.08.	NM C 171-72
78	16.02.09.	NM 21346, 21359-60
79	16.02.09.	NM 21347, 21361-62
80	16.02.09.	NM C 22722-42, Df. 7-11/43
81	16.02.10.	NM C 95-97, C 236-42
82	16.03.02.	NM C 22147-57 a, Df. 4/31
83	16.04.04.	NM C 10720-30
84	16.04.09.	NM C 9024-33
85	16.04.09.	NM C 9034-43
86	16.04.09.	NM C 19582-603
87	16.05.02.	NM C 8068 a -75
88	16.05.05.	NM C 18719-47
89	16.05.10.	NM C 12527, Df. 32/04
90	16.05.10.	NM C 24012-22, Df. 15-16/39
91	16.05.15.	NM C 162
92	16.06.02.	NM C 8285-99
93	16.06.06.	NM C 25319-49, Df. 11/45
94	16.06.06.	NM C 25350-68
95	16.06.06.	NM C 25406-07, Df. 9-12/47
96	16.06.06.	NM C 25541-43, Df. 8/47
97	16.06.09.	NM C 16220-32
98	17.01.03.	NM C 1740-47
99	17.01.03.	NM C 1825-26, C 1906-23
100	17.01.03.	NM C 1893-1905
101	17.01.04.	NM C 18601-18
102	17.02.01.	NM Df. 16 a/13
103	17.04.04.	NM C 6664-67
104	17.04.07.	NM C 763-72
105	17.05.02.	NM C 3358-60
106	17.06.04.	NM C 9649-62
107	17.06.04.	NM C 9675-82
108	17.06.04.	NM C 9688-9705
109	17.08.04.	NM C 26197-213
110	17.08.10.	NM C 7991-8002
111	17.08.19.	NM C 20261-95
112	17.09.08.	NM C 23011-14
113	18.02.09.	NM C 27088-98
114	18.02.09.	NM C 27099-109, Df. 5/55
115	18.02.09.	NM C 28545-59, Df. 12-13/63
116	18.03.02.	NM C 7983-90
117	18.03.14.	NM C 4414-16 a
118	18.03.17.	NM 4474-75
119	20.01.03.	NM C 18082-94
120	20.02.08	HM 10577-87

NM: Nationalmuseet
 FS: Fyns Stiftsmuseum, Odense
 LM: Langelands Museum
 VHM: Vendsyssels Historiske Museum

KMR: Kulturhistorisk Museum, Randers
ÅM: Århus Museum, nu Forhistorisk Museum, Moesgaard
HM: Haderslev Museum.

Sted-nr. henviser til stednummerfortegnelsen, udarbejdet af O. Voss og M. Ørsnes, Statens Lokalmuseumstilsyn 1961 som genoptrykkes i: »The Representativity of Archaeological Remains from Danish Prehistory« Studies in Scandinavian Prehistory and Early History vol. 2. K. Kristiansen (ed). under publ.

BIBLIOGRAFI

- Albrechtsen, E. 1956 *Fynske Jernaldergrave II. Ældre romersk jernalder.* København.
1973 *Fynske Jernaldergrave V. Nye fund.* Odense.
- Almgren, O. 1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen.* Leipzig.
- Binford, L.R. 1972 *Mortuary Practices: the Study and their Potential. An Archaeological Perspective.* Seminar Press.
- Berghaus, P. 1961 *Sophus Andreas Bergsøe og Hermann Grote. Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad.* Kbh.
- Blackmore, C. M.
Braithwaite & I. R.
Hodder 1979 *Social and Cultural Patterning of the late Iron Age of Southern Britain. Space, Hierarchy and Society,* B.C. Burnham & J. Kingsbury (eds.). B.A.R. Internat. Ser. 59.
- Bolin, S. 1927 *Romare och Germaner.* Stockholm.
- Brøndsted, J. 1929 *Fra vor Jernalders Kunst. Nationalmuseets Arbejdsmark.*
1966 *Danmarks Oldtid III. Jernalderen.* København.
- Broholm, H.C. 1952 *Danmark og Romerriget.* København.
- Chapman, R. W. 1977 *Burial Practices: An Area of Mutual Interest. Archaeology and Anthropology: Areas of Mutual Interest.* M. Spriggs (ed). B.A.R. Suppl. Ser. 19.
- Eggers, H. J. 1949/50 *Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit. Praehistorische Zeitschrift 34/35.*
1951 *Der römische Import im freien Germanien.* Hamburg.
1955 *Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Jahrbuch R.G.Z.M. 2.*

- Eggers, H. J. E. Will, R. Jeffroy & W. Holmqvist. 1964 *Kelten und Germanen in heidnischen Zeit*. Kunst der Welt. Baden-Baden.
- Friis Johansen, K. 1923 *Hoby-Fundet. Nordiske Fortidsminder II:3*. København.
- Galster, G. 1949 En Lundemønt fra Kong Niels. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*. København.
- Gebühr, M. 1970 Beigabenvergesellschaftungen in mecklenburgischen Gräberfeldern der älteren römischen Kaiserzeit. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 6.
- 1974 Zur Definition älterkaiserzeitlicher Fürstengräber vom Lüb-sow-Typ. *Prähistorische Zeitschrift Bd. 49*.
- 1975 Versuch einer statischen Auswertung von Grabfunden der römischen Kaiserzeit am Beispiel der Gräberfelder von Hamfelde und Kemnitz. *Zeitschrift für Ostforschung* 24.
- Gebühr, M. & J. Kunow 1976 Der Urnenfriedhof von Kemnitz, Kr. Potsdam-Land. *Zeitschrift für Archaeologie* 10.
- Hachmann, R., 6. Kossack G. Kossack & H. Kuhn 1962 *Völker zwischen Germanen und Kelten*. Neumünster.
- Harck, O. 1979 Trælbanken ved Kærgård. *Nordslesvigske Museer 6, Festskrift til H. Neumann*. Tønder.
- Hedeager, L. 1978 A Quantitative Analysis of Roman Imports in Europa North of the Limes (0-400 A.D.) and the Question of Roman-Germanic Exchange. *New Directions in Scandinavian Archaeology*, K. Kristiansen & C. Paludan-Müller (eds.). København.
- 1978 Bebyggelse, social struktur og politisk organisation i Østdanmarks ældre og yngre romertid. *Fortid og Nutid bd. XXVII hf. 3*.
- 1980 Besiedlung, soziale Struktur und politische Organization in der älteren und jüngeren römischen Kaiserzeit Ostdänemarks. *Prähistorische Zeitschrift Bd. 55*.
- under publ. Grave Finds from the Roman Iron Age. *The Representativity of Archaeological Remains from Danish Prehistory*. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History 2 K. Kristiansen (ed). Kbh.
- Herbst, C. F. 1866 Om Opdagelsen af den ældre Jernalder. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*.

- Herrmann, J. (ed). 1976 *Die Germanen Bd. I*. Berlin.
- Hindenburg, T. 1869 Bemærkninger i Anledning af den internationale arkæologiske Kongres i Kjøbenhavn fra d. 27. August til 3. September 1869. Kjøbenhavn. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Hodson, F. R. 1979 Inferring Status from Burials in Iron Age Europe; some Recent Attempts. *Space, Hierarchy and Society*. B. C. Burnham & J. Kingsbury (eds). B.A.R. Internat. Ser. 59.
- Højlund, F. (red). 1979 *Hikuin 5: Symboler i materiel kultur*. Århus.
- Ingold, T. 1981 The Hunter and his Spear: Notes on the Cultural Mediation of Social and Ecological Systems. *Economic Archaeology*, A. Sheridan & G. Bailey (eds). B.A.R. Intern. Ser. 96.
- Jahn, M. 1952 Zum Fernhandel vom Ostalpengebiet nach Skandinavien in der frühromischen Kaiserzeit. *Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte Halle vol. 36*.
- Jensen, J. & T. Ebert 1979 Udstillingsbilleder. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Kjær, B. 1974 *De første danske kulturhistoriske provinsmuseers oprettelse omkring midten af det 19. århundrede*. Upubliceret speciale, Historisk Institut, Århus Universitet.
- 1980 Gamle Thomsens børnebørn. Om oprettelsen af de første danske provinsmuseer. *Fortid og Nutid Bd. XXVIII:3*.
- Klejnstrup-Jensen, P. 1974 Tacitus som etnograf: Social struktur i Germanien. *Kontaktsten-cil 8*. København.
- Klindt-Jensen, O. 1950 Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age. *Acta Archaeologica XX*.
- Kossack, G., O. Harck & J. Reichstein 1974 Zehn Jahre Siedlungsforschung in Archsum auf Sylt. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 55:II*.
- Kristiansen, K. 1978 The Consumption of Wealth in Bronze Age Denmark. A Study in the Dynamics of Economic Processes in Tribal Societies. *New Directions in Scandinavian Archaeology*. K. Kristiansen & C. Paludan-Müller (eds). København.
- 1980a Besiedlung, Wirtschaftsstrategie und Bodennutzung in der Bronzezeit Dänemarks. *Praehistorische Zeitschrift Bd. 55*.
- 1980b To forsvundne depotfund fra den yngre bronzealder fundet på Viborgeggen. *M.I.V. 10*.

- 1981 A social history of Danish Archaeology (1805-1975). *Towards a History of Archaeology*, G. Daniel (ed.), London.
- under publ. En kildekritisk analyse af gravfundene fra den ældre bronzealder. *The Representativity of Archaeological Remains from Danish Prehistory*. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History 2 K. Kristiansen (ed). København.
- Kunst, M. 1978 Arm und Reich – Jung und Alt. *Offa Bd. 35*.
- Leube, A. 1976 Probleme germanischer Adelsentwicklung im 1. und 2. Jh. unter dem Aspekt der römischen Beeinflussung. *Römer und Germanen in Mitteleuropa*, H. Grünert & H. J. Döller (eds). Berlin.
- Lindemann, K. 1967 *Der Hildesheimer Silberfund Varus und Germanicus*, Hildesheim.
- Liversage, D. 1980 *Material and Interpretation. The Archaeology of Sjælland in the Early Roman Iron Age*. København.
- Lysdahl, P. 1971 Vendsyssel som lokalgruppe i ældre romersk jernalder. *Brudstykker – tilegnet Holger Friis*. Historisk Samfund for Vendsyssel. Hjørring.
- Macchioro, V. 1913 Metallene Hausgeräte des Altertums, in *Deutscher Eisenhandel. Organ des Verbandes Deutscher Eisenwarenhändler Nr. 24. 17. Jahrgang, 14. juni*.
- Mahler, D. 1978 Den jyske enkeltgravskultur. Træk af de grundliggende dynamiske faktorer på basis af grave med rav. *Kontaktstencil 15*, Umeå.
- Montelius, O. 1896 Den nordiska Jernalderens Kronologie. *Svenska Fornminnesförningens Tidskrift Bd. 9*.
- Neergaard, C. 1933 Kammerherre N. F. B. Sehested og hans arkæologiske Virksomhed. *Svendborg Amt, Årsskrift*.
- Oxenvad, N. 1971 »Den hvide Doktor« som samler. *Fynske Minder*.
- 1974 Sehesteds museum på Broholm. *Fynske Minder*.
- Pader, E.-J. 1980 a Material Symbolism and Social Relations in Mortuary Studies. *Anglo-Saxon Cemeteries*, P. Rahtz, T. Dickinson & L. Watts (eds). B.A.R. British Series 82.
- 1980 b Material and Mortuary Symbolism. Paper given at The Conference on *Structuralism and Symbolism in Archaeology*, Cambridge.
- Pearson, M. Parker 1980 a The Living Dead. The Role of Mortuary Practices in Society. Paper given at The *Theoretical Archaeology Conference Southampton*.

- 1980 b Death: The Final Frontier – Structure, Action and Power in the Mortuary Practices of Contemporary British Society. Paper given at The Conference on *Structuralism and Symbolism in Archaeology*. Cambridge.
- 1982 Mortuary Practices, Society and Ideology: An Ethno-archaeological study. In *Symbolic and Structural Archaeology*, I. Hodder (ed). Cambridge.
- Pernice, E. 1925 *Gefässe und Geräte aus Bronze. Die hellenistische Kunst in Pompeji, Bd. IV*. Berlin, Leipzig.
- Raddatz, K. 1957 *Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteil und Körperschmuck*. Offa-Bücher 13. Neumünster.
- Randsborg, K. 1974 Social Stratification in Early Bronze Age Denmark: a Study in the Regulation of Cultural Systems. *Præhistorische Zeitschrift Bd. 49*.
- Redlich, C. 1977 Zur Trinkensitt bei dem Germanen der älteren Kaiserzeit. *Præhistorische Zeitschrift Bd. 52*.
- 1980 Politische und wirtschaftliche Bedeutung der Bronzegefässe an Unterelbe und Saale zu Zeit der Römerkriege. *Studien zur Sachsenforschung Bd. 2*. H.-J. Hässler (ed). Hildesheim.
- Rostovtzeff, M. 1960 *Roms Historie*. Oxford (Kbh. 1966).
- Schlette, F. 1972 *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna*. Leipzig, Berlin.
- Shennan, S. 1975 The Social Organization at Branč. *Antiquity 49*.
- Tacitus, P. C. (1974) *Germania*. Oversættelse af N. W. Bruun & A. A. Lund. Århus.
- Thompson, E. A. 1965 *The Early Germans*. Oxford.
- Thorsen, S. 1979 »Opofrende venner og farlige fjender«. *Fortid og Nutid Bd. XXVIII:2*.
- 1979-80 En gravplads – »som en del af vinterlønnen«. *Fynske Minder*.
- Thrane, H. 1967 Fornemme fund fra en jernaldergrav i Uggeløse. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Ucko, P. 1969 Ethnography and Archaeological Interpretation of Funerary Remains. *World Archaeology vol. 1*.
- Uslar, R. von 1938 *Westgermanische Bodenfunde der ersten bis dritten Jahrhunderte nach Christus aus Mittel- und Westdeutschland*. Germanische Denkmäler der Frühzeit 3. Berlin.

- Villefosse, H. de 1895 *Le Trésor d'argenterie de Boscoreale*. Paris.
- Voss, O. & M. Ørsnes-Christensen, 1948 Der Dollerupfund. Ein Doppelgrab aus der römischen Eisenzeit. *Acta Archaeologica XIX*.
- Wad, G. L. 1916 Fra Fyens Fortid. *Samlinger og Studier, vol. II*. København.
- Werner, J. 1954 Fibeln aus Aquileia. *Estratto dal Volume »Origines«. Anno 1954 – delle Rivista Archaeologica dell'Antica Provincia e Diocesi di Como*. Como.
- Windelhed, B. 1980 Diskussion av de rumsliga sambanden vid studier av utvecklingsförlopp inom förhistoriska kulturlandskap. *Kontaktstencil 18*. Umeå.
- Worsaae, J. J. A. 1877 Om Bevaringen af de fædrelandske Oldsager og Mindesmærker i Danmark. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Ørsnes, M. 1969 Forord til genudgivelsen af *Sønderjyske og Fynske Mosefund af C. Engelhardt*. København.

SUMMARY

Bendstrup – A Princely Grave from the Early Roman Iron Age: Its Social and Historical Context

In 1869 a 'princely grave' from the Early Roman Iron Age was discovered in a barrow on Bendstrup mark, the town of Bendstrup, Hvilsager parish, Sønderhald district, Randers county. Some of the grave goods were purchased for a private collection at the manor Valbygård near Slagelse, where they are still to be found (fig. 3-6).

Through a recently discovered exchange of letters between the seller/finder, Sophus Andreas Bergsøe, and the buyer, the owner of Valbygård, August Villads Bech (nephew and uncle, respectively), it has been possible to reconstruct the find as a whole from among the many objects of the Valbygård collection (fig. 1, 2, and 7).

The grave was probably an inhumation grave; the many clay vessels mentioned but not preserved indicate that this type must be classified under the common type of pottery grave of Central and Northern Jutland. It was found in a barrow beneath a pile of large stones. The orientation was said to be north-south. The grave goods preserved consist of two silver fibulae with twisted gold wires, 4 cast lion's claws, 3 small round "bases", and a "bowl" lacking a bottom, all of bronze, together with 4 fossils, 2 ammonites and brachiopods. A large amber bead could also be identified as part of the find. Together with these objects there was a quantity of pottery, and a considerable accumulation of rust on the outer side of the bronze "bowl" must come from a rather large iron object, possibly a knife, which had broken off after excavation. However, it must be noted that Sophus Bergsøe first arrived at the site after the find had been dug up, as mentioned several times in the

description. Thus he refers (and interprets?) the information provided by the excavator; he personally checked through the soil which had been dug up.

DESCRIPTION AND DATING OF THE FIND

The silver fibulae (fig. 9-11)

The fibulae are single-jointed and cast, with a length of 5.5 cm and a weight of c. 25 g each. The fibulae must be placed typologically in Almgren's gr. IV: strongly profiled fibulae and subsequently in the 1st main series: with a bow-head and an openwork catch-plate. They can most closely be compared with fig. 67 (Almgren 1923, p. 34 ff). This fibula type has an eastern main distribution, concentrated in the Austrian Alpine region, Bohemia, and Eastern Germany. It occurs less frequently towards the west, and in Denmark it is not found at all, according to Almgren. Chronologically it ought to be ascribed to the transition between the Late La Tène and the Early Roman Iron Age.

However, the Bendstrup fibulae are in a class of their own, due to the animal heads. Early Roman Iron Age fibula types with a well-modelled animal head on the bow are known from the Celtic-Illyric eastern Alpine region, with a concentration south of the Roman Danube border (Jahn 1952, Werner 1954). Moreover, there is an isolated Danish group with a concentration on Djursland (fig. 20). The Danish examples are: Hoby on Lolland (fig. 12) and St. Grandløse, Holbæk county (fig. 13), which are of silver. All other animalheaded fibulae, with a single exception, can be attributed to one district, Sønderhald in Randers county: Ryomgård gr. 2 (fig. 14), Langkastrup gr. 14 (fig. 15), Langkastrup II, gr. B (fig. 16), Verring gr. 22 (fig. 17), and finally Torrild mark, Århus county (fig. 18). This last-named is made of silver; all those from Djursland are of bronze.

The basis for the typological classification of the Bendstrup fibulae in the local environment is comprised of the individual stylistic elements of the animal heads: 1) the animal heads full face, 2) the animal heads in profile, 3) the shape of the eyes, and 4) the shape of the ears. These individual elements are illustrated in fig. 19. Upon this basis, it is possible to divide the animal heads into 4 typological groups: A, B, C, and D.

The *A-group* includes Bendstrup (A 1) and Langkastrup gr. 14 (A 2). The heads are well-modelled with upper and lower jaws, carefully executed eyes consisting of several concentric circles and ovals which make them appear to "see.", and small "smile wrinkles" (particularly pronounced on A 1). The ears are shaped like small isosceles triangles. A 1 is of silver with a two-ply gold wire round the forehead. A 2 is of bronze and has a smooth silver wire round the forehead.

The *B-group* consists of Hoby (B 1), St. Grandløse (B 2) and Verring (B 3). Full face, the main line is straight (or faintly concave and with a sharply marked central line). The lower jaw is missing on B3. The eyes are ornamental dots on B 1 – where there are 3 × 2 pairs on each fibula – or they lack entirely (B 2 and B 3). The ears are long, nearly right-angled triangles with no modelled effect. B 1 is of silver with a frontlet of two-ply gold thread; B 2 is completely of silver, and B 3 is of bronze.

The *C-group* consists of Ryomgård gr. 2 (C 1) and Langkastrup II gr. B (C 2). The main line, full face, is long and curved with distinct cheekbones and a pointed upper jaw. The lower jaw is weak (or may lack entirely) on C 2. The eyes are two concentric ovals (C 1 and seemingly C 2), the ears are long isosceles triangles – C 1 with a plastic modelled effect, C 2 faintly engraved. Both fibulae are of bronze, C 2 quite corroded and therefore with rather vague features.

The *D-group* consists of the silver fibula from Torrild mark. The animal head, full face, has the same form as that of the B-group and the lower jaw is missing. The eyes are distinct, with small amorphous bumps, and the ears are extended with convex sides and a strongly modelled effect.

An attempt to interpret the typological groups within the relative chronological framework shows the following: A 1 is completely isolated with its perfectly well-modelled animal head. This must be interpreted as the earliest form, A 2 as a later imitation. For the B-group, B 3 is younger than B 1 and B 2, as the animal head on this fibula has lost its zoomorphic character to an even greater degree. The same is the case with C 2 in relation to C 1. On the basis of the same criteria, D must be placed late stylistically.

Summary: Comparison of the stylistic result, based on the analysis of individual elements, with the typological classification of the fibulae (after Almgren 1923) yields the following 3 chronological groups: La Tène III/Early Roman Iron Age: Bendstrup; 1st century AD: Langkastrup, Hoby St. Grandløse, Ryomgård gr. 2; first half of the 2nd century: Virring gr. 22, Langkastrup II gr. B, Torrild mark.

The fibula types mentioned are – with the exception of type 67 – common North European forms (Almgren 1923). Torrild mark type 109/110, however, is most common on Bornholm. Type 67 of the Bendstrup fibulae, however, is concentrated in the eastern Alpine region. In Northern Europe, it is only sporadically represented (Almgren 1923 p. 36 + map, Klindt-Jensen 1950 fig. 122 and p. 193). Fibulae with an animal head on the bow are found especially in the Roman provinces Noricum and Panonia and further south to the Adriatic coast around Aquileia (Werner 1954 ab. 3). In a European context, fibulae with an animal head on the bow can be divided into two distribution areas: a South European and a Danish (fig. 20). The South European type is attributed chronologically to the transition to the Early Roman period, that is, the beginning of the 1st century AD – the local Danish particularly in the second half of the 1st century and the beginning of the 2nd century (Jahn 1952 p. 97).

The Bendstrup fibulae thus naturally belong to a South European context from the beginning of the 1st century AD and were, in contrast to the later Danish examples – not made locally in the North.

Bronzes

The Lion's Claws (fig. 21-24): Four nearly identical lion's claws are cast in bronze. Along with the modelled lion's claw, each foot is equipped with a pair of wings with palmettes. The right-angled shape shows that the lion's claws had been fastened to a square base. Remains of soft-soldering may still be seen on the upper side. On its back, each foot bears a T-shaped fabrication stamp. Three of the feet are numbered in Roman numerals from I-III; the fourth lacks a number. The weight is about 75 g for three of the feet, whereas the fourth (marked II) weighs 65 g. This foot is in other ways identical to the others, but the outermost palmette and the bottom of the paws was later ground(?) away (compare photograph, lower right) *Bases (fig. 24-25).* Three small cast bases of bronze have an identical surface diameter of 2.6 cm. The sides are profiled, and the diameter at the bottom is 3.2-3.5 cm. The weights vary between 26-34 g. No doubt these pieces served as bases for the lion's claws (compare photograph). A fourth base must have been lost.

Bronze "bowl" (fig. 26-29). The round bronze "bowl" is also cast. Its maximum diameter is 14.3 cm, its height 4.3 cm, and the hole in the middle has an interior diameter of 6.0 cm. The exterior is convex and profiled. The interior reveals traces of casting and solder drippings. The weight is about 450 g.

The bronze is badly oxidized, except for the upper edge, where the surface of fracture appears completely new. The exterior also bears a trace of rust, which must have been caused by a larger iron object lying next to the bronze bowl in the earth.

Interpretation: There is no doubt that the bronzes are Roman work. In a reply to Sophus Bergsøe in the 1870s, the keeper at the Louvre, A. de Longperier, paralleled the lion's

claws with similar ones from Pompeii, thus dating them to before 79 AD – a comparison and a dating which cannot be contested. All the bronzes are interpreted as connecting parts of a Greek-influenced Roman work from the beginning of the 1st century AD, made at a workshop in central Italy. In the last century it was not possible to determine with certainty the type of bronze object to which the pieces belonged. Today, the comparative material is more copious and thus the possibility of identification is greater. Moreover, it has been possible to subject the bronzes to microscopic analysis, which makes for an even more precise interpretation.

There is no doubt that the lion's claws had been soldered to a square base. The comparative material therefore consists of Roman braziers and wine craters. In both cases, the lion's claws also have bases (Pernic 1925 p. 37 f., Macchioro 1913 p. 460). An interpretation of the bronze "bowl" as the foot of a vessel of Egger's type 94 or 98 (Eggers 1951) is logical. However, the bowl can also be linked to the wine crater, as mentioned, in which case it would have been placed at the joining of the vessel to the pedestal, where it would have covered the soldered joint. If all the bronzes belonged to one and the same bronze object, the possibilities are limited to the early Roman (Pompeian) wine craters (fig. 30). In this case it would be the first time such a piece has been documented in *Germania Libera*.

The conservator C. Gottlieb of the National Museum in Copenhagen has subjected the bronzes to a microscopic analysis which supports the suggested interpretation. It has been determined beyond doubt that the "bowl" was *not* the foot of a bronze vessel, as the "support" (the maximum diameter) bore only traces of secondary wear which occurred *after* the period of burial in the earth. It is equally certain that the outwardly-curved edge of the "bowl" (the minimum diameter) completely lacks a patina – and thus that while it was buried in the earth it was soldered to another object (traces of soldering can be discerned). However, it has not been possible to ascertain whether the right-angled surfaces of fracture on the lion's claws, like the traces of soldering, were first made after burial in the earth. The relationship between the three small bases and the lion's claws is equally unclear, but solder is found on the upper side of the bases, and on the bottom of the lion's claws.

We may thus conclude that the "bowl" was *not* the foot of a bronze vessel and that the theory that it was part of a wine crater accords with the completely undamaged support which must be ascribed to the placement of the "bowl" as a connecting link between crater and pedestal. We can at the same time conclude that in any case the crater itself must have been present when the Bendstrup grave was found in 1869.

The fossils

The four fossils consist of 2 brachiopods (fig. 8) and 2 ammonites (fig. 31-32). The ammonites can with certainty be identified as a pair from the same shell. A more exact identification of family and species cannot be made; the geological dating therefore extends from Jurassic-Cretaceous.

As there seem to be no similar pieces in the Scandinavian Jurassic-Cretaceous deposits, they are more likely from German deposits, for example, from the southern Baltic, Holstein, Mecklenburg, and the Teutoburg vicinity.

The function of the 4 fossils is unknown, but their presence in pairs may suggest that they were used for a game. Games of dice were common throughout Greece as well as in the Roman Empire, where they were often played with small regular bones – astragali – which have, in fact, been found in several Early Roman Iron Age graves in Jutland. The principle of the game required that the backs of these small bones be different from the fronts. The Bendstrup ammonites, which meet this requirement, are completely polished from wear.

Whether or not they were used for games, the fossils add an interesting perspective to the Bendstrup find. Such worthless trifles would hardly have reached Denmark through trade or exchange through several links. They suggest a more direct relationship between the southern provenience of the find and the person interred at Bendstrup.

Amber (fig. 8 and 33)

One amber bead and a piece of unworked amber are mentioned by Sophus Bergsøe. Of these, only the amber bead can be identified with certainty. It has a diameter of 2.5 cm, a maximum thickness of 0.6 cm, and a perforation of 0.5 cm. A narrow groove runs along the outer edge.

Unpreserved objects

Many clay vessels and potsherds were reported at the excavation of the find. Some of these had retained their shiny black surface. The find also included a large iron object, to judge by the accumulation of rust on the exterior of the bronze "bowl".

Dating of the find

The Bendstrup find can be dated by the two silver fibulae and the bronze crater. The fibulae (Alm. IV: 67) are assigned to the transition from La Tène III/Early Roman Iron Age, that is, the close of the 1st century BC/beginning of the 1st century AD; and the bronze crater is dated to the beginning of the 1st century AD.

Through the grave type and the grave goods, the find may be definitely assigned to the beginning of the Early Roman Iron Age. Of course, there is always some degree of uncertainty with regard to when the objects were made in relation to when they were buried. But this uncertainty is not particularly great, as the fibulae bear no traces of wear.

THE SOCIAL CONTEXT

Introduction

The theoretical basis of the following analysis is the view that socially dominant groups who represent major productive conditions will seek to legitimize their dominance through an ideology bearing upon society as a whole, and expressed through symbols, social norms, rules, and rituals. This ideology is not considered to be a passive reflection of the society but, on the contrary, an active factor used by competing individuals and social groups to establish and legitimize their dominance by making their principle generally accepted in the societal organization. This implies that the ideology may entail both contrast and harmony on various levels – for example, among competing social groups or within various activities in the society, such as the use of the agricultural production, either for basic reproduction or for the establishment of political alliances through ceremonies, the exchange of gifts, etc. For example, if the production drops below the level necessary for basic reproduction, it would threaten the politics of alliance of the dominating groups, which are based upon a surplus, and consequently social tensions would arise which in the final end could trigger a gradual restructuring of the society. The social, economic, and ideological structures thus modify one another in a dynamic interplay, whose catalysts are embedded in the social and political/ideological structure, but whose potential and limitation lie in the economic structure and the ecology. This dynamic principle can ideologically be manifest either in a reinforcement or a repression of various aspects of the society, depending upon its complexity and stability. For example, wealthy persons of high rank may be interred modestly, with but few symbols of their wealth and position, whereas rising and competing social groups may be buried with a great symbolic manifestation of their social position. Frequently, only a single social group or segment of

the society expresses its status in burials, whereas in some periods quite the opposite is the case: a considerably larger part of the population is buried, and the internal differences are sought equalized instead of emphasized.

At present we know only very little regarding the societal factors which cause these variations in mortuary practices, and indeed whether general rules governing these variations can be established. In studying mortuary practices, it is therefore essential to clarify the relationship between the social reality and its ideological interpretation. Many factors are entailed here, and in the following we shall analyse some of them on the basis of the theory that mortuary practices first and foremost serve a purpose in the living society.

Combinations of grave goods and cultural identification

Most Danish parallels to the Bendstrup fibulae are to be found in the great cemeteries in Randers county. Four cemeteries have yielded the same number of graves with animal-headed fibulae (fig. 14-17). Together with identical features in the grave type, these graves show a striking similarity in the composition of their grave goods: pottery, an iron knife, silver/bronze fibulae, bronze pins, S-shaped hooks, glass beads, large amber beads, and sometimes unworked amber. The Bendstrup grave contains objects which correspond to the combinations in other graves containing animal-headed fibulae.

The group of graves with animal-headed fibulae includes three others: Hoby (fig. 12), St. Grandløse (fig. 13), and Torrild Mark (fig. 18), but these graves do not contain the combination type mentioned.

The combination of pottery and one or more iron knives is the most frequently encountered among the Early Roman Iron Age graves in Denmark. However, there are very few with the combination of fibulae (silver or bronze), pins (silver or bronze), S-shaped hooks (commonly silver, sometimes bronze), small glass beads (most often light-green and/or milky-white with gold foil), and amber bead(s), (sometimes large beads/rings). In Denmark as a whole, this combination occurs in 7 cases (group A). The combination of only 4 elements occurs in 12 cases (gr. B); and with 3 elements, in 24 cases (gr. C). (compare fig. 34). Their distribution shows a combination of grave goods which is characteristic of a small group of graves at the large cemeteries without tumuli in Århus and Randers counties, and whose main distribution moreover is in Eastern Jutland (distribution, fig. 35). The relationship of this group to the other graves in the area will be investigated next.

The comparative material covers all graves from Randers, Århus, Skanderborg, and Vejle counties, together with adjoining districts in Ringkøbing and Viborg counties (compare map, fig. 36). Within this area, attention is focused on graves with "rich" grave goods including: weapons and/or spurs, imports, berloques, and gold rings. The result of these investigations can be summarized in a geographical model (fig. 44) in which each circle represents the geographical relationships observed. Graves with the grave-goods combination A-C and graves with the weapon combination I-III constitute the two main groups in the region (weapon combination I: sword, shield, spear, and sometimes spurs and/ or an axe; II: sword and shield or spear and shield; III; sword, spear, or shield). Each of the two groups has a "core area": the one consists of the rich combination in the ornamental equipment (typ. A-B) the other of the well-equipped weapon graves (typ. I + spurs). Where the two groups adjoin geographically there is one (double?) grave with contents from both groups. The Roman bronze imports are linked especially to the area with the weapon graves of typ. I.

The most significant observation is that core areas with the richest combinations are mutually exclusive. The area with animal-headed fibulae and grave goods of groups A-B are complementary to the area with the richly furnished weapon graves (typ. I + spurs), as well as to the region with gold rings. Two areas, a southern and a northern, are particularly distinct and differ greatly from one another.

The southern group is concentrated especially in the region between Horsens and Kolding. The concentration of graves is far less than to the north (see map, fig. 37) and this is the only county in the investigation area in which cremation graves predominate (c. 75% – see fig. 45). Richly furnished weapon graves and spur graves are found throughout the region, and graves with imported goods are nearby. However, women's graves with the grave-goods combinations A-B lack completely, and graves of the C-type occur only sporadically. The cemeteries are small with few graves, and the rich graves are normally isolated, occurring either singly or some few together. Moreover, the rich spurgraves (minus weapons) with gold finger-rings are distinct from the other graves in the region in that they are inhumation graves.

The northern group comprises the area between Randers fjord and Århus. A characteristic feature here is a very large concentration of graves amassed at larger or smaller grave fields, with inhumation graves as the most frequent grave type (70-80% – see fig. 45). Only a minority of the graves contain grave goods which can be considered status indicators. The grave-goods combinations are very homogeneous, being completely dominated by knives and pottery. The next most common grave gifts are pins, beads, buckles, and simply constructed and fashioned rings. Gold rings never appear; imported bronzes and berloques are very rare. Several of the large cemeteries contain a single grave with a more abundant and homogeneous ornamental equipment (graves of gr. A-B). However, the weapon graves are meagrely furnished, with regard both to weapons and to other items.

In the centre of this northern region lies the Bendstrup grave, whose contents of the two South European fibulae and a Pompeiian bronze crater assign this grave to a class by itself, not only in Jutland but also in a larger European context. Its other grave goods link Bendstrup to the richly furnished (women's) graves of the region (A-B group).

Summary: Thus in the northern region we see that the indication of status is primarily linked to a grave-goods combination which may be interpreted as female (ornaments and amulets, but never gold rings, weapons, and imports). The grave goods to the south are more differentiated; here the status-indicating objects are more abundant and richer than in the north, and are frequently found in connection with weapon graves.

If differences and similarities in mortuary customs and grave goods can be taken to represent differences and similarities in cultural identification, then the two groups must be perceived as cultural local units. With the find of the Bendstrup grave, new light is shed upon the cultural – and social – identification within the northern area. It can hardly be doubted that the animal-headed fibulae from the large cemeteries without tumuli are local imitations of the Bendstrup fibulae, and that their wearers belonged to the little group (of women) whose "rich" and homogeneous grave equipment must be interpreted as an expression of a uniform social and cultural affiliation (gr. A-B). For more than a century the Bendstrup fibulae were imitated and their symbolic value remained intact.

In one way, the Bendstrup grave is strongly rooted in the local environment, while at the same time it contains grave goods which give it a central position in the international context of princely graves, including those at Hoby, Juellinge, Byrsted, and Dollerup.

Social symbols, social status, and political organization

The southern group: As a point of departure for interpreting the context of the warrior graves both socially and politically, we can summarize the results of anthropological investigations in the North German grave fields Kemnitz and Hamfelde (Gebühr 1975 fig. 10-12, Gebühr & Kunow 1976, Kunow 1978 p. 88 ff.) which lead to the following conclusions:

- warriors without spurs normally lose their weapon equipment with age. This implies that weapons especially are linked to the function of an active warrior,
- warriors with spurs also lose their weapon equipment with age, but retain spurs and

wealth. This implies that they maintain a status extending beyond their warrior function,
– both weapons and spurs can be found in the graves of very young men. This implies that the status/function expressed in the right to bear weapons and spurs, respectively, is not earned but rather ought to be considered as inherited.

With this in mind, we may proceed to interpret the spur graves as a manifestation of a powerful group of leading (older) men who, for example through Roman imports, demonstrate their contact with an international context (such as Dollerup and Bjergelide). They reveal to us a society in which military and political leadership is concentrated and has become a permanent position associated with certain families.

The interpretation of this “warrior aristocracy” as (local) political leaders finds support in an analysis of the geographical distribution (fig. 46) showing a division of political power in Eastern Jutland into uniform “area modules” roughly corresponding in size to a district (*herred*) in the same region. The context of the wealthy Germanic princely graves also contains a number of graves with spurs and thus emphasizes the symbolic value of the spurs throughout the Germanic region (Gebühr 1970 tab. 3-4).

On the assumption that the mortuary practices of an area also reflect elements of the political structure, this southern group must be interpreted as being divided into regional political units within which a little group of warriors and elders demonstrated their wealth and social rank and may be viewed as political leaders who via local related/tributary young men capable of bearing arms (weapon graves of types II and III) controlled it politically and militarily (compare Leube 1976 Ab. 3 & Thompson 1965).

The northern group: The geographical structure of the northern group differs from that of the southern group. Through the large cemeteries without tumuli, the area is divided into much smaller geographic units, corresponding in size approximately to a parish. This division is further stressed through the distribution of the status-indicating female graves (the A-B groups) which are found singly at the cemeteries, but are never concentrated at a single site. The graves demonstrate no noteworthy degree of wealth: there is a lack of imported material and of the gold finger-rings so typical of the southern group. Warrior graves of types II and III and the meagre weapon equipment are never accompanied by other status-indicating objects. With a single exception in the southernmost part of the region, there are no spurs.

The cemeteries seem to reflect a number of well-established village societies in which a larger segment of the population was interred with recognizable grave gifts. There was a single leading family in each little local area. The regions were moreover linked by alliances, as shown, for example, by the ABC graves. It has not been possible to determine whether the northern “structure” had a superstructure of political leaders who controlled larger regions, as in Southeast Jutland, or whether it ought to be viewed as a more egalitarian region, divided into a number of small local units, representing one or a few village societies.

The differences between the northern and the southern groups analysed here can best be classified in a broader geographical context. We shall therefore briefly investigate the two grave groups in regional and international contexts.

Local, regional, and international contexts

The contrast in the social identification of the graves within the investigation area characterizes larger areas in Denmark during the Early Roman Iron Age. On one hand there is the warrior grave context, which represents a wealthy, powerful group; on the other hand there is the female context which displays uniform features through symbols in the ornamental equipment.

The wealthy warrior grave context is particularly connected to Southern Jutland and Vejle county and also appears sporadically on Mors/Salling, on Funen, and on Lolland. The manifestation of status by gold and imports in the weapon graves, as in the spur graves, is, however, limited to Jutland, (fig. 42). The women's graves with ornamental equipment, A-B, are concentrated on Djursland. The C-group however, has a wider distribution. On Lolland all groups are represented through the graves from Juellinge (Friis Johansen 1923), on Funen with Favrskov I gr. 2, Espe, Nordenbrogård gr. 3, and Møllegårdsmarken gr. 204 (Albrechtsen 1956 no. 37, 81, 105, and 75). (fig. 35).

This regional division into rich graves with spurs (men's graves) and with ornamental equipment (women's graves) also finds expression within the Germanic princely graves. As in Denmark, the two groups here are also situated in different regions: the spur graves lie towards the south and west (the northernmost is Dollerup); whereas the women's graves are in a belt running northwest from Weichel to Funen. The sex of the deceased in the other princely graves of the region cannot be identified on the basis of the grave goods (Gebühr 1974 ab. 1) (fig. 47).

Princely equestrian graves and princely women's (and sometimes men's graves) thus reflect, respectively, the western and eastern parts of *Germania Libera*, and this must be assumed to reflect underlying social and perhaps also political differences between the regions.

However, there is a third region, a buffer zone, 0-200 km north of the border (Hedeager 1978). To the west in this region a strong tribal union was able to carry, on the struggle against the Roman armies and, among other things, keep the Roman frontier from advancing to the Elbe-Saale (Hachmann 1976). To the east, the political and economic structure was based upon the former Celtic system, and here Roman influence was strong enough to gain control of the political leadership of the regions, for example, the Marcomanni and the Quadi. In this frontier area there are no princely graves, neither in the east nor the west, and there is a virtual lack of Roman imports in the graves.

These regional differences in the buffer zone are also reflected in the rest of the Germanic region. We have concluded that the western regions, through a more direct contact with the Romans and the Roman armies, developed a political structure in which the military leadership assumed a permanent character, and in which imports did not play a dominant role in the establishment of internal alliances and the indication of status. In the northeastern regions, however, wars and conflicts were not of the same extent (or on the same level of military organization), and military leadership was not the predominant political leadership. This may mean either that it was temporary in character (Thompson 1965 p. 48) or that it was completely subordinate to the political leadership (compare Tacitus 44:3). Women held a high social rank and entered into the political marriage alliances of the chiefdoms or petty kingdoms of the region. Roman imports played a significant role in this system, which became predominant in the Late Roman Iron Age.

We can thus link the spread of Roman imports to three different social systems, within each of which it had a different significance in the social and political reproduction: 1) the buffer zone (0-200 km) (Roman vassal states) to the south and regions with cultural – barriers to the west), 2) the southwestern warrior aristocracy, and 3) the northeastern weapon-less princely grave horizon.

Conclusion

Starting in Eastern Jutland, it has been possible to distinguish, through the grave goods, two complexes with essential differences in social-cultural identification. We must interpret each complex as a local manifestation of different social and identification complexes of Germanic character. The grave types and their related symbols provide us with insight into a complicated interplay between social-cultural identification on a local plane

(Eastern Jutland), on a regional plane (Denmark), and on a wider international plane (Germania).

In the *local* area, mobility is extremely limited and characteristic elements of symbolic usage or objects will in the archaeological material be interpreted as “local characteristics” (such as the locally made animal-headed fibulae).

Geographical mobility increases with the degree of social status, and may explain a number of characteristic features of a more *regional* character in the archaeological record, for example, identical jewellery combinations or types, pottery groups, etc. Its significance in the archaeological material depends upon such factors as the kinship structure, of which, unfortunately, the archaeological record cannot afford us any satisfactory impression.

The circulation of prestige goods (weapons/imports, etc.) can, finally, take place over considerable distances and may include, in particular, political alliances established between various “petty kingdoms”. This exchange is reflected, for example, in the *international* context of the princely graves. Here the similarities are greater than the differences with regard to both the equestrian/warrior graves as well as the women’s graves (Gebühr 1974).

The relationship of the international, regional, and local “princely graves” seems not to reflect a fixed structured political hierarchy or a centralized political power structure with permanent control of large areas. At present, local leaders must be viewed as exponents of independent political units of modest size (as in Eastern Jutland) who were linked together in mutual alliances. In such alliance systems, individual chieftains or princely families might attain from time to time a particularly powerful position, reflected in the “international princely graves”. If such individual positions of power could be fortified, the foundation was laid for a more centralized political structure – a process which we see reflected as early as the Late Roman Iron Age (Hedeager 1980).

THE HISTORICAL CONTEXT

Finally, we will attempt to place the Bendstrup find historically within the framework of the international, the regional, and the local environments, despite the lack of a part of the context of the find.

The Roman wine crater – unique in the Germanic region – must first and foremost be attributed to the international context. The southeastern European fibulae and the North and West German ammonites also indicate very direct contact over vast distances. Finally, the large amber bead has parallels in certain of the princely graves, such as Lübsow gr. 1/1925 and gr. 2/1925 (Eggers 1949/50).

The relationship of Bendstrup to the regional context is less clear. The relevant part of the grave goods is now missing. This includes pottery (which we know to have been present in great quantities), possibly a knife (only traces of rust are left). The mortuary custom reflects an affiliation to the pottery graves in the region – here we have an inhumation grave in a barrow. Another link in the regional connections consists of the animal-headed fibulae, which have parallels in the Hoby grave and in St. Grandløse – both are of silver, both are local imitations, and both are accompanied by unusual and unique grave gifts (Friis-Johansen 1923 and Liversage 1980 fig. 15). Finally we must include the fossilized mussels, together with a number of other fossils in several of the richly furnished women’s graves in Denmark (such as Espe, Albrechtsen 1956 no. 81).

The animal-headed fibulae also assume a central position in the local context. They were imitated locally and included in a number of graves which, in other ways as well, display similar features, such as the large amber bead and the presence of a piece of unworked amber.

In contrast to the other graves on Djursland, the Bendstrup grave reflects contact with all three contexts. Yet the objects which relate it to the international context are of such a nature that its closest parallel seems to be the grave from Hoby. It is therefore tempting to juxtapose the attempt at a historical interpretation of Hoby with the Bendstrup grave, as these graves are also contemporaneous.

The Hoby find represents an almost complete Roman drinking service from the beginning of the 1st century AD. The fact that this drinking service could reach Lolland intact, in contrast to all later princely graves from the Early Roman Iron Age containing only parts of a set, shows that there must have been a very direct contact between the giver and the receiver (the “buyer” and “seller”). Friis-Johansen, who presents these views, bases his historical interpretation upon the name of the owner printed on the bottom of the silver beakers: Silius (Friis-Johansen 1923 p. 157 f.).

In the years 14-21 AD, it is known that C. Silius was the legate for Upper Germania, with a seat in Mainz. His period of office overlaps with some essential changes in the Roman policy towards the western Germanic tribes, whose background we have briefly described. This background entails, as something quite central, the changed Roman policy after the defeat at Teutoburg in the year 9 AD. Before this time, Roman military activity had secured the area up to the mouth of the Elbe as a Roman province, and had included a plan to push the border farther to the Elbe-Moldau line, thereby crushing Marbod's strong tribal union to the east, which included large parts of the eastern and central Germanic area (Bolin 1927 p. 84 f.). Due to rebellion among the Pannonian legions, Tiberius, who had command of the army, had to depart suddenly from Bohemia in the year 6 and thus abandon the idea of making this area a Roman province. However, the northwestern Germanic region was already considered to be a Roman province, and the newly-appointed procurator, Varus Quintilius, acted accordingly by travelling throughout Upper Germania, collecting taxes, fortifying camps, etc. (Bolin 1927 p. 85, Rostovtzeff 1960 p. 150).

Under the Cheruscan “chieftain” Arminius, himself a Roman citizen and trained in the Roman army, the Germanic tribes formed a secret union for the purpose of repelling the Roman army and liberating Upper Germania from Roman supremacy. As known, the Germanic army managed to surround and destroy most of Varus' field army.

With the defeat of Varus, Augustus had to abandon the frontier along the Elbe, and Tiberius returned from the East to secure the Rhine border. In the year 14, Augustus died, Tiberius became emperor, Germanicus was invested with the supreme military authority – and C. Silius was named legate, with a seat in Mainz. From the year 16, the Roman policy was changed from military to political intervention (Bolin 1927 p. 87).

Contemporaneous with the antagonism between the Roman state power on one side and the Germanic tribes on the other, another antagonism of equal significance arose – among the Germans themselves: those who supported the Roman policy and those who opposed it. This was a clash of interests which was felt within the individual tribes, in which one group of leading men came into conflict with the others – a state of affairs which the Romans could exploit – and support.

While Arminius sought to maintain a West German tribal union, Marbod in Bohemia had established an extensive union of tribes in Eastern and Central Germany, consisting of all larger tribes who had not been effected by the westward expeditions of Drusus and Tiberius. After the year 9, it seems that for a brief period the Germanic region was divided into two large units – a northwest Germanic and a southeast Germanic; one under the leadership of Arminius, the other under Marbod. We know that in the year 17, Marbod and Arminius fought one another. The battle has been described as unresolved, but it is known that Marbod retreated (Bolin 1927 p. 88).

The two tribal unions differed greatly, and their duration was very short, but even so

they can perhaps be viewed as exponents for a political process which was set into motion by the Roman expansionist policy under Augustus and which presumably affected developments in the east and west, respectively, in the period up to the Marcomanni Wars (161-180). To the east Marbod was king of the Marcomanni. He had command of a standing army of about 75,000 men, structured according to the Roman model. Many tribes participated in the union of the Marcomanni, and many were tributaries of Marbod (Schlette 1972 p. 26). To the west Arminius achieved his prominent position through his struggles against the Romans. His leadership was restricted to periods of war, and other tribes never became his tributaries. In the year 19, Marbod was lured to Italy by Tiberius, and a Roman vassal king was appointed in his place (Bolin 1927 p. 90). In the year 21 Arminius was murdered by his political opponents among the Cheruskans. Thus after the year 21 the Romans had established a massive political control over large parts of the northern fringe areas of the Empire.

Thus, the west and the east displayed two partially differing political systems. The most essential difference lies in the degree of external control of other tribes and the permanent nature of the leadership. In the west, no tribe – neither the Cheruskans, the Chatti, or others – came to control the others, and no political leadership achieved a permanent character. To the east the situation was a different one. Marbod's leadership of the Marcomanni and the eastern tribal union was of a permanent nature and not dependent upon periods of war (Hachmann et.al. 1962 p. 67). The differences in the two political systems and their frontiers reflect the divergences which could be discerned in the archaeological material and which we have mentioned earlier: a northwestern Germanic region lacking princely graves, an eastern Germanic with richly furnished women's and men's graves (lacking weapons and spurs), and a central Germanic region – the border area between the two systems – in which the richly furnished warrior graves predominate.

We have briefly sketched political conditions north of the Roman frontier in the period 4-21 AD, and we have stressed the two political antagonisms which dominate the state of affairs in the beginning of the 1st century: between the Romans and the Germans, and among the Germans themselves. The altered Roman policy following Varus and Germanicus constituted an important element.

If we accept the theory that the Hoby beakers belonged to the legate C. Silius in Mainz, then they must have been transferred in the period between 14-21, that is, after the Romans' military defeat and the changed Roman policy. Together with the silver beakers, there was an almost complete Roman banquet service, made in central Italy under Augustus and belonging to a noble Roman. The uniqueness of the Hoby find and its completeness indicates a personal gift from Silius to the man who would later be interred with the objects in the grave on Lolland.

On decisive counts, Hoby and Bendstrup can be linked together: the dating, the unique bronzes and the animalheaded fibulae, which in Hoby are local imitations but in Bendstrup are original South European works. The crater and the two fibulae from Bendstrup are in reality the only objects which the equipment in Hoby lacks to be complete. The ammonites emphasize the completely personal contact to the southwest Germanic region.

We will never be able to reconstruct the actual historical relationship between Hoby and Bendstrup, but the Bendstrup grave supports most convincingly the Hoby find's historical testimony and confirms the change in policy towards the people of Germania in the period immediately following the retreat to the Rhine border.

It is thus not inconceivable that the border between the southern and the northern grave contexts in Jutland shows us the border between the old northwest Germanic tribal union and the tribes who were not part of it – and who were a goal of the Roman policy of alliance. It is not to be thought that these historical events played any decisive role in the further social and political development in Germania, as it may be interpreted through the

grave finds. Rather, the situation was that existing regional differences in the social and political structures, differences reaching back to the Pre-Roman Iron Age, comprised the necessary preconditions for the course of historical events and became decisive for alliances and wars, both between the Romans and the Germans, and among the Germans themselves in the Early Roman Iron Age. Through alliances and wars – first with the Celts, thereafter with the Romans – a basis was created for a more dynamic political-military development in the Germanic area, founded among other things upon the control of trade with prestige goods and the consequently necessary control of the local economy. A permanent political leadership of larger regions was established, and through shifting alliances and wars, exemplified by the establishment and disintegration of the western and eastern tribal unions under Arminius and Marbod, respectively, a political system was developed which we find reflected in the so-called princely grave horizon, and which in itself contained the catalyst for the social upheavals and the continued political centralization which took place in the Late Roman period.

Lotte Hedeager, Kristian Kristiansen
København

Tegning: Elsebet Morville

Kort: Sven Kaae

Oldsagsfoto: Preben Dehlholm

Oversættelse: Barbara Bluestone

NOTER

En række personer og institutioner har hjulpet os på forskellig vis under arbejdet med at publicere fundet.

En varm tak skal rettes til familien Bech på Valbygård og Borupgård, herunder især til fru Annelise Bech, for hendes store imødekommenhed og interesse, samt ikke mindst for et langvarigt udlån af Bendstrupfundet.

Desuden skal der rettes en tak til Erik Poulsen, Nationalmuseets antiksamling, der har hjulpet med at oversætte såvel den danske som den franske brevtekst, og desuden bistået med litteraturhenvisninger til romerske bronzearbejder.

Bronzernerne er blevet analyseret på Nationalmuseets konserveringsafdeling for jordbund af Claus Gottlieb; forstenerne er blevet analyseret på Geologisk Museum, Københavns Universitet af S. E. Bendix-Almgreen og Søren Floris.

Joachim Werner, München, har med stor velvilje stillet sin omfattende viden til rådighed, både med hensyn til relevante litteraturhenvisninger og med kontakt til andre specialister.

Også Ole Klindt-Jensen, Århus, fulgte med stor interesse arbejdet med Bendstrupfundet, og han var i færd med at indsamle supplerende materiale om dyrehovedfiblerne ved sin alt for tidlige død.

Desuden har flg. personer på den ene eller den anden måde bistået os under arbejdet: Pia Bennike, Anthropologisk Laboratorium, København; Jonathan Friedman, Institut for Etnografi og Anthropologi, København; Jørgen Steen Jensen, Nationalmuseets møntsamling, København; Fritzi Jurgeit, Badisches Landesmuseum, Karlsruhe; Ernst Künzl, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz; Jørgen Street-Jensen, Statsbiblioteket, Århus; S. Tassinari, Musée du Louvre, Paris.

Fotografiet af Valbygårdsamlingen fra forrige århundrede er venligst udlånt af fru A. Bech, Valbygård, og de nye fotografier er taget af K. Kristiansen.

Første del af artiklen (kap. I) er udarbejdet af K.K., mens kapitlerne II, III og IV er udarbejdet af L.H. i forbindelse med et projekt, støttet af Statens humanistiske Forskningsråd. Tolkninger og forklaringer er udarbejdet i nært samarbejde mellem forfatterne.

For en kritisk gennemlæsning af manuskriptet takker vi Flemming Højlund, Moesgaard.

Fundet er tidligere præsenteret i et foredrag, holdt i det Kongelige nordiske Oldskriftsselskab d. 12.-12. 1978 af K.K.

- 1) Sagen er arkiveret på Nationalmuseets 1. afdeling under privatsamlinger og har Journ.nr. 1817-25/76. Registreringen af de enkelte sluttede fund er arkiveret efter fundsted (sogn, herred, amt) i topografisk arkiv.
Registreringen blev foretaget i 1976 af Kristian Kristiansen med assistance af Per Poulsen, der fotograferede samlingen, og Poul Otto Nielsen, der klassificerede de neolitiske genstande.
En stor del af fundene er erklæret for danefæ, men har p.g.a. udstillingens kulturhistoriske værdi fået lov til at forblive i samlingen.
- 2) Bildsøsværdet (NM C 3117) er indkommet til Nationalmuseet i 1877 som testamentarisk gave fra August Bech. I brevet fra 1869 nævnes sværdet, der således må have været i Bechs besiddelse i adskillige år før hans død.
- 3) Sophus Bergsøe's modvilje over for Herbst skal muligvis også sættes i forbindelse med hans ønske om at medvirke ved publikationen af C.J. Thomsens store middelalder-møntsamling, som var betroet Herbst efter Thomsens død i 1865. Arbejdet blev imidlertid overdraget den dengang kun 18-årige Kristian Erslev (Berghaus 1961).
- 4) Den tanke falder for, at de to tjenest drenge kan have delt fundet allerede inden Bergsøe's ankomst, således at han kun nåede at få fat i den ene halvdel, mens de øvrige genstande, bl.a. resterne af krateren og den anden sølvfibel – solgtes til anden side. Vi kender desværre ikke brevvekslingen i forbindelse med tilvejebringelsen af den anden fibel.
- 5) Vi har korresponderet med Madame S. Tassinari, Louvre, med henblik på at fremskaffe Bergsøe's brev til Longperien, som måske kunne rumme yderligere oplysninger, da genstandene bl.a. heri var tegnet. Det har dog ikke været muligt at finde brevet i museets arkiver.
- 6) Erik Poulsen, Nationalmuseets antiksamling, har forsøgt at efterspore, om dele af krateret skulle være indkommet til museet uden fundoplysninger. Det var imidlertid ikke tilfældet, ligesom magasinerne på 1. afdeling er undersøgt. Vi må således nok regne med, at krateret f.eks. kan være solgt til omsmeltnings på grund af sin store vægt. Men det kan naturligvis ikke udelukkes, at det stadig gemmer sig i et provinsmuseumsmagasin eller i en privatsamling.
- 7) Gravene indeholder i visse tilfælde også andre gravgaver. jf. appendix I. I modsætning til de øvrige grave er Ryomgård gr. 2 ikke med sikkerhed et sluttet fund (jf. note 8).
- 8) Ved et sluttet fund forstås her et arkæologisk fund, hvor det kan konstateres: 1) at de fundne genstande er nedlagt samlet og ikke forøget ved senere nedlæggelser, 2) samt at antallet af fundne genstande svarer til antallet af oprindeligt nedlagte genstande, d.v.s. det kan dokumenteres at fundet er forblevet uforstyrret indtil fremdragelsen. Bendstrupfundet opfylder det første af disse kriterier. For et kronologisk studium er den første betingelse ofte tilstrækkelig; for en kulturhistorisk analyse der hviler på gravgavernes kombination, mængde osv. må begge kriterier være opfyldt.
- 9) I de efterfølgende analyser behandles ældre romertid under eet svarende til Eggers' fase b (B1 og B2), Montelius per. IV og Almgrens fibeltype I-V. Materialet udgør den samlede mængde gravfund fra ældre romertid, registreret på Nationalmuseet, Vendsyssels historiske Museum, Kulturhistorisk Museum, Randers og Haderslev Museum i perioden 1974-79. For Fyn/Langeland er materialet suppleret gennem Albrectsen, Fynske Jernaldergrave II og V (1956 og 73).
- 10) Ikke alle gravene er sluttede, så forholdet kan forrykkes med 2 fra B til A og 9 fra C til A eller B.
- 11) De tilstødende herreder i Ringkøbing er: Ginding og Hammerum. Fra Viborg amt er medtaget flg. herreder: Fjends, Hids, Houlbjerg, Lysgård, Middelsom, Nørlyng, Rinds, Sønderlyng
- 12) Jf. note 9.
- 13) De udvalgte genstande har alle en vis udbredelse. Derimod er f.eks. drikkehornsbeslag udeladt, da de i undersøgelsesområdet forekommer meget sjældent (6 grave).
- 14) Vendevej, Kulturhistorisk Museum, Randers, nr. 5868 (Appendix II, gr. 50). I graven forekommer våbenkombination I sammen med smykkeudstyr af C-gruppen. Graven ligger i Hornslet sogn, Ø. Lisbjerg herred.
- 15) Jf. note 14.
- 16) Bendstrupgraven er ikke medtaget, idet forekomsten af romersk import i dette område er enestående og derfor ville sløre billedet.
- 17) NM C 20261-95, Nr. Snede sogn, Nørvang herred. (Appendix II/gr. 111) litt. Brøndsted 1929.
- 18) Undtagelse: jf. note 14.
- 19) Ifølge skriftlige kilder valgte man endnu under Caesar de militære ledere midlertidigt (d.v.s. ledelse knyttet til funktion), mens man allerede under Tacitus valgte dem blandt få ledende slægter, normalt en brorsøn, hvorved arvefølgen var sikret inden for slægten (Thompson 1965 s. 48 ff.)

- 20) Kronologisk er gravene ikke samtidige, men dækker hele ældre romertid. Gravene opfattes som en stikprøve af en gennemgående fast struktur, hvoraf vi kun har fundet enkelte grave – nogle tidlige, nogle sene. Det er imidlertid sandsynligt, at der vil kunne påvises en vis kronologisk udvikling i gravgodskombinationer m.v. i områder/gravpladser med et stort antal sluttede gravfund. Gebührs studier af grave fra Mecklenburg og på gravpladserne Kemnitz og Hamfelde (Gebühr 1970 & 75) har således vist en tiltagende social differentiering fra B1 til B2, i Mecklenburg bl.a. ved at der bliver færre fattigt udstyrede krigergrave ligesom rige kvindegrave bliver hyppigere (Gebühr 1970 Tab. 5-9). Både i Danmark og i det germanske område i øvrigt optræder rige våbengrave og rige kvindegrave i såvel B1 som B2 (Eggers 1955 ab. 5 a-b og 6).
- 21) Thompson har i sin tolkning af Tacitus givet en fængslende skildring af det germanske sociale og politiske system i 1. årh. e.Kr. Ifølge denne var det politiske system allerede på dette tidspunkt relativt komplekst og på højt organisationsniveau, omend endnu svagt funderet (Thompson 1965 s. 29-71). Det omfattede et råd af få ledende konge- eller høvdingeslægter, der valgte »konge/høvding«, hvis embede ofte gik i arv. Høvdingene/kongerne omgav sig med et personligt militært følge af unge høvdingesønner som må have forudsat en betydelig økonomisk/politisk kontrol.
- 22) Eggers opstillede en række »fyrstegravskriterier« (Eggers 1949/50) som senere har været genstand for diskussion (senest Gebühr 1974). Det væsentlige er imidlertid, at gravskik og inventar, trods visse variationer, viser en ensartethed over meget store afstande.
- 23) Området med rige kvindegrave *kan* indeholde rige mandsgrave, der imidlertid udelukkende kan bestemmes ad antropologisk vej. Det er f.eks. tilfældet med Hoby, som også støttes af nye undersøgelser (bestemt af Pia Bennike, Anthropologisk Laboratorium). I undersøgelsen er der imidlertid lagt vægt på de sociale implikationer, der er forbundet med mændenes funktion som krigere og ryttere.
Inventar med sporer og/eller våben kan med rimelighed bestemmes som mandsgrave. Berlokker og s-hægter er det eneste sikre tegn på kvindegrave. For den resterende store mængde grave er det ikke muligt at foretage kønsbestemmelse alene ud fra inventaret. Studiet af ældre romertid rummer således den meget væsentlige begrænsning, at mands- og kvindegrave i de fleste tilfælde ikke kan adskilles. Hvad der f.eks. er mandligt udstyr i et område kan optræde som kvindeligt i et andet (eks. bronzebeslag til drikkehorn).
- 24) Med sine to sølvbægre, et romersk bronzefad, guldfingerring, adskillige guldperler og 7 fragmenterede sølvnåle demonstrerer Byrsted en rigdom, der placerer den i fyrstegravsmiljøet. Graven blev fundet i 1846 ved højrydning, og der er således ingen sikkerhed for, at gravinventaret er intakt.
- 25) I visse grave kan ravringene være erstattet af en til to glasperler af samme størrelse, f.eks. Juellinge gr. X (Friis Johansen 1923), Espe, Nr. Broby (Albrectsen 1956 nr. 81 og 84) og enkelte af Lübsowgravene (Eggers 1949/50 fig. 5a og 7).
- 26) I de senere år er der udgravet foreløbig to ensartede, ringformede borganlæg, på Sild og i Sønderjylland, som er dateret til tiden omkring Kristi fødsel, og kun har været i brug ganske kort, 20-25 år (de er uden spor af bebyggelse). Disse anlæg kan måske ses i sammenhæng med det romerske ekspansionsforsøg i samme periode og illustrerer i så fald omfanget af den germanske mobilisering i Nordvesteuropa (Kossack, Harck & Reichstein 1974 s. 315 ff., Harck 1979).